ՋԱՊԷԼ Հ. ԱՍԱՏՈՒՐ
(ՄՒՊՒԼ)

ԿՆՈՋ ՀՈԳԻՆԵՐ

(ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ)

ԹԻՒ 7
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
Ե. Մ. ՍԼՔԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
1926

2078

ՋԱՊԷԼ Հ. ԱՍԱՏՈՒՐ
(ՍԻՊԻԼ)

ԿՆՈՋ ՀՈԳԻՆԵՐ

(ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ)

ԹԻՒ 7
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
Ց. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
1925

Յ. Մ. ՍԷԹԵԱՆ
ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ
№ 77

ԺԹ դարուն վերջերը Կ. Պոլսոյ պարբերական մամուլին մէջ հրատարակուած այս պատմուածքները ամփոփելով մէկ հատորի մէջ եւ տպագրելով նորէն, հեղինակութիւնին արտօնութեամբ եւ ԿՆՈՋ ՀՈԳԻՆԵՐ տիտղոսով, կը կարծենք թէ ծառայութիւն մը կը մատուցանենք մեր նոր լեզուին եւ գրականութեան։

Տիկին Սիպիլի այս գրուածքները մեծ մասամբ լոյս տեսած են իննըսունական թուականներուն, եւ դեր մը կատարած են ժամանակին գրական շարժումին մէջ։ Անոնք ոչ միայն իր հերթուածներով հռչակուած հեղինակուհին պիտի ճանչցընեն նոր սերունդին իբր արձակագիր, այլ եւ հաճելի ու հրահանգիչ ընթերցում մը պիտի հայթայթեն բոլոր հայ ընթերցողներուն, կնոջ հոգիներու վերլուծումներով, որոնք այս պատմուածքներուն ամենամեծ մասին գլխաւոր յատկանիշը կը կազմեն։

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉԸ

ԿՆՈՋ ՀՈԳԻՆԵՐ

ՊՕԱՆ

Լոյսը ճեղքուելուն պէս արթնցեր էր այն առտուն Մաքրիկ, և առանց սովորականին պէս ժամերով պառկած երազելու՝ ցատքեր ելեր էր անկողնէն։ Հակառակ մշուշին, հակառակ ձմեռ առտուներու սառուցիկ ցուրտին, որմէ այնքան կը վախնար իր փափուկ մորթին համար, փողոց ինկեր էր բժիշկ մը գտնելու իր պզտիկ աղջկանը որ կրակներու մէջ կ'այրէր առջի իրիկուընէ ի վեր։

Ամուսինը, խանութպան մարդ մը, մութն ու լուսուն գործին կ'երթար, և սպասուհին՝ գիւղէն նոր եկած աղջիկ մը, տեղ մը չէր գտեր Բերայի մէջ։

Շուտ շուտ կը քալէր Բանկալթիի չիտակ ճամբուն մայթին վրայէն՝ իր հայրիկին առջեւ կորսնցուցած մէկ քանի քառորդ ժամերը շահելու համար, ու մտքէն չէր անցըներ հանրակառք մը մտնել, զոր միշտ արհամարհած էր իր վայելչասէր կնոջ նախապաշարումին մէջ։ Եւ տխուր, մտածկոտ, կ'երթար աչքերը մառախուղին ասղնտող թացութենէն արցունքոտած, մութ, խոնաւ

պատանք մը նշմարելով հորիզոնին վրայ որուն այդ լալկան տրտմութիւնը իր սիրտը թախծութեամբ կը լեցնէր։

Լայն փողոցին մէջ, մէկ քանի մարդիկ կ'անցնէին հեռուէն հեռու, փայտ բեռցած սայլ մը իր ցեխոտ անիւներէն ցայտք մը կը նետէր երեսին, և հանրակառքի մը սոյլը կը զարնէր մերթ ընդ մերթ ականջին՝ սուր, կծու ողբի մը նման չարագուշակ։

Պահ մը կեցաւ Մաքրիկ ու ետին դարձաւ անպիտակցաբար։ Ամէն կողմէն պաշարուած էր մառախլային թանձր մթնոլորտի մը մէջ, և այնպէս եկաւ իրեն որ ժունգերը կը կթոտէին. սրտին խորէն խօլ փափաք մը զգաց այդ օդեղէն ովկիանոսին մէջ նետուելու, հոն խեղդուելու, անհետանալու...։

Մելամաղձոտ սեւ նախազգացումներ տակն ու վրայ կ'ընէին գինքը. օդին ու եղանակին տրտմութիւնը ծայրայեղ գրգռութիւն մը կուտար ջիղերուն։

Զաւկին հիւանդութիւնը, որ ծանր հանգամանք մը չունէր իր աչքին, պատրուակ մըն էր ալեկոծուելու այդ քսաներկու տարեկան կնոջ հոգւոյն համար, որ գերագոյն յուզումներու տենչը ունէր, և իր վարած տափակ կեանքին ձանձրոյթէն կը մեռնէր։ Դժբախտ արկածներու մաղթանքը ըրած էր շատ անգամ սրտին խորունկէն, կարծելով որ նոյն իսկ ձախող դէպք մը վիսխոխութիւն պիտի բերէր իր ընտանեկան ցուրտ յարկին մէջ, ուր իր երեք տարեկան աղջկան ճիչերէն զատ ձայն ձուն չէր լսուեր։

Քանի՛ քանի՛ անգամ գիշերապահի մը ճոկանին բիրտ ձայնէն արթննալով քունին մէջէն, ցանկացած

էր նոյն իսկ հրդեհին զոհ գացողներուն բախտին, և մինչեւ լոյս տապլտկած էր անոր հայթայթած հեշտութեանց ցնորքին մէջ։ Ինչ անուշ կու գար իրեն երեւակայել ինքզինքը ճերմակ ցայգապզեստովը, ոսկի մազերը ուսերուն վրայ ծփծփուն, հրդեհին լուսաճաճանչ շառագոյն բոցերուն մէջտեղը կայնած, ահագին բազմութեան մը առջեւ «օգնութիւն» աղաղակելով, և հերոս մը որ կեանքը վտանգի պիտի դնէր իրեն համար, և դեռ շատ մը խենդութիւններ, որոնք մինչեւ առտու իր թեթեւ գլխուն մէջ կը պարէին և գիշերուան աստղերուն հետ կը մարէին։

Ուրիշ անգամ, հիւանդ պառկած կ'երեւակայէր ինքզինքը. Թոքախտի լաղձանքը մանաւանդ շատ կը ցանգուդէր զինքը։ Լամարթինի ժիւլիին պէս ըլլա՛ւ ժժգո՛ն, դիւթի՛չ, ո՜հ.... Եւ ասոնք առանց չարամտութեան, առանց մէկուն վոքրիկ ցնաս մը տալու նպատակին, նոյն իսկ իր իղձերուն անբարոյութեան անգիտակ, միամիտ անմեղութեամբ մը....

Սակայն կ'ուզէր որ միշտ ինքը ենթարկուէր այդ աղէտքներուն, և զաւկին տառապիլը ճշմարիտ վիշտ մըն էր իր սրտին. վասն զի կը սիրէր զայն, ինչպէս պզտիկ աղջիկ մը իր պուպրիկը, ու թերեւս զոհեր ինքզինքը անոր, նման այն վոքրիկ տղուն որ ծովը նետուեր էր իր կատուն ազատելու համար։ Աւելի անոր արդուզարդովը կ'զբաղէր քան թէ կենսական պէտքերով, և եթէ ալքատ ըլլար, առանց խղճի խայթի, օրերով ցամաք հաց պիտի կերցնէր անոր, չքեղ գէշխարկի մը գինը հայթայթելու համար։ Պչրանքի տա-

ըօրինակ հակում մըն էր այս որ կը խառնուէր իր ամէնէն սուրբ, ամէնէն գերազանց զգացումներուն։ Ի՞րն էր յանցանքը, եթէ բնութիւնը այդ հրաշագեղ էակը ստեղծած ատեն՝ մուրցեր էր քիչ մըն ալ խոհականութիւն խառնել անոր եռանդին, եթէ ծնողքը՝ անոր ճաշակը նրբացուցած ատեննին չէին մտածեր թէ պէտք էր անոր միտքն ու հոգին ալ մշակել։

Հիմակ որ զաւկին բժիշկ բերելու կ'երթար Մաքրիկ, անոր հիւանդութեան ծանրութիւնը կշռելով չէր ամենեւին, այլ անոր նուիրուելու պէտք մը, անոր համար յոգնելու, մսելու, իր փափուկ անձը մշուշին մէջ նետելու փափաք մը, նոյն իսկ ինք իր անձին ապացուցանելու համար թէ ո՛րքան կը սիրէր այդ փոքրիկ հրեշտակը, կամ մանաւանդ դոհացում մը տալու համար ի ներքին պէտքին, չարժուամի, յուզմունքի համար ունեցած մաշող, սպառող տենչանքներուն։

Այսպէս սրտատանջ՝ գլուխը ծռած քալելով, անընդհատաբար մինչեւ Թաքսիմ հասեր էր արդէն, երբ աչքերը վերցնելով տեսաւ որ երկինքին երեսի սեւ քօղը բարակցեր բարակցեր կաթի պէս ճերմակ շղարշի մը երեւոյթը առեր էր, զոր հեռուհեռէ ծագող արեւուն ճառագայթները կը ծակծկէին անհամար ոսկի աստղներու նման, և այդ ծակերէն կը մաղուէր լուսացնցուղ փոշի մը՝ օդին մէջ ցանցելով զուարթ լոյս մը որ տակաւ կը պայծառանար։ Ցետոյ ամպերը բամպակի ծիւերու նման փրթթելով կը զատուէին իրարմէ, և կարապներու երամի մը պէս կը տարածուէին օդին մէջ համասփիւռ։ Անոնց վերեւ կ'երեւար աստղին

անդին կապոյտ երկինքի պատառ մը ջինջ, խորունկ, անրջային սարսուռ մը ղրկելով մշուշին ստուերներէն ընդարմացած իր աչքերուն։

Բնութեան այս զուարթ յեղաշրջումին առջեւ սփոփանքի հառաչանք մը չկրցաւ զսպել Մաքրիկ. ճառագայթ մը իջաւ կարծես իր սրտին մէջ, ջուրի պէս հաստցուց անոր տրտմութիւնը, յետոյ զայն խմեց, հատցուց և տաքցուց, ոգեւորեց ու յոյսով լեցուց։

Բազմութիւնը կը շատնար փողոցին մէջ. կառքերու անցուդարձը աղմուկով կը լեցնէր իր շուրջը, և խանութներուն ցուցափեղկերը, փայլուն, մաքուր, գեղաժիժաղ, նոր արթնցող բնութեան հետ կը ժպտէին իր երեսին։ Կանանց զարմացուն ու արանց հիացիկ նայուածքները կը գգուէին, կը փաղաքշէին գինքը։ Ան հիմայ իր քալուածքը ծանրացեր էր. պտոյտի եկողանտաւրեր տիկնոջ մը երեւոյթը կ'ուզէր ունենալ, մերթ ընդ մերթ կանգ առնելով՝ ցուցափեղկերուն իւրաքանչիւր ապակիին մէջ դիտելու համար իր դէմքը, որոնց շքեղ կերպասներուն և պաճուճանքներուն մէջ շրջանակուած կը փողփողէր։

Բաց կառքի մը մէջ տգեղ կին մը անցաւ ջօտէն շքեղ արդուզարդով։ Նորատի ամոլ մը թեւ թեւի իր առջեւէն կ'երթար տաք խօսակցութեամբ իրարմով զբաղած։ Այր և կին ըլլալու էին։ Երկու դպրոցական աղջիկներ իր քովէն կը քալէին գիրքերնին թեւերնուն տակ, բարձրաձայն ծիծաղելով։ Ամէն մարդ երջանիկ էր ուրեմն, ամէն մարդ կ'զբաղէր, կը զուարճանար իր կերպովը. ինքը միւնակ լքուած էր, առանձին, առանց

ինքը գրաւող նպատակի մը, առանց հաճոյքի, տանը, աղուն, սպասուհիին տափակ հոգերէն գրաւուած։ Իր առունէն դուրս վիշտ չկար ուրեմն։ Ախ, ի՞նչ չէր տար կառքին մէջի կնոջ ճոխութիւնը կամ այն երկու ամուսիններուն երջանկութիւնը կամ դպրոցական պզտիկ աշակերտուհիներուն ազատութիւնը ձեռք ձգելու համար. և սակայն ինք ի՞նչ ուներ որ տար ... հարցումը բերանը մնաց։

Այդ միջոցին երկու երիտասարդներ կ'անցնէին քովէն. «Հիանալի՛, պաշտելի՛» փսփսացին ֆրանսերէն լեզուով։ Ու հեռանալէ ետքը, նորէն ետեւնին կը դառնային զինքը դիտելու համար։

Յանկարծ սկսաւ մտածել թէ պզտիկ բան մը չէր այսպէս ամէնուն նայուածքին մէջ կարդալ իր գեղեցկութիւնը. և ինչո՞ւ լքուած համարէր ինքզինքը, քանի որ իր ճամբուն վրայ կը չրջապատուէր այդքան հիացումով։ Իր բոլոր բերկրանքը, բոլոր երջանկութիւնը իր գեղեցկութեանը կը պարտէր ուրեմն, միակ բարիքը զոր Թողած էր իրեն բախտը. և գուրգուրանքի պէս անուշ բան մը կ'զգար իր հրապոյրներուն համար, և ներքին պէտք մը, ձգտում մը՝ զայն խնամելու, պահպանելու զայն....

*
* *

Այս քաղցր խորհրդածութիւններով Գամէլիային առջեւ հասած էր. հոն կեցաւ. ցուցափեղկին մէջ աքանչելի հաւաքածոյ մը կար պօռաններու., և անոնց մէջ հատ մը կաթնագոյն փետուրէ, որուն վրայ աչքը

ՈՒաց։ Ուղեց անգամ մը մօտէն տեսնել, չօշափել զայն, ու վաճառատունէն ներս մտաւ։

Հայկին դէմը կեցած՝ նուրբ գանգուրներով չինուած այդ կակուղ օձաձեւ փետուրներուն մէջ թարմ դէմքը շրջանակուած՝ հրաշալի բան մրն էր։ Վաճառատան յաճախորդներն իսկ գործերնին ձգեր էին աքանչանալու համար այդ դեղեցկութեան վրայ, որ անգիմադրելի հրապոյր մը կ'ստանար Պօային վէտվէտումներուն մէջ փողփողուն։ Փետուրներուն թելերը՝ սպիտակ փրփուրներու, յասմիկի փրթած թերթերու պէս այտերն ի վեր կը թռէին. երեանները վարդի նորածիլ կոկոններու նման թեթեւ կարմրութեամբ կը փթթէին այդ բարակ ձիւնափայլ ակօսներուն ընդմէջէն. մազերուն ոսկեթրթուր խոպոպիքները ժոժրակին վրայ կը խաղնուէին անոր թեթեւ ու ժպին օդականերուն, և իրարու փաթթուելով կարծես ալ չէին ուզեր իրարմէ զատուիլ։ Կապոյտ աչքերը կ'անուշնային, կ'անուշնային այն աննման արտայայտութեամբ զոր ներքին երանութիւնը կու տայ գեղանի կանանց։

Գերագոյն երջանկութեան վայելք մը ունեցաւ Մաքրիկ. միտքը դրաւ որ ալ պօան չհանէ վիզէն, և անտարբեր կերպարանքով մը գինը հարցուց։ Երկու ոսկի էր։ Ճիշդ ինչ որ ուներ իր դրամապանակին մէջ։ Բայց կէս ոսկի բժիշկին այցելագին պիտի տար։ Սակարկութիւն չկար. ապառիկ չպիտի վստահէին անծանօթի մը։ Ինչ, կէս ոսկիի ողորմելի գումարի մը համար պիտի զրկուէր այդ պօայէն զոր արդէն իրը կը նկատէր։ Խանութին պաշտօնեաները ոտքի վրայ

կայնած իրեն կ'սպասէին։ Աչխարհիկ կնոջ մը թափէն գուրկ, կարծեց թէ չափէն աւելի ժամանակ անցուցած էր։ Ճանկարծ աչքին առջեւ եկաւ մանկիկը փոքրիկ անկողնին մէջ պառկած, աչքերը դոց, տեղին կրակներուն մէջ տապլտկելով։ Գլխու պտոյտ մը ունեցաւ. դողդոջուն մատերով պօսան ճիտէն հանեց. պատրուակ մը գտնելու էր. թոթովեց, վերջապէս խեղդուկ ձայնով մը ըսաւ թէ քիչ մը կարճ էր, ու դուրս ելաւ։

Սիրտը կոտրած՝ սկսաւ աճապարանօք քալել ժամառաջ հեռանալու համար այդ փորձութեան վայրէն. բայց քայլերը առաջ չէին երթար. իրեն այնպէս կուգար որ բան մը ձգեր էր խանութին մէջ, ու շարունակ ետին կը դառնար նայելու համար։ Անշուշտ վաղը կրնար գնել, միայն յիշեց որ ըսեր էին թէ մէկ հատ մը մնացեր էր անկէ, և այն ալ յուցափեղկին մէջ դրուած, ի հարկէ իրեն պէս յափշտակուող մը պիտի գտնուէր մինչեւ իրիկուն։ Եթէ հետեւեալ օրը գար ու ծախուած ըլլար։ Ի՞նչ ըրկանք, կը մտածէր, գեղեցիկ դէմք մը ունենալ իբրեւ միակ բարիք աչխարհի վրայ, և չկարենալ անոր պիտոյքը հոգալ։

Բայց իր զաւակը ի՞նչ ուներ այդքան իրար անցնելու. քիչ մը տեղը, բժիչկը հետեւեալ օրն ալ կրնար գալ, և թերեւս մինչեւ այն ատեն պէտք չէր մնար։ Հապա՛ եթէ տաքութիւնը գիշերը աւելնար . . . ։

Այսպէս երկու յուզումներու միջև կը հեւար. և սիրտը նժարի մը պէս մէյ մը մէկ կողմ կը ծռէր մէյ մը միւս կողմ։ Ճանկարծ միտքը եկաւ որ ամառն ալ

անգամ մը այսպէս եղեր էր պզտիկը, և սակայն առանց բժիշկի ինքնիրեն անցուցեր էր։ Ինչո՞ւ այս անգամ ալ այնպէս չըլլար, և սկսաւ ինքնիրեն զարմանալ թէ ինչո՞ւ պզտիկ բանի մը համար այնքան դողդ եղեր էր։

Ա.սոնք մտածած ատեն անզգալաբար ետ դարձեր, նորէն մօտեցեր էր Գաւեղիային։ Շուտով ներս մտաւ, պօտան վիզը անցուց, վճարեց ու փութով հեռացաւ, վախնալով որ մի գուցէ միտքը փոխուի։

Ճշմարիտ իրարանցում մը յառաջ բերաւ այս անգամ ճամբուն վրայ։ Նազելաճեմ թագուհիի մը պէս գլուխը վեր բռնած՝ քայլերը յամրացուցեր էր կաթիլ կաթիլ ըմբոշխնելու համար անցորդներուն իրեն ընծայած պաշտումը, և քալեց խունկերու, բուրվառներու մէջէն անցնող աստուածուհիի մը պէս մինչեւ իր տանը դուռը։

***

Տղան բնաւ չէր արթնցեր. խորունկ, ինքզինքէն եւած քունի մը մէջ ընկղմած կը խռկար մանուկներու յատուկ կսկծեցուցիչ հեւքով մը։

Փոքրիկ անկողնին քով ծունգի եկաւ խեղճ մայրը. ձեռքը անոր ճակտին տարաւ. մխեւնոյն կրակն էր, և ամէնէն անուշ, ամէնէն գորովալիր կոչումներուն չկրցաւ պատասխանել, աչքերը անգամ չբացաւ։

Բոլոր օրը քացախներով, օ տր fօյօնեով չփեց տղուն քունքերը, ճակատը, դաստակները, առանց ար-

գիւնք մը ձեռք բերելու։ Իրիկուան դէմ, հիւանդին տենդը աւելցաւ, և կցկտուր ճիչերու բանդագուշանք մը սկսաւ։

Մաքրիկին բոլոր ուրախութիւնը անհետացեր էր. փողոցին մէջ վայելած գրգանքը մոռցած, պօսային իր դէմքին տուած վայելչութեան վարժուած արդէն, բոլոր հրապոյրը կորնցուցեր էր ան իրեն համար, ու անհամբեր ամուսնին կ'սպասէր։

Խեղճ մարդը տունէն ներս մտնելուն՝ այլայլած դէմքով դիմացը վազեց, բայց տեսնելով որ սաստիկ յոգնած ու մսած էր չկրցաւ բան մը ըսել։ Պոլիսէն մինչեւ Բանկալթի քալելով կուգար ամէն օր, ժամը ութին հազիւ տուն հասնելով։ Մաքրիկ մեղքըցաւ զայն։

Յակոբ աղան, որ առջի իրիկուընէ տղուն հիւանդութիւնը գիտէր, ինչպէս ըլլալը հարցուց. մայրը աստիպուեցաւ ճշմարտութիւնը յայտնել։

Ինչպէս անցուց գիշերը։ Պէտք է հարցնել անոնց որ իրենց սիրելիներէն մէկուն մեծ աղէտքի մը պատճառ ըլլալու խղճի խայթը ունեցած են։ Ինչ տագնապներ, ինչ լկանքներ կրեց. ո՛րչափ լացաւ։ Մինչեւ կէս գիշեր չէր կրցած աչքը փակել։ Միջոց մը յոգնութիւնը վշտին յաղթեց, բայց քառորդ մը ետքը արթնցաւ, և խենդի պէս տղուն անկողնին քով վազեց։ Տղուն տաքութիւնը հետզհետէ կ'աւելնար և խուլ խորգիւն մը կոկորդը կը չարչարէր։

Նորատի կինը ամուսնին հանդարտ քունը տեսնելով, կը զայրանար անոր դէմ, գրեթէ կը նախանձէր

անոր հոգւոյն խաղաղութենէն, որմէ զրկեր էր ինքզինքը բուն իսկ իր յանցանքովը։

Առտուան մօտ, ա՛լ չկարենալով դիմանալ, արթնցուց զայն. տղուն վիճակը հասկցուց ու բժիշկին վազցուց։ Բայց ուշ էր։ Տօքթէօրը յայտնեց թէ սոսկալի կեղծմաշկ մըն էր, թէ կարելի էր բան մը ընել եթէ նախորդ օրը իմաց տրուէր իրեն. բայց հիմայ ժամանակը անցած էր։

* * *

Հետեւեալ օրը երբ հէք մանկիկին դագաղը տուընէին դուրս կը հանէին, ողորմելի մայրը իր սենեակը եւս խեղայեղ, իր անկարող յուսահատութեանը մէջ՝ արիւն արցունք լալով՝ առաւ պօսան, բզիկ բզիկ ըրաւ ու փողոց թափեց։

Ու մէկը չգիտցաւ թէ ի՞նչ էին այդ թրջած փետուրի կտորները, որ անձրեւի պէս պատուհանէն վար կը տեղային այդ ահռելի վայրկեանին։

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴԻ ՑԻՇԱՏԱԿ

Մարտի վերջերն էինք տակաւին, քաղաքին հա-մար դժբախտ ու տխուր տարուան մը վախճանին մօտ, և հէք ժողովուրդը՝ որ ամբողջ ձմեռը տանջուեր էր սովէն, կրկին սովի մը սպառնալիքը կը տեսնէր արդէն գլխուն վերեւ կախուած, չոր ու ամուլ երկինքէն վար, որ երկու ամիսէ ի վեր անձրեւի կաթիլ մը չէր ցօղեր նորաբոյս հունձքերը բեղմնաւորելու համար։

Քաղաքի մը մէջ ուր սով կայ, անօթութիւնը ամէնուն չարչարանքը չէ անշուշտ. բարեկեցիկ դասը միշտ իրեն պէտք եղած ցորենը ունի իր շտեմարանին մէջ, բայց յօժարակամ պիտի ուզէ տալ իր հացը՝ եթէ անով կարենայ վերջ տալ այն աղէտքներուն, որոնց սրտաճմլիկ, չատ անգամ քստմնելի տեսարանները անօթութենէ առելի մեծ տանջանքով մը կը գալարեն իր ազիքները։ Սակայն թշուառութիւնը մեծ է, և դարմանները՝ փոքրիկ ։ Լերկ ու մերկ տղաք՝ որ քալած ատենին խեղդերնին դառնալով ասդին անդին կը մարին կ'իյնան, պզտիկ լաճեր որ քաղցին ազդած լկանքին չդիմանալով՝ կուլան մօրերնուն ճիտն ի վեր պլլուելով, մայրեր որ կ'անիծեն գքեզ, որովհետեւ անօթի պառկեցուցած չես զաւակդ առջի գիշերը, և տառապանքէ մոլեգնած մարդիկ որ ահռելի աչքեր կը պտըտցնեն իրենց չորս բոլորքը՝ կարծես կերած հացիդ պատառը ստամոքսէդ դուրս քաշելու փափաքով։

Ա՛լ քաղաք մը չէ որ կ'ապրիս, անապատ մըն է,

որուն գազաններըը ոտք ելած են. անօթիներու տիրապետութիւնն է, որոնք գոռում գոչում կը հանեն, ահ ու դող կը սփռեն, երկինքին ու գժոխքին դուռները իսորտակելու պատրաստ, անոր բոլոր ուրուականներուն հետ ոգորելու յանձնառու, ուրուականներ իրենք ալ, վտիտ ու ծիւրած մարմիններով, որոնց ոսկորներուն մերկ ու սուր ցցուածքները գանակի ծայրերու պէս սիրտը յօշ յօշ կը կտրտեն։

Անոնք որ հաց ունին, անոնք որ կուշտ են, չեն համարձակիր տուներնէն գուրս ելլել. անօթի չըլլալու ոճիրը խղճի խայթի մը պէս կը չարչրկէ գիրենք։ Խօսելու կը վախնան, կարծիք չունին. ամէնուն սեւեռեալ մտածումը սոցիս է, տժգոյն սարսափը որ լեռներն ի վար կ'իջնէ օրէ օր, չար ոգիի մը պէս, ու իր պողպատէ հսկայ մատերուն մէջ կը սեղմէ բոլոր կոկորդները, սիրտերն ալ, գլուխներն ալ, սպառնալով այն հեռաւոր ու անծանօթ վախերով, որոնք իրականութենէն աւելի ահռելի են։

Այս ընդհանուր արհաւիրքին մէջ, բռնապետական մարդասիրութեան կեղծ մթնոլորտ մը կը գոյանայ, ամէնքը իրարու եղբայր կը դառնան. թշնամութիւնները, ատելութիւնները գինադուլ կ'ընեն պահ մը մեծ վճիռին՝ մահուան առջեւ, որ քով քովի կը բնակի քեզի հետ, գիմացի տունդ, հոն փողոցին անկիւնը, թեբեւս վարը, սանդուխին ոտքը։ Բայց կեղծ զրկեալները նորէն իրենց ժժգալի դերը կը խաղան, ագահները, մարդկութեան կեղտը, որոնց ամբարները լեցուն են, և որոնք յետին մուրացիկին հետ պատառ մը ևս հացով կը պառկին։

Ամէն առտու, ամէն իրիկուն պատուհանիս առջև նստած՝ կ'ապաւէի այս խառնիչ յուզումներուն. չեմ դիտեր ինչու. Թերեւս անօթի չըլլալու մեղքս կ'ուզէի քաւել, այդ ցաւատանջ ամբոխին տառապանքներուն մասնակից ըլլալով հեռուէն։ Եւ երբ ճաշի ժամը կը մօտենար, երբ բարեգործական փուռերուն փոքրիկ լուսամուտները կը բացուէին, և խուժանը կը յարձակէր գիրար տապալելով, կոխկռտելով ձիւնին ու բուքին մէջէն ձեռքէ ձեռք բզիկ բզիկ յափշտակելով չորաբեկ հացին բեկորը, և անդին բոլոր քաղաքը կը լռէր, յարգելով կեանքի դժնդակ կռիւը սովեալներուն, ինծի այնպէս կու գար թէ ես ալ մասը կը կազմէի այդ ամբոխին, ես ալ անոր հետ կը մօտենայի այդ խորունկ փոքրիկ լուսամուտին ու կը հեռանայի անկէ, ուրկէ դուրս պիտի ելլէր կեանքը հացի մը փշրանքով։ Եւ ամէն մէկ անհատի հետ որ ձեռքը կ'երկընցներ, կը կրէի իրեն յուզումը, հասնելու, չհասնելու, հուժկու բազուկներէ ետ մղուելու, դատարկ ելլելու վախովը սիրտս կը տրոփէր, ու կ'ապրէի բոլոր սովեալներուն կեանքը, կու լայի անոնց արիւն արցունքը։

* * *

Դեռ այս կռիւը դադրած չէր սակայն, բայց յուսահատութիւնը տակաւ կ'անհետանար սառնամանիքներուն հետ։ Նոր հունձքերուն յոյսովը կ'օրօրուէր աշնօթի գիւղացին, և յոգնութիւն կ'առնէր իր տխեղծ անդամները տաքցնելով արեւուն ջերմիկ ճառագայթին տակ։ Եւ ահա՛ նոր սովին արհաւիրքը կ'սկսէր տիրել ամէն կողմ։ Ա՛լ աշնօթի մարդոց պուհչտուքը

չէր որ բարեկեցիկ դասուն դէմ լուտանք կ'արձակէր։ Մարդոց անիրաւութեան դաղափարը պզտիկցած, անհետացած էր երկինքին անարդարութեան հանդէպ, որ իր անձրեւի կաթիլը կը զլանար անոր դաշտերուն, որոնք կը ճաթէին, կը ճեղքրտուէին, կը ցամքէին այրելով, խամրելով, կռնձելով բոլոր արմտիքը։ Արտերուն մէջ ցորենին ծիլերը խանձած, մրկած հողին կը փակչէին. կապուտիկը միայն, սովի ծաղիկը, իր աչքերը խոշոր խոշոր կը բանար ասդին անդին, ցոլացնելով անայլայլ բիլը պայծառ անգութ երկինքին։ Նշենին, թթենին, կեռասենին մերկ ու չոր կմախքներ կ'երկընցնէին օդին մէջ ընդհանուր սուգին սեւերուն փաթթուած։

Հիմակ հարուստն ալ, աղքատն ալ, մեծն ալ, պզտիկն ալ, ամէն ապգէ, ամէն կրօնքէ մարդիկ գլուխնին կը դնէին արհաւիրքին սպառնալիքին տակ. ցաւի քնդհանուր դաշնակցութիւնը կը կազմուէր գերագոյն գթութեան դիմելու կամ անոր դէմ բողոքելու համար։

Եւ գիշերը երբ սուսերները կ'իջնէին, և ահը կը սաւառնէր մթնոլորտին մէջ, ահա կ'սկսէին հնչել եկեղեցիներուն զանգակները, Յոյնինը, Հռովմէականինը, Բողոքականինը, Լուսաւորչականինը, մէկիկ մէկիկ, ծանր, թախծական, մեռելական զանգիւնով մը որ կու լար, կը հեծէր, կը թախանձէր, յետոյ կը բորբոքէր և իրարու կր խառնուէր, մէկ բերան՝ իբրև Թշուառ ժողովուրդի մը հեծեծանքը, երկար, անհատնում չունչով մը կը պոռթկար, կը գոռար, կ'սպառնար, ու յոգնած դադրած կանգ կ'առնէր յանկարծ ու մարած կ'իյնար։

Այն տեղն ժողովուրդը սև քօղերով ծածկուած կամաց կամաց մառուռներուն, տաճարներուն գուռներէն ներս կը սպրդէր, օիւններուն տակ կը կծկտէր մութին մէջ, և հակումի աղօթքը, «Տէր Ողորմեա՛ն կ'աղաղակէր բոլոր ուժովը՝ արթնցնելու համար գերագոյն գթութիւնը։

Բայց երկինք միշտ պարզ, անողոքելի կը մնար մըչտ։ Այնքան աչքեր հորիզոնին վրայ ուղղուած՝ չէին կրնար իրենց աղիողորմ արցունքներովը ողորմութեան յօղի կաթիլ մը խլել անոր առատաբուխ աղբիւրներէն։

Հին մարդիկը, պառաւ մամիկները կը պատմէին սակայն թէ այսպէս պատահած էր տարիներ առաջ և թէ այսպէս տեւած էր մինչև Ծաղկազարդի կիրակին, և Քրիստոսի երուսաղէմ մտած օրն էր որ ողորմութիւնը պիտի իջնէր քաղաքին վրայ։ Իսկ մենք կը մտածէինք թէ Զատկի տօնը մահուան նախատօնակը պիտի ըլլար այգ Թշուառ ժողովուրդին։

***

Այն առտուն կանուխ, շատ կանուխ եկեղեցի վազեցի, առանց կոչնակի հրաւէրին սպասելու, բոլոր գիշերը չէի քնացեր, չարաթներէ ի վեր սպասումի անհամբերութիւնս տենդի փոխուեր էր. սրտիս մէջ հրաշքի մը ըղձանքը, մաքիս մէջ անոր ժխտումը, կը տագնապէին զիս։ Ծաղկազարդի տօնին համար եկեղեցին բացառիկ չքեղութեամբ զարդարուած էր, ու այնպէս կերպարանափոխուած՝ որ կարծես առաջին անգամ կը տեսնէի զայն։ Նայուածքս կը թափառէր տաճարին թափուր ընդարձակութեան վրայ, խորանին խորը կ'երթար, ուր կը գուշակուէր ստուերներու թանձրութիւնը,

տեսիլքի մը պէս տարտամ մթնշաղ լոյսին մէջ որ նոր կը ճեղքուէր, սիւներուն կամարներուն ճակատները հետզհետէ դուրս նետելով գմբէթներուն խորունկ շուքին մէջէն։ Մոլուշագոյն պայծառութիւն մը սկսաւ իջնել բարձր պատուհաններուն վերեւէն, և հետզհետէ վարդագոյն երանգով մը ճլղուեցաւ ապակիներուն վրայ ցոլանալով, մինչ փոշիի չամանդաղներուն հեղեղը կը հոսէր չորս կողմէն ներս։ Եւ զանգակը հնչեց բարձրագոչ ու լուրջ. բոլոր եկեղեցիին սուրբերուն պատկերներուն վրայէն սարսուռ մը անցաւ կարծես։ Մոմերու փոքրիկ պսպղուն աստղերը սկսան ժակժկել խորանին ատուերները. վայրկեան մը ետքը տաճարը խարոյկի մը պէս կը վառէր կերոններուն, բիւրեղէ ձեղնաջահերուն լուսացնցող շողերովը։ Հինաւուրց վանդակորմէն ներս, դասին մէջ լեցուեցաւ դպիրներու պարը և բոցերը խառնուեցան երգեցողութիւններուն։

Բազմութիւնը վայրկեանէ վայրկեան կ'աւելնար եկեղեցիին մէջ։ Սեղանին վրայ սուրբ խորհուրդը կ'ըսկսէր, տիրացուները իրենց սերովբէի սուր միամիտ ձայնովը կը գեղգեղէին, ու կը հնչէին ժնժղանները։ Ջերօցի ճերմակ ծաղիկներու խուրձերը, որոնք ձիւն ժանեակի սարսուռով մը կը զարդարէին խորանը, կը ծաւալէին իրենց նուրբ բուրումը, և ամէն բան ճերմակ կ'երեւար, թեթեւ, թափանցիկ, լոյսին սարսուռը կարծես թրթռալով մասունքներուն, խաչերուն ոսկիին վրայ։ Բուրվառներուն չղթային արծաթի հնչիւնը, որոնք կ'իջնէին ու կ'ելլէին, և խունկի ծուխը որ կը բարձրանար երազուտ հաւատքի մը պէս կամարներէն

վեր, իր հետ ամբառնալով ամէն տառապող հոգիները այդ վիտաբեկ մարդոց, որոնք խորին մտամփոփումի մը մէջ ոտքի վրայ կը կենային։ Ոչ ոք չուներ կ'ատներ։ Կը հնչէր միայն քահանային խորհրդաւոր ձայնը սեղանին վրայէն. իր շուրջը լոյսերու ծփանքը ցոլքեր կը վառէր սկիհներու, աշտանակներու քարերուն վրայ. ամէն տեղ ճառագայթներ, ճաճանչներ, ձայներ կ'արթննային, կրօնքի, սիրոյ ցայտում մը, որ կարծես ճառագայթումն էր միակ լոյսի մը։

Իսկոյն դասուն վանդակորմը բացուեցաւ, և ամբոխ մը դուրս եկաւ. բոցերու բոլորակ չղթայ մը կազմուեցաւ տաճարին մէջտեղը, և ժողովուրդը ետ ետ քաշուեցաւ։ Երուսաղէմի մանուկները էին, սուրբ թափորը, ձիթենիի ճիւղեր ծածանելով օդին մէջ իրենց բիւրեղեայ ձայնին հետ. «Ովսաննա՛, Ովսաննա՛։»

Դուրսը զանգակներու ղօղանջը կը հնչէր լայն անհուն չունչով մը, որ ներս կու գար տաճարին բացդուռնէն. ամէնուն աչքը ա՛յն կողմը յառած էր. Քրիստոս ներս պիտի մտնէր...։

Յանկարծ որոտումին ձայնը գոռաց. Ալէլուեան նուագեցաւ, նուագեցա՛ւ. դող մը անցաւ ամէնուն վրայէն և այն անհուն խաղաղութեան մէջ, որ սկիզբը կամ վախճանը պիտի ըլլար մեծ պատուհասին, անձրեւին չշուկը լսուեցաւ դուրսէն։

Բոլոր ժողովուրդը մէկ ձայն մէկ հոգի ծունկի վրայ իննկաւ, և «մեղայ»ի աղաղակներով եկեղեցիին կամարները թնդացին։

ՏՂՈՒ ՀՈԳԻ

Կանանչ ծածկոցով սեղանին առջեւ, որուն վրայ պզտիկ լամպար մը կը վառէր, գլուխ գլխի կը նըստէին մայր ու տղայ ամէն գիշեր։

Տիկին Աննիկ կարի խոշոր ծրարը քովը՝ սեղ կը շարժէր անընդհատ, մինչ վահրամ յաջորդ օրւան դասերը կը պատրաստէր։ Եւ, մերթ ընդ մերթ կը ձգէին իրենց աշխատանքը, բառ մը ըսելու համար իրարու, յոգնութիւն առնելով պահիկ մը իրարու նայուածքի մէջ։ Ցետոյ, յանկարծ երկուքին ալ միտքը կարծես կեդրոնախոյս զօրութենէ մը մղուած՝ հեռու հեռու կը փախչէր ներկայէն, մէկունը՝ գէպի անցեալը, միւսինը՝ գէպի ապագան։

Վահրամ ապագային կը մտածէր շարունակ. կրկին ու կրկին կը հաշուէր մտքին մէջ այն հինգ երկար տարիները զորս պիտի անցընէր տակաւին վարժարանը իր մօրը ձեռքին աշխատութեամբը ապրելով, անոր աչքին լոյսին, սրիւն քրտինքին գինը ուտելով, սպառելով իր ուսանողի ապիկար կեանքին մէջ։ Եթէ անդամ մը դպրոցէն ելլէր սակայն... ինչո՞ր չպիտի ընէր անոր համար, իր խեղճ մօրը համար, որ իր երեսունըհինգ տարեկան հասակին՝ վաստակի բեռանը տակ կքած՝ ծեր կ'երեւար արդէն։ Եւ աչքերը գաղտուկ գրքին վրայէն վեր առնելով կը նայէր անոր այն գորովագութ խանդապատանքի անճառ արտայայտու-

թեամբը, զոր զաւակ մը մօրը համար միայն կրնայ ղգալ աչխարհի վրայ։

Կանթեղին տակար ցոլքերուն տակ՝ աւելի նիհար, աւելի հիւծեալ կ'երեւար ան իրեն. աչքերուն կոպերէն խորունկ գիծ մը սկսելով, իր սև սև խոշոր արտեւանունքներէն ինկած թելի մը պէս այտերուն ի վար կ'երկննար. մազերուն մէջ, տեղ տեղ ճերմակներ ցանցըռուած էին. մոմի պէս հալած մատերուն մէջ ասեղը կը դողար, և թելը անցուցած ատեն լոյսին կը մօտեներ, կը մօտեներ, իբր թէ իր աչքերուն լոյսը հատած, սպառած ըլլար։

Խեղճ տղուն սիրտը ելած՝ երկու ձեռքերովը երեսը կը ծածկէր պահելու համար արցունքի կաթիլները, որոնք հոգիին խորունկէն փրթած, հալած կապարի հատիկներու պէս գրքին վրայ կ'իյնային անբարբառ։

Մայրը, այն պահուն անցեալին մէջ մոլորած, իր երջանկութեան օրերը կը յիշէր, երբ ամուսինը ողջ էր տակաւին. երիտասարդութեան բոլոր հաճոյքները, բոլոր քաղցրութիւնները, զորս վայելած էր իր ամուսնական կեանքին մէջ, մեծ, անհատնում սիրոյ մը լուսեղէն մթնոլորտին մէջ ապրելով տարի շարունակ։ Միտքը կուգար իր սիրած անձին հետ պսակուած օրը՝ եկեղեցիին՝ լոյսերու, խունկերու և երգերու զգլխիչ արբեցութեան մէջ. յետոյ իր վահրամին ծնած օրը, երբ իր էութենէն ստեղծուած այդ հրեշտակը իր գիրկը առաւ էին. տարի մը ետքը անոր մկրտութիւնը, ժանեակներու, ժապաւէններու մէջ ծաղիկի մը պէս գեղանիծաղ այդ պուպրիկը, որուն վարդի պէս այտերը

գտակին նուրբ բեհեզին տակէն կը խնդային իրեն, և որ կլորիկ գիրուկ բաղուկները ձիւնաթոյր շրջազգեստին չգարշներուն մէջէն իրեն կը կարկառէր։

Հիմայ կը դառնար կը նայէր նորէն անոր վտիտ դէմքին, որուն արիւնի պակասութենէն քաշուած տրժդոյն մորթը կղակներուն կը փակչէր. շրթունքները ցամքած, հիւանդոտ գգաստութիւն մը կ'արտայայտէին. աչքերը մխայն, սուր ևս աչքեր, կը կենդանացնէին այդ տասերեք տարեկան տղուն դէմքը, որ փթթելէ առաջ կը խանձէր, անշուշտ անունդի, զրօսանքի և զուարթութեան պակասութենէն։ Ճիշդ իր հօրը դէմքն էր, անոր խելացի և անուշ կերպարանքը, անոր թրթռուն գգայուն չեչտը ունէր ձայնը, և իր զաւկին վրայ կը գտնէր տարաբախտ մայրը վերընձիւղումը բոլոր հրապոյրներուն, զորս տարեր թաղեր էր ամուսինը գերեզմանին սառ քարին տակ։

Խեղճ կին, իր սիրելիին մահուան վրայ ազատօտօրէն լալու տխուր սիրոյանքն ալ չէր ունեցած։ Պըզտիկ սուգ մը կրցած էր պահել, աղքատի սուգ մը։ Անոր հիւանդութիւնը առեր տարեր էր իր խնայութիւնները, և ծօթը տարեկան զաւկին հետ միս մինակ ձնալով աշխարհի վրայ, ստիպուած էր մէկ կողմէն ժպտիլ անոր երեսին, խաղալ անոր հետ, և միւս կողմէն ձեռք առնել այն միջոցները որով կարելի ըլլար պէտք եղած դաստիարակութիւնը տալ անոր, և պատասխանատու կերպով պահել իր տունը։ Մէկուն չդիմեց. իր սիրտը մէկուն չբացաւ, բոլոր ուժը ժողվեց ու կարկարող եղաւ. կար կը կարէր, ճերմակեղէններ, և առտուընէ մինչև իրիկուն, և գիշերներն ալ աշխատելով, հազիւ 8 ղրուշ օրական կը շահէր։

Օրթագիւղ, խեղճ թաղի մը մէջ կը բնակէին։ Տղան Ղալաթիոյ կեդրոնական վարժարանը ընդունուած էր ձրի։ Միայն 80 ղրուշ չոգենաւի և ցորեկուան ուտելիքի ծախը կը վճարէր անոր, ծնացած գումարով կը հոգացուէին իրենց ուտեստի, հագուստի բոլոր պէտքերը։ Երբեմն ալ շաբաթներով գործ չէր գտնուեր. այն ատեն արանց չապիկներ կ'արգուկէր. և այսպէս խեղճ ու կրակ կ'ապրէին եօթը տարիէ ի վեր։

Իր չքաւորութեան և տառապանքներուն գաղտնիքը մէկը չէր գիտեր սակայն. դպրոցին մէջ կոկիկ հագուած մաքուր տղայ մըն էր Վահրամ, միշտ փայլուն կօշիկներով, նոր գուլպաներով, ու աղքատ տղոց վաղահաս արթնութեամբը զգալով թէ ի՛նչ կ'արժէին անոնք իր մօրը, կը դողար որ մեղանի արատ մը, կամ ցեխի փոսր մը չցատքէ վրան։ Փոխադարձաբար մայրն ալ տեսնելով տղուն իր վրային գլխուն մասին տարած խնամքը, կը մաշէր որ չէր կրնար ձեռք մը աղուոր զգեստ շինել տալ անոր։ Ու մէկուն չկարենալով վստահիլ իր անձկութիւնները, որոնք ա՛լ չսղմելով սրտին մէջ, դուրս կը պոռթկային, իր ասեղին հետ կը խօսէր այդ փոքրիկ գործունեայ ասեղին, որուն կը պարտէր ամէն բան, զոր բարեկամի մը պէս կը սիրէր, և որ կը բզքտէր, կ'արիւնոտէր իր մատները յուզմունքի վայրկեաններուն մէջ, կարծես այդ ֆիզիքական ցաւով մոռցնել ուզելով անոր ներքին ցաւը, կսկիծը իր անգործադրելի ամացած բաղձանքներուն։

Հէք կնոջ մտասեւեռումն էր աւելի դրամ չահիլ։ Ի՛նչ փափաքներ ունէր Վահրամին համար. բայց որ-

չափ ալ աչխատէր, բան մը չէր կրնար տեւցնել. ինչ ընէր, ինչ ընէր . . . ։

—Եթէ մեքենայ մը ունենայի՛ . . . , գոչեց յանկարծ բարձրաձայն ինքն իր հարցման պատասխանելով։

Վահրամ աչքերը վեր առաւ. մօրը նայեցաւ, յետոյ նորէն գլուխը կախեց անխօսուկ։ Եթէ մեքենայ մը ունենար, անշուշտ այդքան չէր յոգներ, աչքերը այդքան չէին տկարանար և մատերը չէին ծակծկեր։ Ինչ ընէր մօրը մեքենայ մը ճարելու համար . . . ։

* * *

Երկար ատենէ ի վեր բոլորովին փոխուած էր Վահրամ. ա՛լ առջի մաքրասէր, խնամոտ տղան չէր։ Առտուները լուացած պէս փողոց կ'իյնար, և իրիկուններըը մուրթը կոխելէն առաջ տունէն ներս չէր մտներ։ Ամառը՝ փոշիներու մէջ թաթխուած, յոգնած, քրտընած, ձմեռը՝ մինչեւ կէս ժէջքը ցեխերու մէջ փաթթըւած, ձեռքերը, ոտքերը ցուրտէն ծառած, կօշիկները՝ ջուրերու մէջ տուն կուգար։ Ա՛յ գիշերները կանանչ սեղանին առջեւ չէր նստեր մօրը հետ, ու կերակուրին տակ՝ քունը աչքէն կը վազէր։ Շատ անգամ տուն եկած պէս, անկողնին վրայ կ'իյնար առանց բերանը պատառ մը բան դնելու։ Խեղճ մօրը սիրտը փորը կը հատնէր. ո՞ւր կ'երթար այնչափ կանուխ և ինչո՞ւ ուշ կը գառնար։ Ի զուր կը ջանար տղան հարցուփորձ ընել. միշտ անորոշ պատասխաններ կ'ստանար. — Դպրոցին ժամանակացոյցը փոխուեցաւ։

—Ինչ ընեմ, մամա՛, չոգենաւին չեմ հասնիր կոր ։

Տիկին Աննիկ կը հասկնար որ տխուր բան մը մտած էր իր տղուն կեանքին մէջ, զոր յամառօրէն իրմէ կը ծածկէր։ Առաջները յուսաց որ մանկական քմահաճոյք մըն է, կ'անցնի, բայց վեց ամիսէ ի վեր կը շարունակուէր կեանքի այս անկանոն ընթացքը առանց իր աղաչանքներուն դիջում մը՝ իրեն համար մէկ օր մը բացատրութիւն ընելու. և իր տղուն զգալապէս տկարանալը նշմարելով, սրտին կսկիծէն յանդիմանութիւններ կ'ուղղէր անոր։ Ցետոյ կը զղջար. վասն զի միշտ առջի խանդակաթ, զգայուն զաւակն էր Վահրամ, միեւնոյն հոգածութիւնները, միեւնոյն գորովոտ սիրտը ունէր իրեն նկատմամբ, ուստի զայն վիրաւորել չէր ուզեր ամենեւին. բայց կրնա՞ր անտարբեր մնալ անոր ապրելու կերպին։

Անգամ մը որ խստիւ կը հարցաքննէր զայն նորէն, տղան սկսաւ լալ։ Ուրիշ անգամ մը վերջապէս բերնէն փախցուց թէ կաղանդին ամէն բան պիտի իմանար։

Այն ատեն որոշեց որ սպասէ։ Գիտէր իր տղուն հաստատամիտ բնաւորութիւնը. ճիշդ հայրն էր։ Տաբեդլխուն քանի մը օր միայն մնացեր էր, և այդ օրերուն մէջ ամէնէն աւելի մտատանջութիւն կրեց. իրաւ, բա՞ն մը կար ուրեմն։

Սակայն եթէ օր մը անոր ետեւէն երթար Տիկին Աննիկ, պիտի տեսնէր որ փոխանակ Օրթագիւղի շոգենաւը մտնելու, ցամաքի ճամբան կը բռնէր Վահրամ, և ոտքով կ'երթար մինչև կեդրոնական վարժարան, այդ աւելորդ ծախքը խնայելու համար։ Ձիւնին, բուքին կը քալէր ու կը քալէր, ձեռքերը վերարկուին գրպաններուն խորը՝ դէմքը կիսովին օձիքին մէջ պա-

հաց՝ մերթ կանգ առնելով ճամբուն եղերքը չունչ առնելու համար, ու նորէն կը շարունակէր իր տաժանելի ուղեւորութիւնը, սառոյցի կտորուանքէն վար սահելով իյնալով շատ անգամ, երբ իր ոտքերը ա՛լ չէին բռներ

Երեսին բուքը այնքան թանձր ու սաստիկ կ՚ըլլար որ կոխած տեղը չէր տեսներ. այն պահուն կը փորձուէր հոնկէ անցնող թրամվայի մը մէջ նետուիլ, բայց հզօր խորհուրդ մը այդ տխեղծ տղեկը կը կեցնէր։ Ի՞նչ էր այդ գաղտնիքը. մարդ չէր գիտեր. բայց գերազանց բան մը ըլլալու էր, վասն զի անոր ուժովը այդ փոքրիկ տղան մեծ բնութեան հետ կը մաքառէր։

Միեւնոյն բանն էր ցորեկուան ճաշէն առեն. ա՛լ ոչ մրգավաճառին, ոչ նպարավաճառին խանութէն ներս կը մտնէր իր տասը փարանոց հացին հետ քիչ մը ընկուզ կամ պանիր գնելու համար։ Կը նայէր կարմրուկ փայլուն խնձորներուն, խոշոր նարինջներուն, կլորիկ սերկեւիլներուն, լեփ լեցուն նուռերուն, և իր մանկական բուռն ախորժակին մէջ՝ բերնին թուքերը կուլ տալով կը հեռանար, մինակ անկիւն մը կ՚երթար իր ցամաք հացի կտորը կրծելու։

* * *

Կաղանդին առտուն կանուխ երբ Տիկին Աննիկ անկողնէն ելաւ, վահրամ կը քնանար տակաւին (սուտ քուն եղած ապահովանալէս)։ Գորովալից մայրը ոտքին մատերուն վրայ կոխելով՝ կամաց կամաց քովի սենեակը անցաւ իր սովորական ժողվտուքը ընելու, ուր կանանչ

ծածկոցով սեղանին վրայ կը կենային առջի իրիկուընէ Ջացած պատուիներուն աւելցուքները մանրիկ պնակներու մէջ։ Ծանկարծ բան մը զարկաւ աչքին, սեղանին մէջտեղը կարի մնքենայ մը կար նոր նոր, փայլուն ընկուզենիէ կափարիչով. վրան ալ թուզթ մը փակցուցեր էին։ Մօտէն նայեցաւ. իր տղուն գիրն էր, ու կարդաց.

ՆՈՒԷՐ ՀԱՂԱՆԴԻ ՄԱՄԱՑԻՍ ՀԱՄԱՐ

Մխեւնոյն վայրկեանին կամացուկ մը սենեակին դուռը բացուեցաւ, ու եկաւ իր Թեւերուն մէջ ննկաւ վահրամ։ «Մի՛ արգոզիր, մամա՛ս, կ'ըսէր, չոգենաւի համար առած գրամովդ առի. անոր համար իրիկուններըը ուշ կը Ջայի...։» Ու համբոյրներով կը ծածկէր իր մայրը, սրբելով անոր արցունքները որոնք տակաւ տակաւ այտերն ի վար կը վազէին։

ԱՐՈՒԵՍՏ ՈՒ ՄԱՅՐՈՒԹԻՒՆ

Շատ ղուարթ, չատ զբօսալի ամառ մը անցուցեր էինք այն տարին Բրինքիբօ, պանդոկի մը մէջ ուր հաւաքուած էր ծանօթներու և բարեկամներու բազմութիւն մը։ Ասոնց մէջ բացառութիւն կը կազմէր իտալացի ընտանիք մը, դեռահասակ ամօ մը, իր երկու փոքրիկ զաւակներով, որոնք բոլորովին մեկուսի կ'ապրէին պանդոկին վրայի մէկ յարկը, առանց մասնակցելու ընդհանուր սեղանին ու զուարճութիւններուն։

Տիկին Ռօզէթթի (այս էր ընտանիքին անունը), տկար է կ'ըսէին, և բժիշկը բացարձակ հանգիստ պատուիրած ըլլալով, կը խուսափէր ամէն բանէ որ կրնար խոնջէնք պատճառել իրեն։ Քաղաքավարութիւնը ուրևէն պարտք կը դնէր մեր վրայ կարելի եղածին չափ զգուշաւոր ըլլալ իրեն հանդէպ և գոհանալ իր չնորհալի բարեւովը միայն զոր չէր զլանար մեզի առաւոտու իրիկուն, երբ մեծ սրահէն անցնելով պատսպի երթար ամբողջ ընտանիքին հետ։

Մեր զմայլանքի զսպուած բացագանչութիւններով կ'ողջունէինք այդ սիրալի խմբակին անցքը. «Մանչը մօրը մանրանկարն է։—Աղջիկը ճիշդ հօրը պատկերն է։—Ի՜նչ աղնուական կերպարանք ունի ամուսինը։ — Ի՜նչ ընտիր ճաշակով կը հագուին ամէնքն ալ»։

Ճշմարտութիւնը այն է թէ ամէնքն ալ աղուոր էին, և իրենց հաւաքական գեղեցկութիւնը, որ սքան-

չելի խմբանկարի մը նիւթը կրնար ներկայացնել գոյգ մը խարտեաշ և գոյգ մը թուխ դէմքերով, գիրար աւելի չահեկան ընծայելու կը ծառայէր։

Մայրը կատարեալ արեւելքցի մըն էր, փառաւոր հասակով, սև սև խորունկ բեբեռով, թաւշային արտահանու։քներով քիչ մը թուխ մորթի մը վրայ, որուն գեղձի պէս տաքուկ մոյնքը զմայլելի փոքրիկ ձուաձեւով մը կը չրջանակուէր։

Ագլխիկը փրփրոտ գարեջուրի պոյն մազեր ունէր չուշանի մը չափրականերուն պէս թափանցիկ դէմքին վրայ՝ կարճ ու կլոր շրթունքներով, ճկէդ հօրը պատկերը։

Եւ ի՛նչ պարզ ու սիրուն արդուզարդեր. միշտ նոր արդուկուած ձիւնի պէս սպիտակ իրենց գգեստները առանց անշնորհք փոթի մը, առանց անհարկի ծալքի մը, ճերմակ կօշիկները, ձեռնոցները անթերի խնամքով մաքրուած՝ հոգածու ձեռքի մը և ազնուական սովորութեանց գրոշմը կը կրէին։

Եւ անսեթեւեթ այլ վայելչագէտ ճաշակով յօրինուած այս պերճանքը, բնական չնորհներու միացած, վիպական երեւոյթի մը հանգամանքին ներքև պահեց գիրենք ամբողջ ամառը, ուր ամէն հաղորդակցութեան անմատոյց ծնացին։

Սեպտեմբերին սկիզբը պանդոկին հիւրերը սկսան հետզհետէ ցանցառիլ։ ամէն օր նոր ընտանիք մը կը մեկնէր, և անոր հրաժեշտի խնջոյքին մասնակից կ'ըլլայինք մինչև Ֆրիստոս, Տիասկէլօ կամ Ալի-Եօրկի ալշաւանք մը կազմակերպելով ձիերու կամ էշերու վրայ։

Ամառն վերջը միայն, երբ բոլոր հիւրերը մեկնեցան, սաստիկ յոգնութիւն մը զգացի։ Գիւղ գացեր էի հանգչելու համար Բերայի հեւքոտ կեանքէն, և կը շարունակէի զայն աւելի սաստիկ, աւելի տենդագին՝ գուարճանալու պատրանքին տակ։

Ուստի փափաքեցայ դեռ երկարել կայքս այդ յաւերժագեղ կղզեակին ծոցը, որուն արփաւէտ երկինքէն, հարեւան անտառներէն և արծաթակոհակ ծովակէն քաժնուիլ դժուար կուգար ինծի։

Բայց, աշունի թօները սկսան յանկարծ, և ստիպուեցանք փակուիլ պանդոկին մէջ։

Պէտք է ամառնային շէնքի մը մէջ գտնուիլ օրերով, մութ երկինքի մը տակ որ անդադար կ'անձրեւէ, աչքիդ առջև ունենալ ամայի ծովափը և ծովը գորշ ու փրփրադէղ, որուն վրայէն ճօրճօրալով կը յառաջանան օրը երկու անգամ չոգենաւերը, և այն գաղափարը թէ այդ լաստերուն յանձնուած է կեանքը սիրելիներուդ որոնք Պոլիս կ'երթեւեկեն, թէ առանց անոնց, ամէն հաղորդակցութիւն խզած ես աշխարհի հետ։ Նե այս ամէնը կը բաւէ լեցնելու հոգիդ տրտմութեամբը, ինչպէս կ'ըսեն, անայգ դիշերներու, մահադալուկ տերեւաթափներու, անժանօթ, անանուն աղէտքներու որոնց մղձաւանջովը կը տանջուիս օրն ի բուն։

Ահա այդ անանուն մղձաւանջներէն մէկն էր անշուշտ որ համոզեց գեղանի Իտալուհին օր մը՝ իր մենարանէն դուրս ելլելով, սեղանատուն իջնել։ Ողջունեցինք զիրար, ու ինք առաջին անգամ խօսք ուղղեց ինծի, երեւակայեցէք... հայերէն լեզուով։ Ու խօ-

սեցանք հին ծանօթներու պէս, և իմացայ թէ իր ծնողքը հայ էին, թէ իր անունը Ալագսիա էր, և թէ Իտալիա գացած և հոն ամուսնացած էր Պ. Ռօզէթթէ հետ. Ցետոյ, ինք իր ձանձրոյթը պատմեց ինծի. ես իմ խոնչէնքս. և այսպէս այդ քանի մը ամսուան մէջ մեր կրած ներհակ տպաւորութիւններովը փոխադարձաբար սփոփեցինք զիրար։

Հիմայ երկուքս ալ գոհ էինք իրարու հանդիպելով այդ խաղաղիկ միջավայրին մէջ. միայն թէ մեր տղաքը պէտք էր զուարճացնել, և տեսայ թէ ինք ալ այդ մտահոգութեամբ գրաւուած էր։ «Ձորս հոգի ենք. պարե՛նք, մամա՛ս, պարե՛նք», կը գոչէին փոքրիկները մեր չուրջը ցատքռտելով։

Իսկոյն Տիկին Ռօզէթթէ դաշնակին առջև անցաւ, ու սկսաւ fաստիլ մը նուագել, յետոյ վալս մը, քաս տէ քաթիւնէօ մը, համակերպելով տղոցը անվերջանալի պահանջումներուն։

Իր մատները, ճկուն և թռչտուն, կը սլանային ստեղնաշարին վրայ յստակ խազեր հնչեցնելով, մինչ ինք տղոցը հետ կը խօսէր, կ'առաջնորդէր անոնց, կ'ուղղէր զանոնք, կարգի կը դնէր։ Եղանակին չափաբերութիւնը անոնց քայլերուն կը յարմարցնէր, նուագի ելեւէջներ, ներդաշնակութեան հեղեղներ թափելով անոնց շուրջը, պարուրելով զանոնք հնչուն նուագներու ոլորտներուն մէջ ու թռցնելով իր եղանակին ծփծփուն կոհակներուն վրայ. և անոնք ծափերով, ծիծաղներով և ցնծութեան աղաղակներով կը դառնային, կը դառնային հովերու պէս մինչև որ ուժասպառ, թէև անյագ, ստիպուեցան կանգ առնել։

Իր մատերուն եռանդոտ հպանցումները հիացուցեր էին զիս։ Ինդրեցի որ կտոր մը նուագէ։ Առանց խնդիրքս կրկնել տալու, պարզօրէն սկսաւ Շուբէրտի հինգերորդ Ճախատը, առանց նուագատեռրի, իբր թէ հասարակ կտոր մը ըլլար զալկածը։ Ո՜հ, աստուածային երաժըշտութիւնը, ինչ հոգիի սլացք դէպի անհունը, դէպի սփիւռռները անսահմանին, և ինչ սարսուռի զգայնութիւն այդ անհատնում ձայնափոխութեանց մէջ. ինչ դիւթական արուեստ անպարագրելին ձայներու մէջ փոխադրելու, անըմբռնելին թարգմանելու, քու հոգիիդ մէջ լալու բոլոր արցունքները տիեզերքին։ Պանդոկին խեղճուկ նուագարանը կեանք առեր էր իր հրաշագործ մատիկներուն տակ, երանգներ, երաշներ կը պտըտցներ մեր շուրջը, սարսուռագին զգայութիւններ կը յարուցաներ, փոթորկոտ կոծեր բարձրացնելով, և մեղմագին, պաղատագին աւաչներով աւարտելով, հատնելով, իբր թէ նոյն իսկ Շուբէրտի հոգին ըլլար որ կը կոծկոծէր ու կը նուաղէր։ Երբ դաշնակին առջեւէն ելաւ, դէմքը նոր ճաճանչով մը կը փայլէր, աչքերը բոցեր կ'արձակէին, և ներքին հուրք մը ամբողջ անձը կ'այլակերպէր։ Հիմայ կը հասկնայի Մոսկէսի վայրէջքը Սինա լեռնէն լուսեղէն ճառագայթներով պսակուած։

Երաժշտութեան սիրահար չեմ ես. պզտիկ երաժշտութիւնը անսահման ձանձրոյթով կը սեղմէ հոգիս, ականջներս կը յոգնին, կը տառապին գրեթէ հասարակ արուեստասէրներու երաժշտութենէն որոնք մեծ հեղինակները կը սրբապղծեն։ Պոլիս գտնուող շատ վարպետներէ գրեթէ լսած եմ Շուբէրտի այդ հրաշակերտը,

բայց ասիկա բոլորովին նոր էր ինձի համար։ Տիկին Ռօզէթթի իր կնոջական հրայրքէն բան մը կը դնէր անոր մէջ որ կ'զգլխէր զիս։

* * *

Անձրեւը դադրեր էր արդէն, և կղզին կը փոշփոշէր, կը ծիծաղէր ծիրանիգօտիին պսպղուն թոյրերուն ներքև, նման գեղաճաղիկ դէմքի մը որ քիչ մը արցունք թաւիեւէ եաքը ա՛լ աւելի պայծառ, աւելի ազուոր կ'երեւայ իր թաց արտեւանունքներուն տակէն ժպտելով։

Անտառին եղերքները՝ ծաղիկները հոյլ հոյլ նամէտ օդը կը բուրուռնաւէտէին երեկոյ տարաժամ ծաղկումովը արբուցիչ ու պչրոտ։ Երկինքին վրայ ամպերը երազի տեսիլքներու պէս իրարու կը յաջորդէին ու կը խառնուէին իրարու մառախլոտ, ցնորագեղ· մերթ խուսափուկ ուրուանկար մը կ'ընդունէին լուսաթռիչ պայծառութիւններու մէջ ու կ'անհետանար կոհակ կոհակ երփնափայլ փրփուրէ թռռաններու մէջ։

Հեռուն, Հալքին իր մթաստուեր անտառներովը, նկարագեղ չէնքերովը դուրս կը նետուէր մշուշին մէջ չէն ցօղաթուրմ, և անոր կողն իվեր ի յայտ կու գային Անթիկոնիի և Բրօթիի մութ զանգուածները, որոնց ըլրակներուն ետին կը մարէր վերջալոյսը մեղեսիկի և քրքումի չառագոյն հրդեհի մը մէջ։

Դիմացի եղերքը, Ֆանարաքիի հեռաւոր փարոսը կը պլպլար անքուն հսկող աչքի մը պէս քթթուն՝ Մարմարայի մէկ խորշը, ու կը սեւնային, կը սեւնային անոր կից ափունքները՝ Էրէն գիւղը, Գարթալը, Մալթէփէն,

մինչև Քայըշ Տաղիի ափափանները մռայլ ու հորիզոնին մէջ միգացած ։

Կը քալէինք նոր բարեկամուհիիս հետ, տղաքը մեր առջեւէն, Նիզամի Ծովհայեաց բարձրադիր ճամբէն, անցնելով կանանչ փեղկերով փակուած վիլլաներուն քովէն, որոնց պարտէզները լեփ առ լեփ մինչև ծով կ'իջնէին դալարիքներու կոհակներ վէտվէտելով իրենք ալ միւս կոհակներուն վերև։ Եղեւինի համ մը օդին մէջ կը ծածանէր, արեգդէմներ կապոյտ, ելակի ու լեղակի գոյնով, իրենց վարսագեղ գլուխները կը դնէին տերեւներուն զմրուխտ խորքին վրայ, ու թաւշագեղ ամարանդներ ճակատնին դուրս կը հանէին վանդակորմերու բազրիքներուն մէջերէն. փուքսիաները իրենց կարկեհան բաժակներէն ադամանդի չողեր կը թափէին հինօրեայ օղերու պէս ծոպ ծոպ կախուած, երակելով մռայլ կանանչութիւնը թզուկ արմաւենիներու լայն տերեւներուն ։

Ճամբուն երկայնքը կը քալէինք դիտելով ծովը՝ որ զմեզ կը շրջապատեր ամէն կողմէ այդ զմայլելի համայնապատկերին մէջտեղը, և ես մանիկ կ'ընէի այդ պերճախօս կնոջ ձայնը տաք հնչիւններով, ու իր խօսքերը որոնք բանաստեղծական երանգ մը կը դնէին ամէնէն պարզ, ամէնէն առօրեական նիւթերուն մէջ, խանդավառուելով, յուզուելով ու բորբոքելով իր այլազան զգայութեանց համեմատ ։

Քանի մը օրէ ի վեր մինչ զբաղեցնող դաղափարի մը հետեւելով, յանկարծ հարցուցի իրեն ։

—Դուք որ այդքան կը սիրէք երաժշտութիւնը և

մեծ վարպետ մըն էք, ինչպէս կ'ըլլայ որ բոլորովին հեռու կը մնաք անկէ։ Երկու տարիէ ի վեր Պոլիս եկած էք, կ'ըսէք, և ոչ մէկ անգամ լսած եմ ձեր անունը նուագահանդէսի մը առթիւ կամ գոնէ ընտանեկան շրջանակներու մէջ։ Ձեր տաղանդը, ձեր խառնուածքը ունեցող կին մը ինչպէս կրնայ այսքան պղատոնական սիրով մը վերաբերուիլ իր արուեստին նկատմամբ»

Ժպտեցաւ.

—Որքա՜ն անկեղծ էք, ըսաւ, ես ալ անկեղծ պիտի ըլլամ, և պիտի պատմեմ ձեզի ամէն բան։

«Շատ դեռահասակ էի, երբ կորնցուցի մայրս, և հայրս՝ որուն միակ սփոփանքն էր իմ քմայքներս գոհացնել, հաւանելով իմ խանդաղին ըղձանքիս, Ֆլորանս տարաւ զիս երաժշտութեան ընդունակութիւններս մշակելու և զարգացնելու համար։ Այդ գերազանցապէս երաժշտասէր քաղաքին մէջ, ամէն ոք և ամէն ինչ կը խրախուսէր ու կ'ոգեւորէր զիս։ Երաժշտութեան ոգին օդին հետ կը շնչէի կարծես, և առօյգ հասակիս բոլոր թափովը կ'արտաշնչէի ինչ որ բնութիւնը և արուեստը կը դնէին իմ մէջս։ Բերկրութեանց և արբշանքի յաջորդութիւն մըն էր ամբողջ կեանքս։ Առտուն կանուխ դաշնակին առջին կ'անցնէի, նուագահանդէս կամ թատրոն երթալու համար միայն բաժնուելով անկէ։ Աչխատութիւնս յաջողութեամբ կը պսակուէր, և յառաջդիմութեանս համբաւը ամէն շրջանակներու մէջ կը տարածուէր։ Շատ երիտասարդ էր տակաւին երբ մեծ նուագահանդէսներու մէջ մասնակցութիւնս կը խնդրէին։

Ա՛լ չաբաթներով կը թաղուէի երաժշտութեան ծոցը, տենդոտ գերագրգռութեամբ մը երկտրացած՝ մոլեգին կենսականութեամբ մը կ՛ապրէի. էութեանս բոլոր ուժերը կը սաստկանային, և հոգիս նրբացած, երթեւեկած, երազային աշխարհի մը մէջ կը թեւածէր, անճառ, անլուր զգայութիւններ վինտուելով զորս խաչերու մոգիչ լեզուով ի յայտ կը բերէի։

Ցետոյ, արուեստագէտ ու արուեստասէր հասարակութեան մը առջեւ, որ կը պարծէր իմ տաղանդիս վրայ իբրեւ իր երկրին ծնունդը, ծաղիկներու, ծափերու, հիացիկ ակնարկներու անբացատրելի հմայքին ներքեւ՝ կ՛ապրէի պահ մը այն անյագ, անվերջանալի, անծայր ու անհուն երանութեան անուրջը զոր արուեստին գնահատումը կուտայ արուեստագէտին։

Այս հոգեգրգիռ երազայնութեանս մէջ, սէրը շուրջս կը ծողբոջէր, կ՛ուռճանար ու կը չաղաչատէր զիս, և իմ կուսական միամիտ վերացումներուս մէջ, անոր տենչովը կը սնանէի։

Ցատուցած իմ, ի՛նչ եղաւ կեանքս, երբ միակ անձը, որուն շուրջը կը դառնար մտածումս թիթեռնիկի մը պէս բաբախուն, որուն նայուածքը կը վինտուէր ամէն տեղ սարսռագին նայուածքս, այդ միակ անձը եկաւ նուիրել ինծի իր սիրտը... և ամուսնացանք։

Չեմ կարծեր որ ամէն մարդ կարենայ այն սաստկութեամբ զգալ սէրը որով ես ճանչցայ զայն։ Հիմայ անիկա նոր յիշուիչներ կուտար երեւակայութեանս ու նոր տենչանքներ կ՛ստեղծէր իմ մէջս. ամենաբաղձ, ազատ հոգւոյս մէջ տեսակ մը փառասիրութիւն կ՛ե-

բանգուէր, և այդ ըղձանքը այնքան կ'աճէր որքան անհրաժեշտ կը դառնար ինծի ամուսնոյս սէրը։ Կ'ուզէի հրապուրանքի մէջ պարուրել զինքը, կ'ուզէի անմահութեան ծաղիկներով պսակուիլ, արեւէն շողեր փոխառնել միշտ վառ պահելու համար իր հրայրքը որ ամէն բանէ թանկագին էր ինծի համար։

Այս մտահոգութիւնս ամէն բանի կը յաղթէր։

Տուն, տեղ, ընտանիք ոչինչ կ'երեւար աչքիս։ Նոյնիսկ ամուսնոյս նիւթական վիճակին վրայ որոշ դաղափար մը չունէի։ Նիւթը չատ գձուձ, չատ ստորին կը թուէր ինծի։ Առտնին խնամքները ռամիկ կնոջ զբաղումներ կը նկատէի, նուիրելով ինքզինքս բարձրագոյն ներշնչումներու և արուեստին նրբութեանց։

Բայց երբ Սթեւլլաս ծնաւ, երբ անոր անուշիկ դէմքը տեսայ բոլորուած ժժգոյն ոսկիի գոյն նորաբոյս վարսերով, երբ իր շուշան թեւիկները ինծի կարկառեցան, կարծես նոր հոգի մը ծնաւ լանջքիս տակ։ Անսահման գորովով մը սկսայ գուրգուրալ իր վրայ։ փետրափափուկ բարձերը բաւական կակուղ չէին երեւար աչքիս այդ վարդ մարմինը կրելու համար, օրրանին մարմաջ վարագոյրները կը կարծէի թէ կը ճնշէին անոր քնքուշ շունչին վրայ։ Գիշերները քունս փախած էր. իր փոքրիկ շապիկին ժանեակները մատերովս կը հարթէի, ժապաւէնները կը թուլցնէի, գդակներուն վրայ կը փչէի որպէսզի մի գուցէ փոշիի չամանդաղ մը ապրդի անոր ցանցակերպ ոստայնէն ներս։ Ա՛լ որո՞ւն աչքին կ'երեւար դաշնակը, Շօբէնը, Շուման, դասնիները. իմ Սթեւլլայիս ծաղիկ բերնին մէկ համբոյրը ամէնքը մոռցնել կուտար ինծի։

Եւ ուզեցի ես դիմացնել զաւակս, ճամբեցի գեղջուկ ատնտուն որուն կոչտ բազուկներուն մէջ պիտի ճմլուէր աղջկանս գիրգ իրանը, ու թեւերս, կուրծքս՝ նուրբ, եթերային բուրումներով կ'օծէի որպէս դի մանկիկս քունը հեշտագին մթնոլորտի մը մէջ օրօրուի։ Ո՜հ, մայրութիւնը ի՛նչպէս կը ջնջէր, կ'անէացնէր անձնասէր ձգտումներս։

Ցետոյ ուշադրութիւնս ամուսնոյս վրայ ալ դարձաւ, ու ես ինծի հարցուցի թէ իրապէս սիրե՞ր էի զինքը։ Անոր սէրը վայելելու խօլ եռանդիս մէջ, մինակ զինքը գրաւելու, շլացնելու հոգ տարեր էի։ Ա՛յս էր միթէ ճշմարիտ սէրը։ Ի՞նչ յիմար էի. չէի խորհեր երբեք անոր անդորրութիւնը, անոր առողջութիւնը և այն մանրամասն խնամքները որոնցմէ չի կրնար զրկուիլ այր մը։ Բայց անիկա վեհանձնաբար դիտողութիւն մը, տրտունջ մը չէր ըրած երբեք՝ չխռովելու համար զիս միամիտ երանութեանս մէջ։

Այն ատեն բոլոր հրայրքս, բոլոր խանդավառութիւնս տանս ու ընտանիքիս վրայ փոխադրուեցաւ։ Զգացի որ ոչ թէ տանս տիրուհին, ոչ թէ ընտանիքի պարկեշտ կինը, այլ կիսաչխարհիկ կնոջ պէս բան մը եղեր էի՝ ինքզինքիս նշանակութիւն մը տալու համար օտարներու հիացմանը կարօտ. և ամչցայ ես ինձմէ։

Մանրամասնօրէն աչքէ անցուցի ամբողջ տունս տեղս, և առանց երբեք առտնին խնամքներու մասին բան մը սորված ըլլալու, տակաւ սկսայ ճանչնալ անոր պէտքերը. թեոթեւս հայ կնոջ ժառանգական տանտիկնութեան բնազդն էր որ կ'արթննար մէջս. թերեւս

վերյուշում մըն էր մանկութեանս մէջ տեսած կարգ կանոնիս, որուն տիպարն էր մեր տունը։

Ի՜նչ անօգուտ բան էր իմ փառքս. ո՞վ երջանիկ պիտի ըլլար իմ գաւինիներուս։ Այն ընկերութիւնը, որուն մէջ փայլեր էի, ի՞նչ պէտք ուներ իմ արուեստիս. ուրիշ մը կրնար իմ տեղս բռնել։ Մինչդեռ իմ հոգածութեանս բացարձակապէս պէտք ուներ ընտանիքս։

Եւ ի՜նչ ճղճիմ երեւոյթ ինծի իմ տաղանդս այնքան հսկայ հանճարներու քով, ի՞նչ էի ես, լաւ դաշնակահար մը թերեւս, այսչափ միայն։ Այն գովասանքները ու փառաբանութիւնները զորս կ'ընդունէի, հիմայ ծիծաղելի կ'երեւային ինծի։ Ուստի չանացի նոր տաղանդ մը ստեղծել որ բարձրացներ զիս իմ կնոջական ու մայրական գերիս մէջ. և յաջողեցայ, առանց երեւակայութենէս, աւիւնէս, բանաստեղծի վերացումներէս բան մը կորսնցնելու։ Այսօր երաժշտական կարողութիւնս կը գործածեմ տունս զուարթ պահելու համար միայն, և կատարելապէս երջանիկ եմ, որովհետեւ ընտանիքիս երջանկութիւնը իմ հեղինակութիւնս է»։

ՕԼՈՒՃԱԳԻ ԱՆՁԱՆՕԹՈՒՀԻՍ

Երբ Գաղատիա էինք, գարնան մէջ, շատ իրիկուն Օլուճագ կ'երթայինք. կը նատէինք ճամբուն եզրը չըղ-թայի մը պէս երկարող ժանրիկ ժայռերէն մէկուն վրայ. դիտելով դարվար սիփիւռ արտերու, մարգերու տափարակ տարածութիւնը, որոնք մերթ թաւշային կա-նանչութեամբ կը փռուին գետինը. մերթ խունկի պէս գեղին՝ մարմրած գլուխներ կ'երերցնեն հովին դէմ, և տեղ տեղ, նոր փորուած կարմիր հողը կը կտրէ, կը կտրտէ զանոնք կոհակի ելեւէջներով: Ցետոյ բանջա-րեղէնի ածուներ բաց կամ մութ երանգներով զատ-ուած իրարմէ. հոս քառակուսի, հոն բոլորակ, քիչ մը անդին բազմանկիւն ձեւերով չաղապատուած. և ծա-ռեր, սաղարթներու, ջովերու եզական գրկափարում մը, նորածիլ թուփերու փունջ մը պսակի պէս ճաճան-չուած, և ուռիներ, ուռիներ շատ մը, կախելով իրենց ժապաւէնները այդ դդումէ և վարունգէ բաղկացած հաստարակ բուսաբերութեան մէջ:

Այդ ուռիներուն տակ կուգան կը նստին, իրիկ-ուան դէմ, նկեղեցիէն դարձին, Գաղատիոյ ժամասէր տիկիններըը մինետէր քղանցքնուն տակ, ոտքերնէն մին-չեւ գլուխնին ճերմակ սաւաններու մէջ փաթթուած՝ ուրուականներու պէս խշրտալով տերեւներու ետին անպէրիայի կամ օդիի գաւաթները լեցնելու և չոր-ցած ոտներու պզտիկ խարոյկներուն առջեւ՝ իրիկնա-

գէմի անհրաժեշտ իսահուէն պատրաստելու համար։

Ճամբուն ձախ եզերքէն վազելով կ'երթայ Թապաքհանէ գետը օձի մը պէս գալարուելով, լայննալով, երկննալով, ամփոփելով իր օղակները, արգասաւորելով իր ընթացքին մէջ երկիրը, մատակարարելով գրեթէ բոլոր քաղաքին ջուրը, և տարաշխարհիկ ծովու մը պատրանքը տալով մեզի, որ օրերով բաժնուած մեր գեղեցիկ Մարմարայէն ու Վոսփորէն, անոնց կարօտովը կը հիւծինք։

Գարունէն կ'ոկսի քաղաքացիներուն անհատնում անցուդարձը այդ ճամբուն վրայ՝ իրենց ամարանոց այգիները երթեւեկելու համար, և ամէն վայրկեան հորիզոնը կը կտրէ ձիերու, ջորիներու չոկատ մը, որ քաղաքէն գիւղ կը փոխադրէ ամարաստաններու պիտոյքը։

Ամբողջ ընտանիք մը զոր պզտիկ էշ մը իր վրայ բեռցած կը տանի, կողմնակի կախուած երկու մախաղներու մէջ թխմուած մէկ քանի փոքրիկ տղաք, մայրերնին որ անոնց միջեւ կը հեծնէ դիեցիկ մանկիկը գիրկը, կողովի մը մէջ կատուներ զարմացած աչուրներ պտրտցնելով իրենց չուրջը և փետուրի պէս խոշոր պոչերնին կախելով իրենց ցանցակերպ վանդակէն դուրս։ Հայրն ալ հոն է էշուն սանձէն բռնած՝ առաջնորդելով զանոնք դէպի հեռաւոր այդիի մը ախոռը։

Այս խմբակին քովէն կուգայ կ'անցնէ յանկարծ Գաղատիոյ ազնուապետութեան նուրբ ծաղիկը. ծիրանեգոյն ոսկեճամուկ ասպաստանով գեղեցիկ նժոյգներ զպրոցէն կը դարձնեն մեծ Հաճի Ակօշ կամ Հաճի Արթուշ աղայի մը մանչերը նեղ ելեթարիներու մէջ սեղ-

մուաժ և աղջիկները ճերմակ մուշահիւե լաչակնին հովին տուաժ։ Առջեւէն կ'երթայ հայրերնին, վերջին նորաձեւութեան հաամեմատ, խոշոր ջորիի մը վրայ հեծած, և ապատաւորներ դարձեալ ձիերու վրայ՝ տանելով տան ուտեստը։

Գետեզերքէն կը հասնի լուացարար կանանց փայտէ թակերուն կանոնաւոր թափրտուքը «թա՛ք, թա՛ք», որով ճերմակեղէնները կը ծեծեն ու կը ծեծեն. անոնց խօլ ճիչերը ջրոս կը կրկնեն դիմացի ապառաժները իրենց անշարժ դիտողի դերէն ձանձրացած, ինչպէս չարաճճի տղաք որ՝ մեծերուն խուժքէն արտաքսուած, անոնց խօսքերը հեգնութեամբ կրկնելով կ'զբօսնուն։

Բայց հակառակ այս չարժումին ու բազմութեան, անբացատրելի դանդաղութիւն մը կայ ամէն կողմ. ձիերուն վազքը մարդոց քալուածքին պէս՝ ծառերուն ծածանումն ալ թակերուն ելեւէջին պէս յոյլ է։ Թըմրած, նիրհող բան մը ունին ,ջրոյ օդին մէջ կ'զգաս ծայրագոյն ոգեւորութեան մինոցին անգամ, միօրինակութիւն մը, ջրոյ կը գտնես իրենց զգեստներէն սկսեալ մինչեւ իրենց խօսուածքին, իրենց նայուածքին մէջ, ու կը ձանձրանաս, կը ձանձրանաս յուսահատօրէն։

Այս ընդհանուր տափակութեան մէջ՝ իրիկուն մը նորութիւն մը հանդիպեցաւ աչքիս. դեռահասակ կին մը որ եկաւ անցաւ մեր առջեւէն արագաքայլ, առանց իր շուրջը դիտելու, կարծես Բերայի ծառուղիին վրայ կը ճեմէր եւրոպացիի մը համարձակ քալուածքով, և մեր աչքերուն անսովոր այդ աշխոյժը տարօրինակ կերպով սիրուն կ'երեւար ճերմակ ձառին տակ, ջրոյ գըլ-

խուն առած էր ան ալ մեզի պէս։ Հետաքրքիր եղայ ով ըլլալը գիտնալու, և ըսին թէ կիւրինցի հայ վաճառականի մը կինն էր, որ երեք տարիէ ի վեր Պոլսէն եկած Գաղատիա կը բնակէր։

Երկու օր ետքը վերստին հանդիպեցայ անոր միևնոյն ճամբուն վրայ, և այս անգամ դէմ առ դէմ ելլելով ուշադրութեամբ դիտեցի զինքը։ Բնաւ գեղեցիկ չէր, ճակտէն առնուած և ասեղով մը կզակին տակ միացած ճերմակ սաւանին մէջ՝ չոր, թուխ և գունատ դէմք մը, երկար ու նիհար ձուաձեւ մը, որուն մէջ փոսը բնկած մուխ կապոյտ աչուըները աղուոր ըլլալ կը խոստանային՝ սև յօնքերուն տակ, եթէ քիչ մը պակաս տրտմութիւն ունենային։ Ուրիշ ոչինչ. և անցաւ գնաց։

—Տգե՛ղ է եղեր, ըսի ինքնիրենս. բայց իր դէմքը տպաւորութիւն մը թողուց վրաս, տարտամ համակրութեան պէս բան մը, որուն պատճառը թերեւս իր պոլսեցի ըլլալն էր միայն։ Ա՛լ այնուհետեւ միշտ կ'ըզբաղէի իրմով, հեռուէն կը ճանչնայի զինքը, կ'սպասէի իրեն, և ընկերներս հետս կ'իյնային, քուկինդ կուգայ կոր, կամ անժանօթուհիդ երեւան չելաւ, ըսելով։

Քանի մը շաբաթէն մենք ամարանոց ելանք, և ա՛լ իր վրայ չխորհեցայ։

*
* *

Աշնան վերջերը երբ քաղաք իջանք, սովորականէն աւելի սիրուն գտայ Գաղատիան, այգիներու միայնու-

թեննէն զզուած՝ լերկ ընդարձակ դաշտերու լռին խաղաղ թեննէն յափրացած՝ քիչ մը չարժում ու իրարանցում կը փնտռէին, և քաղաքին շաղախով չինուած խիտ խիտ տուները, խորտուբորտ նեղ փողոցներու մէջ անդադար պտըտող ջրկիրներուն պոռչտուքը, իրիկուններըՙ կորսուած կենդանիները փնտռող մունետիկին թախծոտ աղաղակն անգամ անախորժ չէին գտներ հիմայ։

Ընտանի սովորութիւններուս դարձած ըլլալու մօտ զգացում մը ունէի, ցուրտը մօտեցած ատեն տունս մտնելու նման գոհունակութիւն մը. և կռնակի վրայ բաց դուռներուն առջին գուլպայ հիւսող պառաւներուն սիր-լիր հրաւէրները, «ահաւիկ պուեռ'ւր», ու երչիկ ծեծողներուն գլուխ պայթեցնող աղմուկը առաջուան չափ չէին չղագրգռեր զիս։

Այս միամիտ հաճոյքս նախազգացում մըն էր անշուշտ ինծի սպասող ուրախութեան. վանդի նոյն ձմեռը անակնկալ ընկերութիւն մը ունեցանք յանկարծ։ Գալիսէն երկու նոր հարսեր եկեր էին, երկուքն ալ լաւ ընտանիքի աղջիկներ, գերմանացի երկրաչափ մը իր կնոջը և շատ սիրուն մէկ աղջկանը հետ, պուպրիկի դէմքով քսան տարեկան Ալմանուհի մը որ հիանալի գաչնակ կը նուագէր, կ'ըսէին. յետոյ տեղւոյն անգլիական հիւպատոսին ընտանիքը, որ հակառակ իրենց սովորութեան, իջած էին այգիէն, ձմեռը քաղաքը անցընելու համար. նաև Պոլսոյ ծանօթներէս հայ երիտասարդ մըՙ Զարեհ էֆէնտի, որ Ռէժիի տնօրէնէ պաշտօնով եկած էր, և որ իր պաշտօնավ եկած էր, և որ իր պաշտօնավ

խարհիկ մարդու մը կատարեալ քաղաքավարութեամբը և մտքի բարձրագոյն զարգացմամբը, ամէնուն համակրութիւնը գրաւած՝ և գլխաւոր հրապոյրներէն մին եղած էր մեր փոքրիկ ընկերութեան։

Շաբթուան բոլոր երեկոյթները բաժնեցինք մեր մէջ, հետեւելով տեղացւոց, որոնց համար գիշերները օթուրնաճի ընդունելու սովորութիւնը օրէնքի կարգ անցած է։ Ժամը երկուքէն սկսեալ մինչեւ լոյս փողոցները լեցուն են լապտերներու չարժուն համաստեղութիւններով ու ճչացող տղոց վայնասուններով, զորս օրօցէն խլելով՝ կ'առնեն կը տանին հետերնին իրարու առն, թոնիրին ծանր քաշաններուն մէջ կծկտած, ուտելու, խմելու և սմանպիլ խաղալու համար, մինչ դուրսը փոթորիկին մէջ՝ գիշերապուարճ հեղվաճիններու, պէօրէկճիներու ժխորը ձիւնին ու բուքին դէմ կը կռուի, առանց անհաւատարիմ ըլլալու երբեք տեղական դանդաղութեան մեծ օրէնքին։

Մենք մեզի համար տարբեր միջավայր մը ստեղծած էինք սակայն. պոլսեցի ու եւրոպացի գաղթականութեամբ համեմուած պզտիկ ազգուկ մըն ոլորտ մը, զոր կազմակերպող տարրերուն ներդաշնակութեան գաղտնիքը միմիայն իրենց զարգացման մօտաւորութեան մէջ կարելի էր գտնել։ Ձաչակներով ու սովորութեամբ այնքան տարբեր իրարմէ, իրարու ազատութիւնը յարգելով կրցած էինք համաձայնիլ, մեր երեկոյթներուն մէջ հիւրընկալելով իւրաքանչիւրին հաճելի զբօսանքը։

Այրերը ընդհանրապէս թղթախաղով ժամանակ

կ'անցընէին, ոմանք ալ նարտ կը խաղային. տիկիննե-
րէն մէկ քանին ձեռագործի սեղանին շուրջը կը հա-
ւաքուէին. ուրիշ անկիւն մը մէկ քանիներ լրագիր կը
կարդային. իսկ ես պեզիկի մէկ երկու խաղէ ետքը,
խօսակցութեան կեդրոնին մէջ էի միշտ, ուր կուգային
կը միանային ամէն անոնք որ մտքի հաճոյքները ամէն
հաճոյքէ վեր կը դասեն: Զարեհ էֆ. մեր տրամադ-
րութեան տակ դրած էր իր ճոխ գրադարանը, նաև
շատ մը եւրոպական թերթեր ու հանդէսներ միշտ նոր,
միշտ անսպառ նիւթեր մատակարարելով մեր խօսակ-
ցութեան:

Գաղատիոյ ընդարձակ սրահները՝ որոնցմէ բարե-
բաղդաբար ամէն տուն ունի գետնայարկին վրայ ազգա
անունով, և որոնք բաղնիքի մը ներքնագաւիթին գա-
ղափարը կուտան իրենց բարձր ձեղուններով, շատ յար-
մար կուգային մեր զանազան զուարճութիւններուն:

Հինգշաբթի դիշերները միայն երկրաչափին տունը
կը միանային մեր ամէնուս ճաշակները գերազանց վա-
յելքի մը մէջ: Հոն դաշնակին մոմերը կը վառէին և
նէյի՝ իր անթառամելի ժպիտը փոքրիկ շրթունքներուն
մէջտեղը՝ կ'ելլէր ձեռագործի սեղանին առջեւէն ու
կարմիր թաւիշէ կլոր աթոռակին վրայ կ'անցնէր, պատ-
ցնելով իր վարդագոյն երկար մատները դաշնակին
ստեղնաշարին վրայ: Վէպէռ, Վակներ, Շօբէն, Մօ-
ցարտ, Մէնտէլսըն, իր երկրին բոլոր հոյակապ հան-
ճարները կարգաւ կուգային կ'անցնէին երազի ստուեր-
ներու պէս թեթեւ ու մոգիչ այդ ձեռքերուն տակ
կէին, որոնց դիւթական արուեստին ազդեցութեան ներ-

քեւ կախարդուած կը ծեայինք ժամերով։ Ամէն մէկերնիս մեր հոգիին մէջ կ'զգայինք անցեալի մը, յիշատակի մը խլրտիլը, և սիրտերնիս ձայնի մը, վանկի մը անհունութեան մէջ միացած, կարծես իրարու փարած կ'ըսպասէինք աւելի ուժգին չնչելու համար երաժշտութիւնը որ օդին մէջ կը թռչէր, կուլ տալով անոր վրշրանքը, ժողվելով անոր հիւլէները, ինչպէս անօթի տղայ մը որ իրեն քիչ անգամ տրուած կարկանդակին փշուրները կը հաւաքէ գետնէն։

Եւ այն գիշերը բաժնուած ատեննիս ա՛լ աւելի մօտիկ կ'զգայինք ինքզինքնիս իրարու, մեր յիշատակներուն զարթնումովը պանդխտութեան աւազանին մէջ միատեղ մկրտուած, և մեր կարօտի ու զրկումի նուիրական ցաւերովը ամէնքս քոյր եղբայր եղած։

* * *

Անգամ մը, Անգլիոյ հիւպատոսին տունը հաւաքուած էինք։ Տիկինը իմացուց թէ այն գիշերը պիտի ներկայացնէր մեզի նոր բարեկամուհի մը, որ իր այգիէ դրացուհին էր։ Մեծ գովեստով խօսեցաւ անոր մասին, ապահովելով զմեզ թէ շատ գոհ պիտի ծեայինք անոր տեսակցութենէն։

—Ի՞նչ կը յուսաք որ ըլլայ տիկինին բարեկամուհին, հարցուց ինծի Զարեհ էֆէնտի ցած ձայնով։

—Լաւ տանտիկին մը, առ առաւելն բարի մայր մը իրեն պէս, պատասխանեցի զաւակ չունեցողի ցուրտ չեշտով մը, բայց երբեք՝ մտքի քնկեր մը մեզի համար։

—Իմ կարծիքս ալ այդ է։

Ու սկսանք պեզիկ խաղալ։

Միեւնոյն վայրկեանին սրահին դուռը բացուեցաւ, և կրնաք երեւակայել զարմանքս երբ ըսեմ թէ Օլուճաքի անծանօթուհիս էր որ ներս մտաւ իր ամուսնին ընկերացած։ Քառասունը անցած մարդ մը կուներ ու կկոր, ինչպէս կ'ըսեն ռամկօրէն, իր ամբողջ դիմագծութեան վրայ ունենալով խիստ ու խրոխտ բան մը, զոր բնութիւնը դիտմամբ շնորհեր էր կարծես ձիծաղելի կերպարանքի մը դառնութիւնը խնայելու համար իրեն։

Իսկ կինը, բարձրահասակ, նուրբ, իր մութ գոյն հագուստներուն մէջ առանց պչրանքի, նոյնիսկ առանց գիշերուան արդուզարդի մը անհրաժեշտ եղած սովորական սեթեւեթին, կէս կոճկուած ժամիք մը, անհոգութեամբ վերցուած մազերը, և բոլոր անձին վրայ թոյլ, անխնամ բան մը որ հագուիլ չգիտցողի մը թափթփածութեանը չէր նմաներ այրենեւին, այլ ճարտար ձեռքի մը անփութութեանը մէջ կը մատներ թեղեւա թաքուն արհամարհանք մը իր միջավայրին նկատմամբ։

Երկուքս ալ միեւնոյն չարժումով թուղթերը ձեռքերնէս ձգեցինք։

—Մէօսիէօ Ռիւպէն, Մատամ Ռիւպէն, ըսաւ հիւպատոսուհին բրիտանական շեշտ մը տալով Ռուբէնի աղային անուանը, միշտ հաւատարիմ Եւրոպացւոց մէկ թերութեան, որոնք երբեք չեն յաջողիր անսխալ արտասանել օտար անուն մը։

Իբրեւ տանը մտերիմներէն մին, տեղ մը տուի մեր քովը Տիկին Ռուբէնին, և առաջին ծանօթութեան

հասարակ քաղաքավարութենէն եւ քը խօսակցութեան յարմար նիւթ մը կ'որոնէի մտքիս մէջ, ինք իսկոյն այդ նեղութենէն զիս ազատեց։

—Կարծեմ պէզիկ կը խաղայիք։

Այն ատեն առաջարկեցի որ տեղս իրեն տամ։

—Կը ցաւիմ որ չեմ գիտեր, ըսաւ, բայց մեծ հաճոյքով պիտի հետեւիմ ձեր խաղին սորվելու համար։

Երկու ամիսէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով խաղ մը կորանցնել տուի Զարեհ էֆէնտիի, թէեւ անհոգ կերպով կը խաղայէր, խօսելու համար անժանօթուհիս հետ, որ հիմայ ծանօթուհիս եղած էր, և բացատրելու համար իրեն խաղին ինչ ինչ վարպետութիւնները։ Մէկ քանի վայրկեանէ ի վեր ընկերոջս խելքը վրան չէր կարծես, թուղթերը ձեռքէն վար կը սահէին, և տարօրինակ ճիգով մը խաղը աւարտել կ'աճապարէր։ Անշուշտ ան ալ ինծի պէս փափաք ունէր նորեկ տիկինը ճանչնալու, կը մտածէի։

Անկէ ետքը բոլոր գիշերը խօսակցութեամբ անցուցինք։ Զարգացած կին մըն էր. բաւական տեղեկութիւն ունէր եւրոպական դրականութեան վրայ, գիւրութեամբ կը խօսէր, և իր յստակ ու փափուկ արտասանութիւնը՝ որուն մէջ ստէպ չունչը հատնելու պէս նուազկոտ շեշտ մը կ'ստանար, համ մը կուտար իր ըսածներուն։

Իրմէ բաժնուելէս ետքը,

—Մխիս Պինսը հեգնելու իրաւունք չունիք, ըսի բարեկամիս. կը տեսնէք թէ մեր գաւառները ղըրկուած Անգլուհիք ալ հիմայ կ'սկսին ճաշակ ունենալ։

Ես այդ կնոջը հաւնեցայ. դո՞ւք . . . :

—Ա՛հ, շատ, պատասխանեց եռանդով :

* * *

Շուտով բարեկամ եղանք իրարու, ինչպէս կ'ըլլան օտար երկրի մէջ երկու հայրենակիցներ, որոնք ընկերական միևնոյն կացութեան մէջ մեծցած, միևնոյն դաստիարակութիւնը ստացած են, և միևնոյն տարիքը ունին: Իր վրայ ամէնէն աւելի դիս գրաւող բանը անկեղծութիւնը եղաւ: Առանց ձեւակերպութեան, առանց դարձուածքներու կը խօսէր. աղուոր, համարձակ պատասխանելով իմ շատ անգամ յախուռն հարցումներուս, և իր կարգին այնպիսի հարցումներ ուղղելով ինծի, որոնք իր սրտին պարզութիւնը երեւան կը հանէին :

Մեր առաջին հանդիպումէն ամիս մը ետքը մինչեւ հոգւոյն խորը կը ճանչնայի զինքը, և կը սիրէի իբր թէ իմ աղջիկս եղած ըլլար: Իր փափուկ կաղմը, իր մեղմ անուշիկ բնաւորութիւնը, իր դժբաղդութիւնները ղորս հիմայ գիտէի, կարծես իմ պաշտպանութեանս տակ կը դնէին զինքը, թէեւ շատ անգամ ես պէտք կ'ունենայի իր խորհուրդներուն, որոնք առողջ մտքի մը դրոշմը կը կրէին մինչ:

Փայլուն յատկութեանց աչեր կին մը չէր. աչքէ ղարնող բան մը չունէր իր վրայ. ոչ գեղեցկութիւն, ոչ մեծ տաղանդ մը. բայց սիրտ մը դորովով, եռանդով ու բանաստեղծութեամբ լեցուն, որուն միակ փառասիրութիւնն էր երջանիկ ընել իրեն հետ ապրողները,

և բարձր, անյարձակելի արժանապատուութիւն մը որ ամէնէն ապահով պահապանն է կնոջ առաքինութեան։

Առանց պատրանքի, առանց ցնորքի, ամէն բան իր բուն վիճակին մէջ տեսնելու կարողութիւնը իր մտքին ամէնէն մեծ յատկութիւնն էր, և այդ հազուագիւտ կարողութիւնն էր որ զինքը դժբազդ ըրած էր։ Այդ կինը երբեք չէր կրցած ինքզինքը խաբել. և կեանքի մէջ ո՞վ է որ երջանիկ կ'ըլլայ առանց խաբուելու։ Մառաղ հասակէն միչտ գիտակցութիւնը ունեցած էր իր տգեղութեան, և այդ ցաւը թունաւորած էր բոլոր երիտասարդութիւնը, զրկելով զինքը նորափթիթ հոգւոյ մը բոլոր երազանքէն, բոլոր պատրանքէն։ Եւ այնքան վճռորոշ, այնքան համեստ եղած էր կեանքի ամէն յաջողութեանց, ամէն վայելքներու ակնկալութեան մէջ, որ իր տառապանքները անակնկալ մը չէին իրեն համար։ Միայն կը մեղքնայի այդ դեռահասակ կինը այդքան ղգայուն, հրաժարած արդէն իր հասակին բոլոր հաճոյքներէն, քաշուելով փայլուն արդուզարդ մը ընելէ, ծիծաղելի ըլլալու երկիւղով, և փաթթելով պահելով իր սիրավառ հոգւոյն բոլոր տենչանքը լրջութեան թանձր խաւերու տակ։

Այդ չափազանց համեստութեան պատճառաւ էր որ լաւագոյն ամուսնութենէ մը անյոյս՝ համակերպեր էր ծնողքին փափաքներուն, յանձնելով իր ճակատագիրը մարդու մը, որուն հետ խաղաղութեամբ ապրելու համար մահուան դատապարտած էր իր բոլոր կարողութիւնները։

* * *

Հետզհետէ իր տրտմութիւնը կը փարատէր սակայն, և ինք կ'առուգանար, կը զուարթանար, դէմքը կենդանի գոյներով կ'ողեւորուէր, փոսը ինկած աչքերը ժպտուն քաղցրութիւն մը կ'ստանային, և ասոնք ամէնքը կը պարտէր չափաւոր գիրութեան մը, որով այտերը կը լեցուէին ու մարմինը կլոր ձեւերով կը ճըշդուէր։

Միշտ կը յամառէր սակայն պահելու զարդարանքի համար իր սարսափը. երբեք չյաջողեցայ վարժեցնել զինքը քիչ մը բրնձափոշի դնելու, մազերուն մէջ ոսկի զարդասեղներ զետնղելու, և ոչ իսկ բաց դոյնով ժապաւէն մը կապելու վիզէն։ Կ'զգուշանար հաճելի ըլլալու բաղձանք մը ցոյց տալէ, և իր բոլոր պչրանքը, բոլոր խնամքը կը դնէր մտքին մէջ, աւելի ազնուօրէն մտածելու կեանքի դժնդակ պարագաներու վրայ, որոնց կ'ենթարկուէր իր ամուսնին հետ կենակցութեանը մէջ։

Հիմայ առաջուան չափ հոգ չէր ընել սակայն ամոր անտարբեր վարմունքը։ Իրաւունք կուտար որ չհասկնար զինքը, քանի որ այնքան տարբեր ստեղծուած ու տարբեր դաստիարակուած էին իրարմէ. կ'ըմբըռնէր որ դիտում մը չկար իրեն պատճառած վիշտերուն մէջ, և կ'արդարացնէր զայն իր սրտին խորէն։

Ամէնուն նկատմամբ բարեսիրտ գորովանք մը, զարմանալի զգայնութիւններ, երազելու մասնաւոր տրամադրութիւն մը, յանկարծական յուզումներ, տարտամ տեղչանքներ կ'սկսէի նշմարել իր վրայ, զորս չունէր նախապէս և չէի կրնար մեկնել այս տարօրինակ յե-

զափոխութեան երեւոյթը այնքան պարզ, այնքան լուրջ կնոջ մը վրայ։

*
* *

Մեր երեկոյթները չարունակուեցան բոլոր ձմեռը առանց նոր դէպքի մը. բայց գիշերները հետզհետէ կ'սկսէին կարճնալ, և գիւղագնացութեան եղանակը կը մօտենար։

Ռուբէն աղա սովորութիւն ունէր ամէն տարի երկու ամիսի չափ կիւրին երթալու իր գործերուն պատճառաւ. ուստի կանուխէն այգի մը վարձեր էր կէօչէրէնի կողմը, մեկնելէ առաջ իր կինը հոն փոխադրելու համար, և առտու մը ղրկեր էր զայն երկու սպասաւորներու հետ տունը մաքրել տալու։

Մինչեւ իրիկուն զբաղեր էին հոն, և շատ ուշ ճնացեր էին։ Ձմեռան ամայի էր այն եղանակին մէջ, և երկու ժամու չափ կը տեւէր մինչեւ քաղաք, երկար օձապտոյտ խճուղի մը, որուն երկու քովերը մերթ ոստախիտ պուրակի մը, մերթ ծիծաղադեղ ձորակի մը գարնային բնանկարը կը փոխէր, վերջալոյսին ծիրանեչող ճաճանչներուն մէջ թաթխելով իր թարմ կանանչութիւնը։ Տիկինը իր ճերմակ ձիուն վրայ՝ քսան քայլի չափ առաջ անցած էր ծառաներէն, և միանակ այդ իրիկնադէմի հեշտաբոյր մթնոլորտին մէջ, անուշ անուշ երազներու անձնատուր, կը թողուր որ կենդանին տանի զինքը, ընկղմելով հետզհետէ իր անուրջներուն խորը, անիրանալի բաղձանքներու բանալով իր խեղճ զրկուած սիրտը։ Ցանկարծ ձիու թո-

պիւն մը լսեց վարը ձորակին մէջ. գլուխը դարձուց և Զարեհը տեսաւ իրմէ քանի մը քայլ հեռուն։

Երկուքն ալ այն օրը գիւղ գացեր էին՝ և ինչպէս եղեր էր որ չէին հանդիպած իրարու։ Զարեհ ալ այն կողմը այգի մը բռնած էր հիմայ, Ռուբէն աղային տան մօտերը, և եկեր էր տեսնելու թէ ո՞ր սեռնեակէն աւելի աղէկ կրնար դիտել անոր բնակարանը, անոր պարտէզը։

Ասոնք կ'ըսէր Զարեհ խանդաղատանքի անսահմաններէ չեշտով մը։

Բարեկամուհիս չփոթած այս յանկարծական մտերմութենէն, չէր պատասխաններ, կը ջանար խօսակցութիւնը փոխել, օդին գեղեցկութեանը, վերջալոյսին հրապուրիչ տեսարանին վրայ հրաւիրելով անոր ուշադրութիւնը։

—Լսէ՛ք սակայն, բնութեան այդ հմայքի տեսարանին մէջ սիրտերնիդ պէտք չունեցա՞ւ սրտի մը որ բաբախէր ձեզի համար։

Նորատի կինը միշտ կը լռէր, բայց այտերուն կարմրութիւնը, յուզմունքը կը խօսէին իրեն համար։

—Միշտ կրնայիք ունենալ այդ սիրտը և միշտ պիտի ունենայիք, յարեց Զարեհ բուռն խանդով մը, եթէ ձեր անգութ ծնողքը փչրած, խորտակած չըլլար մեր ապագան։ Գիտէ՞ք թէ գձեզ առաջին անգամ տեսնելէս ետքը, չորս տարի ներզհետէ ամուսնութեան խնդրեցի գձեզ։ Այն ատեն տասնըութը տարեկան էի. եօթը տարի անցած է անկէց ի վեր, և քան մը փոխուած չէ սրտիս մէջ ձեզի նկատմամբ։ Լսէ՛ք, կ'ընդու-

նի՛ք հիմայ այս սիրտը, կը ներմի՛ք որ ձեզի համար բա-
բախէ, ձեր քով ապրի . . . :» Եւ ձայնը մարեցաւ հեղ-
ձամղձուկ :

Այս բուռն, այս անկեղծ արտայայտութիւնը, վեց ա-
միսէ ի վեր զսպուած մեծ զգացման մը այս պարզ բա-
ցատրութիւնը տակնուվրայ ըրաւ բարեկամուհիս. ուղեց
քանի մը բառ թոթովել իր պարտքերուն, իր դիրքին,
իր վիճակին վրայ և չյաջողեցաւ: Ի՞րեն էր որ կ'ըսէին
այդ խօսքերը, իրեն, ամուսնացեալ կնոջ մը. ու կ'ա-
մչնար, ու ճաւիղը ճակտէն վար կը քաշէր ծածկելու
համար իր կարմրութիւնը, իր արցունքով լեցուն աչ-
ուքները: Բայց յանկարծ կուռքի մը պէս իր պաշտած
այդ էակէն տարիներէ ի վեր անգիտաբար սիրուած
ըլլալու երջանկութիւնը արձանի մը պէս կ'ելլէր կը
կանգնէր իր պարկեշտութեան հանդէպ՝ մէկ հարուա-
ծով գետինը տապալելով զայն:

Երբ տուն հասաւ, յոգնած, ջախջախուած էր. բո-
լոր գիշերը երկու ներհակ ուրուականներու միջեւ տա-
պլտկեցաւ, լալով, տառապելով ու երջանիկ ըլլալով:

Առտուն ինծի եկած ատենը հանդարտ կ'երեւար:

—Պիտի մեկնիմ, ըսաւ, կիւրին պիտի երթամ. ամուսնիս խօսեցայ այս առտու: Իր եղբայրը պիտի գայ հոս մեր տեղը:

Ու սկսաւ լալ:

Զարմացած երեսն ի վեր կը նայէի բան մը չհաս-
կնալով ըսածներէն:

Այն ատեն նկարագրեց ինծի առջի իրիկուան դէպքը: Մինչեւ այն օրը չէր համարձակեր յայտ-

ՆՀԼ ԻՆՃԻ ԻՐ ՊԳԱՑՈՒՄԸ, ԳԻՏՆԱԼՈՎ ԹԷ ՊԻՏԻ ԴԱՏԱՊԱՐՏԷԻ ԳԻՆՔԸ. ԲԱՅՑ ՀԻՄԱՅ ՈՐ ՄԵԿՆԵԼՈՒ ՈՐՈՇՈՒՄՔ ՏԱՒԱԾ ԷՐ, ԿՈՒԳԱՐ ԽՆԴՐԵԼ ԻՆՃԻՄԷ ՈՐ ԹՈՂ ՉՏԱՄ ԳԻՆՔԸ ԵՒ ԿԵՆԱԼ ԻՐ ՈՐՈՇՈՒՄԷՆ։

—ԿԸ ՎԱԽՆԱՄ ՈՐ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՀՈՒՆ ՔԱՂՈՒԹԻՒՆԱ ԿԸ ՊԱԿՍԻ, Կ'ԸՍԷՐ։

ԿԸ ԽՈՍՏՈՎԱՆԷՐ ԹԷ ՋԱՐԵՀ ԿՐՆԱՐ ԳԻՆՔԸ ԱՄԷՆ ԾԱՅՐԱՅԵՂՈՒԹԵԱՆՑ ՏԱՆԻԼ. Կ'ԶԳԱՐ ԹԷ ԱՆՈՐ ՔՈՎ ԿԱՄՔ ՉՈՒՆԷՐ, ԵՒ ԻՆՔԶԻՆՔԸ ՊԱՇՏՊԱՆԵԼՈՒ ՄԻԱԿ ՄԻՋՈՑԸ ՁԱՅՆ ՉՏԵՍՆԵԼՆ ԷՐ։

ԱՍՈՆՔ ԸՍԵԼԷ ԵՏՔԸ, ՄԷԿԷՆ Ի ՄԷԿ ԿԸ ՅՈՒԶՈՒԷՐ, ԿԸ ԲՈՂՈՔԷՐ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՆԻՐԱՒՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ, ՈՐՈՒՆ ՕՐԷՆՔՆԵՐԸ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԱՄՈՒՐ ՍԻՐՈՅ ՄԸ ԵՐԱՆՈՒԹԵՆԷՆ ԿԸ ՊՐԿԷԻՆ ՊԻՐԵՆՔ։ ԿԵԱՆՔԸ ՃԱՆՉՆԱԼԷ ԱՌԱՋ ԹԱՂՈՒԱԾ ՀՈԴԻ ՄԸՆ ԷՐ, ՈՐ ՀՐԱՉՔՈՎ ՊԱՀ ՄԸ ՎԵՐԱԿԵՆԴԱՆԱՑԱԾ՝ ԿԵԱՆՔԻ ՔԱՂՑՐՈՒԹԵԱՆ ՃԱՇԱԿԸ ԱՌՆԵԼԷ ԵՏՔԸ ՉԷՐ ՈՒՂԵՐ ՄԵՌՆԻԼ։ ՁԻՒՂԵՐՈՒ, ՉԻՒՂԵՐՈՒ ԿԸ ՓԱԹԹՈՒԷՐ ԻՐ ՊԱՐՏՔԻ ՅՈՒՐԱՏ ԳԵՐԵԶՄԱՆԸ ԴԱՌՆԱԼԷ ԱՌԱՋ։

ԾԵՏՈՅ ԱՉՔԻՆ ԱՌՋԵՒ ԿԸ ԲԵՐԷՐ ԱՊՕՐԷՆ ՍԻՐՈՅ ՄԷՋ ԻՐ ՍՈՒՏ, ՉԻՆԾՈՒ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԲՈԼՈՐ ԴԱՌՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔՆԵՐԸ. Կ'ԵՐԵՒԱԿԱՅԷՐ ԻՆՔԶԻՆՔԸ ԱՆՊԱՏԻՒ, ԽՂՃԻ ԽԱՅԹԵՐՈՎ ՏԱՆՋՈՒԱԾ, ԱՄՈՒՆԻՆ ՏԱՆԸ ՄԷՋ ԿԱՏԱՐԵԼՈՎ ԱՆՀԱՒԱՏԱՐԻՄ ՀՆՈՂ ԴԷՐԸ. ՄԻՉ ԿԵՂԾԵԼՈՎ, ՄԻՉ ԽԱՓԵԼՈՎ, ՄԻՉ ԴՈՂԱԼՈՎ, Այ՛Դ ԱՆԱՐԴ, Այ՛Դ ԽԱՅՏԱՌԱԿ ԴԷՐԸ։

Մ'ԻԱ ԿՈՂՄԷՆ, ԻՐ ՊՈՏՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ԿԸ ԳՏՆԷՐ ՎԱՅԵԼՔՆԵՐ, ԱՆՀՈՒՆ ԳՈՀԱՑՈՒՄ ՄԸ ԻՐ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ՀԶՕՐ ՊԳԱՑՄԱՆԸ, ԲԱՐՁՐԱՆԱԼՈՎ

ամէն ստորնութենէ վեր, իրաւ է թէ իր աչքին միայն. վասն զի մարդիկ չպիտի հաւատային իրեն, եթէ օր մը պատմէր անոնց իր սրտին զոհաբերութիւնը։

—Իմ ցաւերուս կը դիմանամ, անորին չեմ կըրնար...։

Ու նորէն յուզումներ, նորէն արցունքներ։

Կը խորհէր սակայն թէ Զարեհին իրեն նկատմամբ ունեցած պաշտումը պիտի նուազէր. ինք անոր աչքէն պիտի իյնար, պիտի պզտիկնար օր մը, եթէ դադրէր պարկեշտ կին մը ըլլալէ, որ իր գլխաւոր հրապոյրն էր։ Ամէն բան ուղիղ տեսնելու, չիտակ դատելու իր կարողութիւնը այս պարագային մէջ ալ կ'առաջնորդէր իրեն կիրքերու աղջամուղջին մէջէն ելք մը գըտնելու։ Մտքի ու արժանապատուութեան տէր կնոջ այս գաղափարին առջեւ կը փշրէր, կը հալէր իր բոլոր տենչոտ երազներուն տարափը, ինչպէս կարկուտի կաթիլներ որոնք վերէն կ'իյնան քարի պէս ուժգին ամէն բան խորտակելու բուռն թափով և փսոր փսոր կ'ըլլան արեւուն ճառագայթներուն տակ հալելով։

*
* *

Առտուն կանուխ բազմութեամբ կ'երթայինք ցորենի ընդարձակ արտերուն մէջէն անցնող ճերմակ շաւիղէն որ Գէյնամ կը տանի, կիւրինի ուղեւորութեան առաջին օթեւանը։ Մեր ձմեռնային ընկերութեան բոլոր անդամները եկած էին, իրենց ձիերով չրջապատելով Ռուբէն աղան ու իր կինը, ողջերթ մաղթելու անոնց որ կը մեկնէին Գաղատիայէն։

Շաբաթ մը մրցելէ ու տառապելէ ետքը, խեղճ բարեկամուհիս յաղթեր էր վերջապէս իր զոհողութեան ու դժբաղդութեան վարժուած սրտին, և նախորդ իրիկունը վերջին հաստատ որոշում մը տալէ ետքը՝ առտուն կանուխ կը մեկնէր, միշտ վախնալով տկարութեան վայրկեանի մը մէջ տեղի տալէ տարբեր պզտացումներու։

Այն առտուն միայն իմացուցեր էինք այս դըժպատեհ լուրը Զարեհին։ Վաղեր եկեր էր հէնք երիտասարդը, և այս յեղակարծ հարուածէն ցնցուած՝ խառնուեր էր մեր խումբին, ճիգ ընելով դէթ վայրկեան մը առանձին գտնելու իր սիրած էակը զոր չէր տեսեր Կէօչէրէնի ճամբուն հանդիպումէն ի վեր։

Բարակ անձրեւ մը կ'սկսէր մաղուիլ երկինքին երեսը խճողուած ամպերէն, արցունքի պէս տխուր, ծանր ծանր իջնելով մեր երեսներն ի վար։ Քանի մը քայլ միայն հեռու էր բարեկամուհիս Զարեհէն և չէին կրնար խօսակցիլ բաղմութեան պատճառաւ։ Մերթ ընդ մերթ ցաւագին, սիրտ յօշոտող նայուածք մը միայն կը նետէր անոր վրայ, յետոյ ինծի կը նայէր պաղատագին աղաչելով կարծես որ մինաւորիկ չխոցեմ զայն իր վիշտերուն մէջ։

Բլուրին ստորոտը ձիերը հեցան. անձրեւը կ'սկսէր աստիճանալ, և բաժնուելու վայրկեանը հասած էր։

Ամէնքը կարգաւ գացին իրենց վերջին ողջոյնը տալու երկու ամուսիններուն։ Ջնդքի սեղմումներ, բարի ճամբորդութեան մաղթանքներ, ինչպէս չմոռնալու յանձնարարութիւններ, և ետ դառնալով կը վազցնէին ձիերը

նին չբռնուելու համար անձրեւէն որ առատապէս գարձած էր։

Ամէնէն առաջը Զարեհը եկաւ, դէմքը գեպ գեղին, աւրուած, կայծակէ զարնուած մարդու մը պէս։

—Ինչ ըրի ձեզի ըսաւ ցած ձայնով, մինչ ես հրաժեշտ կուտայի Ռուբէն աղային, և ինչո՞ւ կը փախչիք ինձմէ։

Իր մտքին մէջ քանի մը վայրկեաններ ի վեր ամէն բան լուծեր, ամէն բան հասկցեր էր։

—Ձեզի համար ունեցած մեծ սէրս է որ այս քաջութիւնը տուաւ ինծի, պատասխանեց բարեկամուհիս լալով. եթէ հոս մնայի, անպատիւ կին մը պիտի ըլլայի, և օր մը պիտի գադրէիք զիս սիրելէ։ Երջանկութիւնս գոհեցի, պատիւս պահելու և միշտ ձեր սիրոյն արժանի մնալու համար։

Եւ մտրակեց ձին, տեղատարափին շառաչուիին մէջ խեղդելով իր հեծկլտուքը, և մշուշի քանձր խաւերուն տակին անհետացաւ եղաւ։

ՎՐԻՊԱՆԿԸ

Կէս գիշերը անցեր էր։ Այրերը թղթախաղի սեղանէն հեռացեր էին, կանանչ ծածկոյթին վրայ ցիրուցան թողլով թուղթերը։ Մենք ալ ասդին մեր ձեռագործները կը վերցնէինք մեկնելու պատրաստուելով Տօքթէօռ Բ.ի սրահէն, ուր կը հրաւիրէր զմեզ իրիկուններըը, ճաշէն ետքը, թէյ առնելու, որովհետեւ ինքը չէր կրնար երկար քնանալ, ստիպուած ըլլալով հրակել շատ ժանր հիւանդի մը վրայ որ իր խնամքին յանձնուած էր։

Յանկարծ յարկաբաժինին դուռը զարնուեցաւ, և վարէն խռպոտ ձայն մը լսուեցաւ։

—Տօքթէօռը, շուտ չո՛ւտ, տիկինը կը մեռնի կոր։

Եւ դուռը փակուեցաւ վերստին շառաչիւնով մը, որ շէնքին հիմերը դղրդեց։

Իսկ Տօքթէօռը դուռը բանալը և մեկնիլը մէկ ըրաւ, առանց «ինաք բարով» ըսելու մեզի, գլխարկն ալ հոն մոռնալով։

Սիրտերնիս թունդ եւլած՝ իրարու երես կը նայէինք, առանց բառ մը արտասանելու համարձակելու։ Դեռ երէկուան հիւրերը՝ Քիւքիւրտլիի ջերմուկներուն մէջ, պատահաբար ծանօթացած, նոյն վայրկեանին շատ մօտ կ'զգայինք ինքզինքնիս իրարու, այդ յեղակարծ աղէտքին առջեւ, որ մեզի պէտ, ո՛վ գիտէ ո՛ւրկէ եկած անծանօթի մը կ'սպառնար։ Ու ամէնքս

ալ այս տխուր միջադէպէն ազդուած՝ հրաժեշտ տուինք իրարու և մեր բնակարանները դարձանք։

Բայց քունս չէր առներ. պատուհանին առջև նըստած կ'սպասէի Տօքթէօռին դարձին, լուր մը առնելու համար դժբաղդ օրհասականին վրայ, որ գիշերուան մէջ, այդ խաղաղ ժամուն կը մեռնէր յանկարծ, թերեւս արիւն արցունք ցանելով իր չուրջը։ Սակայն ժամերը կ'անցնէին, ու ձայն ձուն չէր երևըր, արտեւանունքս ծանրացած կ'իյնային, և խղճի խայթի պէս բան մը չէր թողուր որ հանգչիմ, խորհելով ոգեվարին տառապանքներուն, չարչարանքներուն, բաժանման մորմոքիչ կսկիծներուն վրայ, և ուրուականներ, ցաւի պէս տխուր, երեւակայութիւնս կը խռովէին։ Վերջապէս խոնջէնքէս պարտաւած քնացայ, և մինչեւ լոյս նորատի հարսեր անրջեցի, որոնք ճերմակ քողքը գլուխնին՝ կը մեռնէին, ու սիրուն պզտիկ մանուկներ քերոքէի գլուխներով, որոնք բոպիկ, հերարձակ, իրենց մայրիկին դագաղին կը հետեւէին լալով։

* * *

Տարիներ անցեր էին այդ դէպքէն ի վեր, և երկար ատեն դաւառները պատմելէ ետքը, դարձեր էինք Պոլիս։ Ա՛լ ոչ Պրուսան կը յիշէի, ոչ ալ Քիւքիւրտլիի պանդոկին մէջ վարած անհոգ օրերս, այնքան նոր դէպքեր ստեղծեր էր կեանքը։ Երբ գիշեր մը, երեկոյթի մը մէջ, Տօքթէօռ Բ.ի անունը լսեցի որ չէի տեսեր այն գիշերէն ի վեր, որովհետեւ հետեւեալ առտուն իսկ կանուխ մեկներ էր մեռելին հետ, և ա՛լ չէր վերադարձեր։

Անհնար էր որ ղինքը ճանչնայի, եթէ չներկայացնէին ինծի։ Պրուսայի Ջերմուկներուն երեսուն տարեկան երիտասարդը ալեւոր ծերունի մը գարձեր էր տասնըհինգ տարուան մէջ, ու հին ծանօթութենէս աւելի, այդ ընկճուած կերպարանքն էր որ մտերմօրէն մօտեցուց ղիս իրեն։ Իր տեսքը վերյիշում մը եղաւ ինծի համար վերջին թախծոտ գիշերուան, և պատմեցի իրեն անձկութիւններս, սրտատանջութիւններս, նոյն իսկ մղձաւանջներս։

—Ա՛խ, գոչեց յուզուելով, եթէ գիտնայի թէ վըշտակից մը ունէի այդ աղետալի ժամուն, ես որ կը կարծէի թէ մինակ էի աշխարհիս վրայ։

Ու աչքերը արցունքով լեցուեցան։

—Այդ մեռնող կինը ձեր բարեկամներէն էր, Տօքթէօռ, հարցուցի երկչոտութեամբ։

—Այդ մեռնող կի՛նը... պիտի պատմեմ ձեզի ամէն բան, քանի որ, առանց ղինքը ճանչնալու, այնքան կարեկցութիւն ունեցեր էք իրեն համար, և օր մը թերեւս կը գրէք զայն, բայց մահուընէս ետքը։

Եւ հիմայ որ խեղճ Տօքթէօռը մեռած է արդէն, կրնամ այդ սրտառուչ պատմութիւնը դնել հոս, կէտ առ կէտ, ինչպէս որ պատմեց ինծի։

*
* *

Քսանըհինգ տարեկան էի, երբ բժիշկի վկայականս առնելով, Բարիզէն Պոլիս դարձայ, հոն թողլով ջերեզմանը խեղճ մօրս որ տասը տարի ապրեր էր իր տուընէն տեղէն, հայրենիքէն հեռու, չզատուելու համար ինձմէ.

Մեծկակ հարստութիւն մը ժառանգած էի հօրմէս և պատուաւոր անուն մը, որոնց պահպանութեանէն զատ պարտք մը չունէի ընտանիքիս հանդէպ։ Եւ ազատ, հարուստ, երիտասարդ, բաց կը տեսնէի ինծի հանդէպ գիտութեան ասպարէզը որուն համար մեծ սէր ունէի։

Դրամ չահելու պէտք չունենալուս՝ ինքզինքս աղքատ հիւանդներու խնամքին նուիրեցի, և այս գործը, իմ մասնաւոր ուսումնասիրութեանցս հետ, այնքան կ'զբաղեցնէր զիս, որ ժամանակ չէի գտներ ոչ ընկերութեանց մէջ մտնելու և ոչ ալ հանգչելու։

Միայն Ս*** ընտանիքը կար, որուն տունը կ'երթայի երբեմն, գիշերները քանի մը ժամ անցընելու։

Այդ ընտանիքը կը բաղկանար տարեց կնոջմէ մը, նազիկ հանըմէն, և իր դեռահաս աղջիկէն որ Մալվինա կը կոչուէր։ Իրենց քով առած էին նաև որբ զարմիկ մը, Զարուկ անունով։

Նազիկ հանըմ մօրս բարեկամուհին եղած էր, և շատ գուրգուրանք ունէր անոր համար, անդադար անոր վրայ կը խօսէր ինծի, շատ մը մանրամասնութիւններ պատմելով անոր կեանքէն։ Եւ ես՝ որ մօրմէս զատ մէկը սիրած չէի աշխարհիս վրայ, ճշմարիտ հաճոյք մը կ'զգայի, և գրեթէ պէտք մը կը նկատէի կարելի եղածին չափ առեղ երթալ իրենց այցելութեան։

Իրենց հարստութիւնը քաջքայման վիճակի մէջ էր, բայց տունը իր նախկին ճոխութեան երեւոյթը կը պահէր, չնորհիւ Նազիկ հանըմին վարպետութեան և օրիորդին դիւանագիտութեան, որոնք երկուքը մէկ խելքն

չէին ուղեր դուրսէն բան մը յայտնի ընել մինչեւ որ աղէկ փեսայ մը ձեռք ձգէին։

Զարուկին իրենց տան մէջ ներկայութիւնն անդամ բարեսրտութենէ աւելի՝ պերճանք մըն էր, իրենց արժանիքներուն ու սրահակներուն նման, ցոյց տալու համար օտարներուն թէ հիսար մարդիկ էին իրենք։

Ա.յս հիսար բառին վրայ կը դառնար նազիկ հանրմին բոլոր փառասիրութիւնը, բոլոր երազը։ Ինք ամիրայի մը թոռը եղած էր ժամանակին, և անոնց աւանդական սովորութիւնները անվթար կը պահէր, երեւոյթներուն զոհելով ամէնէն էական բանները։

Մարվինա իր մօրը աղջիկն էր, քիչ շատ եւրոպականացած։ Պերճ հասակով, բարձր ճակատով, սեւ աչքերով, սեւ մազերով, և իր թուխ մորթը, արծուական քիմին ու վերին շրթունքին վրայ պերեւեշտի սկզբնաւորութիւն մը առնական բան մը կուտային այդքան տարեկան լանջեղ աղջկան։

Իր մտքի զարգացումը մարմնոյն զարգացման չէր համապատասխաններ սակայն։ Ոլոսոյ բոլոր աղջիկներուն պէս՝ դաշնակ կը զարնէր ու վէպեր կը կարդար, և առանց իտէալի, առանց նպատակի, գրեթէ առանց գրաղումի կ'ապրէր, սպասումի այդ շրջանին մէջ՝ աչքը ապագային յառած։

Իր երազներուն մէջ, դեռափթիթ սիրտերու յատուկ եռանդոտ պատկերներ չկային ամենեւին. գորովի, անձնուիրութեան, մեծագործութեան աննիւթական փառասիրութիւններ. այլ գինանշանով կառքեր, թանկագին գոհարներ, համազգեստով ծառաներ, մէկ բառով, հիսար բաներ։

Իրիկուններըը, երբ այցելութեան կ'երթայի իրենց, մայր և աղջիկ անվերջ բամբասանք մը կ'սկսէին իրենց դրացիներուն կամ ծանօթներուն նկատմամբ, շատ անգամ քօղարկուած բառերով, երբեմն ակնարկութիւններով, որով կ'ուզէին արժեցնել իրենց վարքին բարքին անբծութիւնը, և զոր սակայն կ'արատէին այդ չարախօսութիւններով։

Իրենց տանը միակ հրապոյրն էր Զարուկը, իր անմեղութեան մէջ անկեղծ, իր խելքին ու ձիրքերուն անգիտակից, համեստ, եռանդուտ ու զգայուն, իրենց չէր նմաներ ամենեւին, և այդ պատճառաւ իսկ միշտ թուքումուրի կ'արժանանար անոնց կողմէն. «Խելք չունի, ըրածը չի գիտեր, հագածը չի վայլեցներ, ձեռքէն բան չի գար։» Ահա՛ այն պատուոյ տիտղոսները, որով կը ներկայացնէին խեղճ օրիորդին ամէն անոնց որ կը համակրէին իրեն, և այս բառերը միշտ ընկերացած գլխու, շրթունքի չարժուձեներով, որով հասկցնել կ'ուզէին թէ իշխարութիւնն չէր ներեր աւելին ըսել։

Բայց Զարուկին խօսուածքը, չարժուածքը, նայուածքը, ամէն բան հակառակը կ'ապացուցանէր։ փոքրիկ քնքուշ հասակին վրայ խարտեաշ գլուխը բանաստեղծութիւն մըն էր ամբողջ։ Ճերմակ, նիհար, վեհաուրի փափկութեամբ մորթին վրայ, երկու հրաշալի աչքերը մանիշակի մութ գոյնով մը այնքան խորունկ, անյատակ, աննահմանելի հմայք մը ունէին որ, անոնց նայելով, անվերջ, աննպատակ բաներու զգացումը, յաւիտենականութիւնը կ'արթննար սրտիդ մէջ։

Ու այս երկու աղջիկները քով քովի, ընութեան

մէկ խաղն էին կարծես պիրար նսեմացնելու սահմանուած, մէկը իր գեղեցկութեամբն ու յանձնապատանութեամբը, միսը իր անուշութեամբն ու համեստութեամբը։ Մէկը իր դիրքովը, արդուզարդովը, ազատութեամբը հեգնելով միւսին խոնարհ, պարզ և հլու կացութիւնը, մինչ ան անտրտունջ կը համակերպէր իր վիճակին, աննախանձ ճանչնալով այդ առաւելութիւնները սեգ աղջկան, զոր իր ձեռքովը կը հագուեցնէր, կը զարդարէր, և զոր սրտանց կը սիրէր։

Նազիկ հանըմ՝ գործնական մտքի տէր կին մը, գիտցեր էր օգուտ քաղել Զարուկին յատկութիւններէն. կար, ձեւ սորվեցուցեր էր անոր, և հիմայ կը շահագործէին զայն։ Ան էր որ կը կարէր տանը բոլոր կարերը, Օրիորդին զգեստները, ան էր որ գլխարկները կը կապէր, կը նորոգէր, հակառակ կողմը կը դարձնէր բոլոր հինցած հագուստները։ Այս պատճառաւ երբեք պարապ չէր տեսներ զինքը. միշտ գործ մը ուներ ձեռքը, երբ կուգար կը նստէր լամպարին տակ, և կը կարէր, չարունակ կը կարէր, առանց գլուխը վեր վերցընելու. մինչ աղին, մայր ու աղջիկ թիկնաթոռներու մէջ բազմած կը չաղակրատէին, առիթ չփախցնելով հիպարութեամբ զգացնելու անոր թէ իրենց գթութեան չնորհիւ կ'ապրէր։

Զարուկ կը շառագունէր, աչքերը կը լեցուէին, բայց կը լռէր։ Այս անարժան վարմունքը կ'ըմբռոտացնէր հոգիս, և տակաւ կ'սկսէի իրենց դէմ զինուիլ Զարուկին վրէժը լուծելու համար, որուն նկատմամբ սիրտս համակրանքով կը լեցուէր հետզհետէ։

Շատ անգամ գիրենք մինակ կը ձգէի, ու Զարուկին քով կ'երթայի հետը խօսակցելու համար ; և այն երջանկութիւնը՝ զոր կը ներշնչէր իրեն համակրանքս, հետզհետէ աւելի յանդգնութիւն կուտար ինծի :

Բայց իմ այս անխոհեմ ընթացքս չատ սուղի նըստաւ խեղճ Զարուկին . ա՛լ խուլ հալածանք մը սկսաւ իրեն դէմ տանը մէջ : Լքուած աղջիկ մըն էր առաջ զոր կ'արհամարհէին, հիմակ կ'սկսէին նախանձիլ անկէ, տեսնելով որ մրցակից մը կը գտնար Մալվինայիին : Առաջ օրիորդին ձգած գգեստները կուտային իրեն որ շտկէ հագնի , հիմակ մասնաւոր շրջազգեստներ կը շինէին իրեն՝ անանկ գոյներով ու ձեւով որ կը տգեղցնէին զայն : Իր նուրբ իրանը նեղ անծալ չփակուներու մէջ սեղմելով փայտի պէս կը բարակցնէին. և ճերմակ մորթը գորշ կամ դեղին գոյներով կը նսեմացնէին : Մազերը տափակ ձեւով մը կը քաշէին ճակատէն վեր, ու դէմքը մերկ կը ձգէին բոլորովին որպէսզի աւելի նիհար երեւար : Նւ Զարուկ իրապէս կը նիհարնար, ու լալէն աչքերը սև ծիրով մը կը շրջանակուէին :

Ասոր հակառակ, ինծի նկատմամբ բազմապատկած էին իրենց փութկոտութիւնը : Միշտ աւելի փաղաքուշ, աւելի կեղծաւոր՝ կը ջանային սիրաշահել, որովհետև իրենց փնտռած փեսացուն էի ես, զոր չէին ուզեր ձեռքերնէն փախցնել :

Իրենց այդ յոյսերուն մէջ՝ կ'զգայի որ եթէ Զարուկը ամուսնութեան խնդրէի, ոչ միայն պիտի մերժուէի, այլև աւելի պիտի դառնացնէի անոր կեանքը ,

այդ եղկու գոռոզ կանանց քինախնդրութեան մատնե-
լով զինքը. իսկ եթէ կեղծէր, այդ յիմար յոյսերը քա-
ջալերած պիտի ըլլայի վատաբար։ Ուստի որոշեցի քաշ-
ուիլ, խզել յարաբերութիւններս, մինչեւ որ Մալվինան
ուրիշ կողմ դարձնէր իր փառասիրութիւնը, և յար-
մար առիթի մը սպասել յայտնելու համար Զարուկին
պիտաւորութիւններս։

Օրնր, շաբաթներ, յետոյ ամիսներ կ'անցնէին, ու
ա՛լ չէի երթար իրենց այցելութեան։ Մէկ քանի ան-
գամ մարդ ղրկեցին տարակայութեանս պատճառը
հասկնալու համար. զբաղումներս պատրուակեցի։ Ուրիշ
անգամ մը ընթրիքի հրաւիրեցին. մերժեցի։ Առտու
մըն ալ քարտ մը ստացայ, որով Զարուկին նշանտուքը
կը ծանուցանէին, հարուստ բայց տխմար ծերուկի մը
հետ։

Ա՛լ զայրոյթս չափ չունէր. ինչպէ՞ս կը ճանչնայի
այս ցած առուտուրին մէջ այդ կանանց շահախնդրու-
թիւնը, գիտէի թէ իրենք կործանած, լմնցած էին, և
Զարուկին ամուսնութեան չնորհիւ կ'ուզէին վերա-
կանգնիլ։

Բուռն յուզմունքէս ինքզինքս կորսնցուցած, ցա-
ւէս խելքս գլխէս գացած՝ իսկոյն քարտ մը գրեցի
Զարուկին, յայտնելով իրեն սէրս, և իրեն հետ ամուս-
նանալու բաղձանքս. և խնդրելով իրմէ որ, եթէ մաս-
նակից է զգացումներուս, նոյն գիշերը փոքրիկ լոյս մը
դնէ իր սենեակին մէջ։ Ու այն ատեն միջոցը պիտի
գտնէի խզել տալու այդ անարժան նշանտուքը և զին-
քը ամուսնութեան խնդրելու։

Ուրիշ քարտ մըն ալ նազիկ հանըմին ուղղեցի շնորհաւորութեան համար, որպէսզի բացատրուի Զարուկին ղրկածս և երկուքն ալ զատ զատ պահարաններու մէջ իրենց յղեցի իմ հաւատարիմ ծառայիս հետ։

Կրնաք երեւակայել թէ ի՛նչ անհամբեր վատահութեամբ կ'սպասէի գիշերուան՝ տեսնելու համար փոքրիկ լոյսը որ յոյսիս փարոսը պիտի ըլլար, և սակայն չվառեցաւ ան։ Սիրտս անձկութեամբ բաբախուն՝ կը պտըտէի տանը շուրջը, տասնըհինգ տարեկան տղու մը պէս, և լոյսը չէր երեւար. երկինքին վրայ աստղերը կը վառէին մէկիկ մէկիկ, բայց իմ աստղս չէր վառեր։ Չեմ կրնար յիշել թէ մինչեւ քանի՛ ժամ այսպէս դեգերեցայ, և յուսահատ ու տխուր տուն դարձայ։

Հետեւեալ գիշերը միեւնոյն անձկութեամբ դիմեցի այդ տանը առջեւ, մութին մէջ կծկատած, աչքերս խաւարին մէջէն յառած իր պատուհաններուն որոնք սև կը մնային արտիս պէս։

Այսպէս գացի դեռ շատ գիշերներ այդ լոյսի նշոյլը որոնելով, և սակայն միշտ յուսահատ տուն դարձայ։ Օր մըն ալ իր ամուսնութեան ծանուցագիրը ղրկեցին ինծի։

Ա՛լ կեանքիս երազը մարած, ցնդած էր։ Զարուկը դիս չէր սիրեր անշուշտ, և կը նախընտրէր այդ վաթսունամեայ ծերունին որ թերեւս ինձմէ աւելի հարուստ էր։ Չէի կրնար մտածել որ Թուղթս ստացած չըլլար, քանի որ իմ հաւատարիմ ծառաս, որ մանկութենէս ի վեր բաժնուած չէր ինձմէ, ձեռքովը յանձներ

էր Զարուկին։ Ուրեմն արհամարհեր էր իմ անկեղծ սէրս ։

Մեկնեցայ Պոլսէն, ու քիչ մը գաւառները թափառելէ ետքը, Պրուսա հաստատուեցայ, յուսալով հեռաւորութեամբ մոռնալ յիշատակներս ու դժբաղդ սէրս որ սիրտս կը կրծէր ։

Տարիներ անցան. կենցաղիս, միջավայրիս չրջանակները փոխուեցան, բայց սիրտս չփոխուեցաւ ։ Ի՞նչ ըլլար վիճակեցի զանազանութիւնները կեանքին, ի՞նչ ուղեցի ինքզինքս գիտութեան և արուեստիս հրապոյրներուն տալ, ոչինչ կրցաւ մոռցնել ինծի այն երազը որուն վրայ հեռներ էի երջանկութիւնս։ Ու աւուղջութիւնս սկսաւ քայքայուիլ օրէ օր։ Ձիշդ այն տարին, ուր Փիւքիւրտիի չերմուկները գացեր էի ինքզինքս դարմանելու համար, և ուր ձեզի հանդիպեցայ, ծանօթ հիւանդ մը բերին հոն, ու անմիջապէս ձիս կանչեցին զայն դարմանելու համար ։

Երբեք չպիտի մոռնամ այն տեսարանը որ աչքիս ներկայացաւ ։

Զարուկն էր հիւանդը։

Պանդոկին այդ տխուր սենեակներէն մէկուն մէջ պառկած էր, գինքը պարուրող սաւաններէն աւելի ճերմակ, հալած, մաշած, աչքերուն հուրքը մարած, ու լանջքը տկար հեւքով մը ճնշուած ։ Ձիս կրծող ուղեը գինքը հատցուցեր էր արդէն, ու մահուան մօտենալը զգալով՝ ուզեր էր ձիս տեսնել, իմ մօտս մեռնիլ ։ Եւ պատմեց ինծի թէ ի՛նչպէս սիրեր էր ձիս բոլոր կեանքին մէջ, և թէ ի՛նչ ահռելի ցաւերով տառապեր էր,

երբ ամուսնութենէն ետքը, դիպուածով ձեռքը անցեր էր իրենուղղած սիրոյ քարտս, զոր սխալմամբ Նազիկ հանըմին անուան ուղղեր էի, ինչպէս անոր գրածս ալ իրեն։ Պահարաններու չփոթութիւն մը, յուզմունքի վայրկեանի մը մէջ, տակնուվրայ ըրեր էր, ամբողջ կեանքերնիս։ Եւ ամուսնացեր էր, հակառակ իր կամքին, այդ ծերունիին հետ որ կաթուածահար էր հիմայ, և որուն հարստութիւնը Նազիկ հանըմին ու աղջկանը անապահովութեանը միայն կը ծառայէր։

Տասնըհինգ օր ապրեցաւ այսպէս լալով մեր փլած երազներուն, մեր երիտասարդութեան, մեր երջանկութեան վրայ։ Ու մեռաւ, գիս մինակ թողլով յիշատակներուն հետ մեր դժբաղդ սիրոյն, զոր ձեռքովս քայքայեր էի բուռն վրդովման աղէտալի վայրկեանի մը մէջ։

ԿՕՇԻԿՆԵՐԸ

ԾՆՈՒՆԴԻ ԳԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Կէս գիշերուան մօտ արթնցաւ Զարմինէ, և աչուկները չփնչլով, խոշոր խոշոր բացաւ մութին մէջ, զանազանելու համար ատուերին խաղերուն մէջէն վարանոտ երանգներու միգապատ վիլակները որոնք կը վաժային բիրերուն խորը, արագ, անորոշ. ու կը չանար ամփոփել երազի և զարթնումի միջեւ տարուբերող իր տարտամ յուշքերը։

Ընդարձակ, բարձր սենեակին մէջ, մարմարէ զարդասեղանին վրայ կանթեղ մը կը շողար վարդագոյն լուսամփոփին տակ, իր ատորտը փոքրիկ պարոյր մը լուսապճեղով միայն։ Սակայն փոքրիկ աղջկան աչքերը տակաւ վարժուեր էին խաւարին, և փակ վանդակաւորակերուն մէկ ճեղքէն սպրդող նշոյլի մը տակ՝ տեսնելով իր քրոջն ու վարժուհիին անկողիններուն, յիշողութիւնը արթնցաւ։

Մտքը եկաւ թէ Ծնունդի գիշեր էր, և թէ իրենց կօշիկները առջի իրիկուընէ վառարանին մէջ դնել տուած էր անգլիացի վարժուհին, որպէս զի Յիսուս Մանուկը նուէրներով լեցնէ զանոնք։ Ցետոյ յիշեց Ծնունդի աղուոր պատմութիւնները, զորս մայրիկն ու Միս Օրէլ կը պատմէին շաբաթէ մը ի վեր։ Աչքին առջեւ եկաւ չոր խոտերով ու խոզակներով յարկածածուկ գո-

մի մը մասուրին մէջ ծնած փոքրիկ Աստուածը, որուն առջեւ ծունկի կուգային ոսկեհուռ պատմուճաններով հագուած ալեփառ Մոգերը։ Ու երեւակայութեանը մէջ կը բազմապատկուէր վարդագեղ դէմքը երկնաւոր մանուկին լուսեղէն ճաճանչով պսակուած, զոր այնչա՛փ համբուրեր էր իր կաղանդի պատկերներուն մէջ։

Գլուխը դեռ լեցուն էր և հոգին ալ՝ սրտառուչ պատմութիւններովը Յիսուսին, որ թեւերը կը բանար աղքատներուն և մանուկներուն։

Արդեօք ի՞նչ նուէր պիտի ղրկէր իրեն։

Ան որ առտու իրիկուն մտիկ կ'ընէր երկինքէն խեղօք տղոց աղօթքը, հարկաւ լսեր էր իր սրտին բաղձանքը։ Ինքը շատ բան չէր ուզեր. միայն ոսկի մազերով աղուոր պուպրիկ մը կապոյտ հագուած, որ ննա՛ւա, պապա ըսէր։ Եւ ա՛լ ասիկա չպիտի կոտրէր առջի տարուան խամաճիկին նման։ Աչքին լոյսին պէս պիտի խնամէր, ինչպէս մայրիկը զինքը կը խնամէր։ Յետոյ, կնունք պիտի ընէր, ու մամային անունը պիտի դնէր անոր Մառի... ի՜նչ ծաղիկներ, ի՜նչ ժապաւէններ, ճերմակ ճերմակ, բոլորն ալ ճերմակ...։

Յանկարծ այս լուսագեղ պատկերը ցրուեցաւ ժամահարին հնչումովը։

Աղջնակը համրեց. մէկ, երկու, երեք, մինչեւ տասերկու։

—Կէս գիշեր է, խորհեցաւ, հիմայ նուէրները եկած ըլլալու են։

Ու ելաւ անկողնին մէջ նստաւ, ականջ դնելով անծանօթ, խորհրդաւոր չշուկներու որոնք այդ պահուն

պիտի անցնէին օդին մէջէն ամպերն ի վար թափթփելով ադամանդներ, մարգրիտներ, զանակներ, հրեշտակի կապոյտ ու վարդագոյն փետուրներ . . . ։

Ցուրտ սենեակին մէջ նիրհող վարժուհիին և իր Տղաքոյրներուն մանկական չնչառութիւնը միայն կը սաւառնէր ընդհատ, թեթեւ ։

Զարմինէ մէկդի ըրաւ սաւաններըը, և կամացուկ մը վար իջաւ անկողինէն ։

Զիւնաթոյր ցայգապգեստին մէջ, բոպիկ, ոտքին մատերուն վրայ կոխելով, քանի մը քայլ առաւ, մատը բերնին վրայ դրած, կարծես լռութիւն պատուիրելով ինք իր անձին. և առաջ երթալով, կանթեղին մօտեցաւ, առաւ զայն, դուռը բացաւ և սենեակէն դուրս ելաւ ։

Սանդուխին գլուխը՝ խոշոր պատուհանէ մը ներս կը յորդէր լուսինին և ձիւնապատ երդիքներուն ցոլքը։ Լոյս ցորեկ էր կարծես. մութ անկիւն մը, մռայլ խորշ մը չկար իր շուրջը, և մինչեւիկ քայլերուն դափրտուքը կը մարէր կակուղ գորգին վրայ ։

Այս գիշերային չահատակութիւնը՝ միս մինաւորիկ՝ քնացող տան մը մէկ յարկէն միւսը, փոխանակ ահաբեկելու, կը զուարճացնէր ղինքը ։ Եւայէ հարաշատ աղջիկ, հետաքրքրութեան տենդովը զօրացած՝ գիտութեան ծառին կ'երթար. անպատճառ կ'ուզէր հասկնալ թէ ի՛նչ բերեր էր իրեն Ծնունդը։ Անկողնին մէջ՝ քունը չպիտի տաներ։

Մեծ սրահին առջեւ հասնելով, գուռը հրեց խոկոյն, բայց երբ ներս մտաւ, հոն տիրող աղջամուղջին

հանդէպ, անբացատրելի վախ մը պատեց զինքը։ Լայն ու թանձր սրահակներով պատած, վէմերով ծածկուած պատուհանները, օթոցներով պաստառուած պատերը սեփ սեւ էին։ Բարձր առաստաղէն վար մեալ սարսափ մը կ'իջնէր և զինքը կը պարուրէր կարծես օղակ օղակ ատուերի մը մէջ սեղմելով։ Հոն սեւեռուն ճնաղ վայրկեան մը անծանօթ սարսուռով մը համակուած։ Ցետոյ, յանկարծ, ինք իր անշարժութեան դաղափարէն ահաբեկ՝ շարժում մը ըրաւ, ետին դարձաւ, և ձեռքէ կանթեղին շողքը հայելիի մը մէջ անդրադառնալով, աչքերը շլացմամբ լեցուց։

Հիմայ, ճերմակ ատուեր մը դէպ ի իրեն կու գար, ան ալ իրեն պէտ, կանթեղ մը բռնած ձեռքը։ Վախնալու բան չկար։ Ամինէն էր, իր քոյրը, որուն հետ երկուորեակ էին, և այնքան կը նմանէին իրարու։ Ան ալ հիմայ կը ժպտեր իրեն՝ սրահին անդիի ծայրէն, և լռին, իր ցայգազգեստին վրայ կոխկռտելով կը յառաջանար, դեղին մազերը ուսն ի վար, դէմքը վարդագոյն լուսամփոփին ցոլքերովը վառուած։ Ոտքէն մօտեցեր էին իրարու, երբ ձեռքը երկնցնելով հայելիին հանդիպեցաւ։ Այն ատեն չարաճճի քրքիջ մը արձակեց... իր պատկերը տեսեր էր։

Բայց վախը փարատեր էր արդէն, շուրջը տեսնելով ամենօրեայ մտերիմ առարկաները. թիկնաթոռները, փոքրիկ նգոյրը՝ մայրիկին կարին կողովը վրան, յետոյ վառարանը Հիմայ նորէն արթնցաւ իր ջղուտ տղու հետաքրքրութիւնը, և վար ծռեցաւ մարմարէ բարձր վառարանին եղերքին վրայ։ Կօշիկները կարգաւ

ջարուած էին։ Բայց ի՞նչ անպատում ուրախութիւն մը կ'ապասէր իրեն։

—Ա՛խ, իմ անուշի՛կ Յիսուս, աղաղակեց յուզմունքէն այլայլած։

Հիանալի պուպրիկ մը դրեր էին իր կօշիկին մէջ, կապոյտ բեհեզէ թուաններով հագուած ճիշդ տիկինի մը պէս, մինչդեռ ան ալ կապոյտ դիպակէ էր և անանկ աղուոր շրջիւն մը ուներ որ, խեղդեցնալո՛ւ բան . . . ։

Ամմինէին պզտիկ չուքակ մը տուեր էին ծաղիկներով լեցուն կողովի մը մէջ։

—Բարի՛ Յիսուս, ինչպէ՞ս ալ ամէնուն սրտին ուղածը գտեր բերեր էր։

Զարմինէ կանթեղը վար դրաւ, ու գետինը նըստաւ։

Տղոց յատուկ անուշ փուխրամտութեամբ մը, մոռցեր էր քիչ մը առաջուան վախը, ահագին սրահին մէջտեղը մինակ գտնուիլը, ու ձեռքին մէջ կը դարձնէր իր դիւթագեղ պուպրիկը որ չարժուձեր կ'ընէր, քայլեր կ'առնէր և մանա, պապա կ'արտասանէր։

Իր վոքրիկ կեանքին բոլոր երազն էր ասիկա։ Մատիկներովը կը փայփայէր անոր գլխարկին կապոյտ փետուրներէն դուրս թափթփող խոպոպները, ու կը համբուրէր, կը համբուրէր զայն լանջքին վրայ գրկած։

Սակայն իր ձեռքերն ու ոտքերը չատ մսեր էին յունուարի այդ սառուցիկ գիշերուան ցուրտէն, և սկսաւ դողալ բոլոր մարմնովը։

Այդ պզտիկ էութիւնը իր մէջ արձնցուց մայրական

ճշմարիտ գորով մը, որուն բողբոջը ամէն աղջկան հոգւոյն ալուցին մէջ կը նիրհէ, և իր ցայգագեղեստին ծալքերը վրայ բերելով, ծածկեց պուպրիկին հոլանի թեւերը, ու սկսաւ չունչովը տաքցնել զայն։

Ապա, աչքերը կիսախուփ կը մրմնջէր անոր այն հրեշտակային աղաչպատանքի բառերը, որոնք մանկիկին սիրտը կը տաքցնեն, և որոնց յիշատակն իսկ խանդաղատանքով կը լեցնէ զաւկին հոգին, տարիներ ետքը, մայրիկին մահէն ալ ետքը։

Բայց, ի՞նչ էր վառարանին մէկ քովիկը գրուած աս աղտոտ առարկան։ Ծեղէն եւլաւ։ Զոյգ մը կօշիկներ էին ցեխոտ, մաշած, ծակծկած։ Ինչ մը գարշանքով, ոտքին ծայրովը մէկդի ըրաւ զանոնք իրենց նոր նոր փայլուն մուճակներուն քովէն, և վերցնելով քղանցքը, նայեցաւ թէ ոտքը աղտոտո՞ր էր այդ հպումէն։

Սակայն գաղափարներու տարօրինակ զուգորդութեամբ, մէկէն ի մէկ միտքը եկաւ նունիկը, իրենց սպասուհիին աղջիկը զոր երկու օրէ ի վեր որբանոցէն բերել տուեր էին, Ծնունդը մօրը քով անցընելու համար։ Ցիշեց անոր վտիտ, ցամքած, վախկոտ դէմքը, ճակտէն վեր սօթթուած անշնորհք մազերով, խեղճ հագուստները և մայրիկին պատուէրը իրենց վարժուհիին՝ որ տղոց կօշիկներէն զոյգ մը տայ անոր։ Ապահովաբար Նունիկինն էին անոնք, որ առջի իրիկունը վառարանին քով կայնած, ուշադիր դիտեր էր զիրենք երբ սօլերնին հոն կը դնէին, և հարցուցեր ու հասկցեր էր պատճառը։

Տեսնե՛նք Ցիսուս ի՛նչ նուէր կուտար անոր։ Ու

Ու ապշած մնաց անմեղ աղջնակը։ Թեւերը, ոտքերը կոտրած հին խաղալիկ մը։ Հա՞պա Յիսուս, որ կը սիրէր աղքատները և մանուկները, ա՞ն ալ զրկանք կ'ընէր այդ խեղճին։

Կօշիկներուն, պուպրիկներուն բաղդատութիւնը արթնցուց այդ ուժը տարեկան ուչիմ աղջկան մտքին մէջ, չքաւորութեան և զրկանքի հեռանկար մը ամբողջ իրենց ճոխութեան և վայելքներուն հանդէպ։ Զեռքը առաւ աղքատին առջեւ նետուած այդ տխուր նուէրը իբրեւ չոր հացի պատառ մը։ Զարմանքով նըշմարեց որ նախորդ տարուան իր խամաճիկն էր թեւատ, կոտրտած, փեթռտուած, մէկդի ձգուած։

Ա.յն ատեն, գերբնականին առջեւ իր սքանչանքով դողացող մտքին մշուշը հալեցաւ ընդհուպ, պատրանքներու քօղը փարատեցաւ, և իր միամիտ հաւատքին չէնքը վրաւ իննաւ ոտքերուն տակ։

Ուրեմն իրենց նուէրները՞ն ալ երկինքէն ու սպերէն իջած չէին, խորհեցաւ՝ աչքերը արցունքով թաց։ Մե՞ղք։

Իր իմացուն տղու հոգիին առջեւէն հեռզհետէ եկան անցան չատ մը պատկերներ, չատ մը տեսիլքներ, չատ մը հակադրութիւններ, չարժապատկերի երեւոյթներու պէս արագ, խուսափուկ։ Մինչեւ իր էութեանը խորը ցնցուեցաւ խաղաղատանքով ու կատարեկցութեամբ. և գեղեցիկ չարժումով մը, տարաւ կապոյտ պուպրիկը նուիրիկի կօշիկներուն մէջ գետեղեց, և թեւատ խամաճիկը դրաւ իր նոր մուճակին մէջ։

Ցիսուս, որ ապրատները և մանուկները կը սիրէր, պիտի ներէր իրեն «յ» լուռ բողոքը իր ծնողքին կամ վարժուհիին անիրաւութեան դէմ։

Եւ առանց ետին դառնալու, կանթեղը առաւ վեր եկաւ։

ԱՌԱՋԻՆ ՎԻՇՏՍ

Առաջին հրատարակութիւնս առաջին վիշտս եղած է:

Հազիւ տասերեք տարեկան էի այն ատեն, և Սկիւտարի ձեմարանը կ'երթայի որ ծաղկած վարժարանի մը համբաւը կը վայելէր շնորհիւ կարգ մը ուսուցիչներու, որոնց սիրելի, պատկառելի դէմքերը կու գան կը պատկերանան աչքիս առջեւ այս պահուս:

Մանկութիւնս Մատամ Կաուիւսի ֆրանսական վարժարանին մէջ անցուցած՝ և քիչ մըն ալ տունը մասնաւոր դասեր առած ըլլալով, հայերէն և ֆրանսերէն շատ մը ոտանաւորներ կ'արտասանէի,—անշուշտ առանց շատ բան հասկնալու—այդ երկու լեզուները դիւրաւ կը կարդայի և կը խօսէի: Այս էր բոլոր գիտցածս՝ երբ ձեմարան մտայ:

Ամէն ճիւղերու մէջ յետամնաց, Բ. դասարանը դրուեցայ, բայց ոտանաւորներու յաջող արտասանութիւնս դիրք մը տուաւ ինծի վարժարանին մէջ:

Մեծերուն հետ, շարադրութեան և թարգմանութեան դասերուն կը հետեւէի իբրեւ ունկնդիր, ինչ որ արգելք չէր ըլլար ինծի անոնց դասերն ալ պատրաստելու, ինքնիրենս, Աստուած գիտէ թէ ինչպէս:

Այդ երկու ճիւղերը ամէնէն աւելի կը հրապուրէին զիս, փայփայելով գրականութեան համար ունեցած թաքուն մէկ հակումս, առանց անոր վրայ որոշ

գաղափար ունենալու։ Միջավայրս և պարագաները շատ յարմար էին այս բնազդս քաջալերելու։ Դպրոցին մէջ, ամէն օր գրականութեան վրայ կը խօսուէր. երիկունները, տանը մէջ, մայրս գեղեցիկ ընթերցուածներ կ'ընէր մեզի որոնք յափշտակութեամբ կը լեցնէին հոգիս։

Ֆէլէկեանն էր մեր հայկաբանութեան դասատուն, ինչպէս կ'ըսէին այն ատեն։

Ճանչցա՞ծ էք Ֆէլէկեանը, աշխարհի ամէնէն բարի, ամէնէն պարզ մարդը, որուն լսօնելու և գրելու դիւրութիւնը գերբնական բան մը կ'երեւար մեզի այն ատեն։

Երեւակայեցէ՛ք խաչուած Քիսուսի դէմք մը յիսունի մօտ մարդու մը վրայ, գորշ մօրուքով, գորշ դէմքով, գորշ աչքերով, գորշ մազերով և գորշ fouթիւռով, միշտ ժպիտով մը դէմքին վրայ որ խորշոմի կը նմանէր, և խորշոմով մը ճակտին վրայ որ ժպիտի կը նմանէր։

Երբեք մի՛ մտաբերէք վարժապետ մը, ահեակ մը, պատուելի մը, այլ պօհեմ բանաստեղծի, թափթփած փիլիսոփայի եղական տիպար մը. առանց յաւակնութեան, առանց նուաստութեան, առանց փառասիրութեան. մանուկի սիրտ մը ազնիւ, պարկեշտ, և անցամաք աղբիւր մը գրելու, անհատնում հոսանք մը որ կ'ողողէր տետրակները, թուղթերը, թափելով անոնց վրայ գաղափարի վիլակներ կարժաուէ մը քակուած գոգցես, ետեւէ ետեւ, թևերու նման։ Տարաւի մը ժաղիկի, զեփիւռի, վտակի ապարումներով, ան-

հաշիւ, անխնայ, առանց ոչ իսկ մտածելու թէ կը դնէ անոնց մէջ իր սրտին ու մտքին աղնուագոյն մասը, կորսուելու դատապարտուած, ափսո՜ս, անխորհուրդ տղոյ ձեռքը։

Ձեմ գիտեր թէ քանի վարժարաններու մէջ սըփռած է վայրավատին իր բանաստեղծի միամիտ ներշնչումները։ Բայց գոնէ մեր դասին մէջ, ապաշնորհ գեռնի վրայ չէր ցաներ զանոնք։ Ամէնքս ալ պատկառոտ դուրգուրանքով, մասունքի պէս կը պահէինք իր ձեռագիրները, երջանիկ համարելով անձերնիս այն համեմատութեամբ որուվ կը շահագրգռուէր մեր գրածներուվ։ Դժբախտաբար շատ քիչ կը պատահէր ասիկա։ Իրեն համար սրբագրելը՝ մեր սխալները ուղղել չէր. հազիւ մեր շարադրութենէն երկու տող կը կարդար, ու կ'սկսէր գրել բաց ձգուած տողերուն վրայ, տողերուն միջեւ, մեր գրածները ջնջելով. այնպէս որ կարելի էր գիտակցիլ վերնագրի մը ներքեւ նաւարեկէն էջ մը ընդօրինակել անվտանգ։

Օր մը, անակնկալ ժամու մը, յանկարծ Ֆէլէկեան կ'երեւայ սրահին մէջ։ «Վաղը չպիտի կարենամ գալ. այսօր պատրաստ բան մը ունի՞ք,» կը հարցնէ։ Ո՞վ կ'ուզէ իր սիրտը կոտրել։ «Այո՛, միւսիւ, ոտանաւոր ունինք.» կը պատասխանենք մեկ բերան։ Ու, իրար անցնելով, ամբիէն անդիէն մէյմէկ բան կը ճարենք։ Ոմանք արդէն սրբագրուած շարադրութիւններ, քիչ մը փոխելով, կը ներկայացնեն. ուրիշներ իմ վրաս կը վազեն, որ բանաստեղծի պէս բան մը նկատուած եմ դպրոցին մէջ, ոտանաւորներ գոց գիտնալուս համար անտարա-

կոյս։ Եւ ես, տող մը ասոր, երկու տող անոր գրե-
լով, բացը կը ճնամ, երբ կարգը ինծի կուգայ։ Նոյն
միջոցին ընկերուհիներէս մէկը օգնութեան կը հասնի.
«Ես աղուոր բան մը գիտեմ. բան՛մ, գրէ՛։» Եւ գրել
կուտայ ինծի Խոջէն Եպս. Նար-Պէյի հետագայ տողերը.

Ա՛հ, ես պանդուխտ եմ եւ օսար
Եւ ոչ ոք ունիմ,
Ոչ կարեկից, ոչ մխիթար,
Այրիմ ու այրիմ։
Երէ ես լամ, իմ հեծութեանց
Ձիցէ ոք լսող.
Այս վիշտերուս իմ անձկայրեաց
Ո՞վ է զգացող։
Ես օսարաց ուրախութեան
Մէջ, մաս մ՛ալ չունիմ.
Ամենայն ձայն հանդիսական
Սուգ է սուգ վասն իմ։

Դաստառուս կը հասնի, քիչ մը կը սրբագրէ, և կը պատուիրէ որ չարունակեմ։

Ամիս մը եւթը, քմահաճոյքը կ՛ունենայ մեր չա-
րագրութիւններէն մաս մը ուզելու։ Օր մը,
իմ բացակայութեանս միջոցին, կուգայ ընկերուհիներս
գրածներէն մէկմէկ հատ կ՛ընտրէ, և իմ առա-
րակիս մէջէն ալ հատ մը ընդօրինակել տալով, կ՛առ-
նէ կ՛երթայ։

Քանի մը օրէն, Հայրենիք օրաթերթին մէջ իմ
ստորագրութեամբս կ՛երեւայ բանաստեղծ Սրբազանին
քերթուածը, որուն նեղքեւ հետեւեալ տողերը աւել-
ցուցած եմ իմ կողմէս, դաստառուէս սրբագրուած ան-
տարակոյս։

Թէ առաւօս բերէ արեւ,
Այն չէ ինձի բաւ.
Թէ արշալոյս տայ ինձ բարեւ,
Չառնեմ զայն բրնաւ.
Եւ թէ զեփիւռ դէմէս թօշնած
Ժրպիս խնդրել գաւ,
Անդ դառրն շիթ իմ արտասուաց
Չայս տան պատասխան.
Թէ «պանդուխտին ոչ է զեփիւռ,
Ոչ ծաղիկ, ոչ երգ.
Նորա օրերն են մահաբոյր,
Եւ կեանքն՝ եղերերգ:»

Ամէն կողմէ շնորհաւորութիւններ կը տեղան, «փոքրիկ բանաստեղծ» կ'անուանեն զիս. և ես մտքէս չեմ անցըներ հարցնել ընկերուհւոյս թէ որո՛ւ կը վերաբերին ինձի գրել տուած տողերը, ինչ որ ապահովաբար ինք ալ չի գիտեր։

Մայիսի մէկն էր. այսօրուան պէս կը յիշեմ։ Ամէնքս ալ ուրախ զուարթ, ամէնքս ալ երջանիկ, փունջերով պարոյց եկեր էինք առտուն, և սրահները, վեր վար լեցուեր էին մեխակներու, վարդերու խուրձերով։ Ճանկարծ վարժարանին հոգաբարձուներէն մէկը դասարան մտաւ. ձեռքը լրագիր մը կար։ Մեր ուսուցչին մօտեցաւ, բան մը փսփսաց ականջին. երկուքն ալ ինձի նայեցան, լրագիրը կարդացին, ու գիս իրենց մօտ կանչեցին։

Բանագողութիւն վերնագրով յօդուած մը հրատարակեր էին, անստորագիր, Ֆէլէկեանը հարուածելու նպատակաւ անշուշտ, գործիք ընելով անմեղ պըզտիկ աղջիկ մը։

Կրնաք հասկնալ յուզմունքս, սրտմտութիւնս. ճա բանագող, ես որ գաղափարը չեմ ունեցած այդ գո՜ ղութեան։ Հապա իմ գրած տողերս որ բնաւ չեն յիշ՜ ուած, և երեւոյթները որ իրաւամբ կ'ամբաստանեն զիս։ Ու մանկական ժիամտութեանս մէջ, ապշած կը մնամ թէ ինչպէս անմեղութիւնը կրնայ յանցանքի մը կերպարանքը ունենալ։

Ինքզինքս չքմեղելու համար բառ մը իսկ չեմ ար՜ տասաներ։ Կ'զգամ թէ իմ արդարացումս դասատուիս ամբաստանութիւնը պիտի ըլլայ, շատ անիրաւ ամբաս՜ տանութիւն մը՝ ան՛ն ալ։ Սակայն իրարանցում մը տե՜ ղի կ'ունենայ դպրոցին մէջ. տեսուչ, դաստիարակ, ու՜ սուցիչ չեն ուզեր որ ես վիրաւորուիմ։ Դասատուս իր վրայ կ'առնէ ամէն բան։ Հրապարակաւ հերքում կու՜ տան այդ ամբաստանութեան, հաղորդցնելով քիչ մը ճշմարտութիւնը ի նպաստ ինծի, ինչ որ ես հոս աւե՜ լորդ կը նկատեմ։

Առաջին վիշտս եղաւ ասիկա, ու թերեւս առա՜ ջին լուրջ շարժառիթը գրականութեան համար ունե՜ ցած մեծ սիրոյս յայտնութեանը ինծի համար։

Այժմ մը տառապեցայ, մայիս ամիսը. և մինչեւ ցարդ նախապաշարում մը ունիմ անոր մասին։

Հիմայ որ կը ճանչնամ մարդիկը, իրենց պզտիկ հաշիւները, իրենց դատումները, հիմայ որ իր արժէքին չափ միայն կարեւորութիւն կուտամ հասարակաց կար՜ ծիքին, կը ցաւիմ որ այնքան արցունք թափեր եմ այդ ոտանաւորին առթիւ, և սակայն չեմ կրնար առանց յուզմունքի յիշել դաստիարակներուս այդ աղնիւ խնամքը, որուն յիշատակը քաղցր գորովանքով կը լե՜ ցնէ հոգիս։

ԿՆՈՋ ՎՐԷԺՆԵՐ

Կէս օրը հազիւ երկու ժամ անցեր էր, բարակ անձրեւ մը, կաթիլ կաթիլ, արցունքի պէս տխուր՝ կ'իջնէր մառայլ երկինքէն վար, ուր քանի մը ցանցառ ամպեր կը հեւային, կարծես իրարու հետեւէ վազելէ յոգնած։

Փողոցին մայթերը թրջուեր էին արդէն, հովանոցները բացուեր, քղանցքները հանդիպիճուեր, և անցորդներուն մէկ մասը կառքերու կամ հանրակառքերու մէջ կը նետուէր չտապով։

Թադսիմ փողոցին անկիւնէն դեռատի կին մը դարձաւ։ Հովանոց չունէր, և ժապաւէններով ու շղարշներով բեռնաւորուած շրջազգեստը, կատարելապէս անյարմար օդին, ժամուն և սալայատակին ցեխերուն, աղքատի պճնասիրութեան նման ճիգ մը կը մատնէր։ Սակայն ինք վէսուԹեամբ կը քալէր կամաց կամաց, կարծես չնչմարելով անձրեւը, ընդելով տուներուն թիւերը, չանալով պտոյտի երթող կնոջ մը ձրեւոյթը տալ ինքզինքին։

Վերջապէս տան մը քով կանգ առաւ, որուն բացդրան առջին կառք մը կը կեներ։ Մարմարէ սանդուխին աստիճաններէն վեր ելաւ սիգաճեմ, և հոն կեցող ծառային հարցուց,—Տիկին Բեհեզեանը տո՞ւնն է։

Ծառան վարժ նայուածքով մը զննեց զայն ոտքէն մինչեւ գլուխը, յետոյ ցրտութեամբ պատասխանեց։

—Կառքը կ'սպասէ կոր, տիկինը դուրս պիտի ելլէ։

—Հոգ չէ, յարեց դեռատի կինը ձախ յօնքին ծայրը վեր բարձրացնելով, ինչ որ արհամարհանքի նշան մըն էր իր քով, իմաց տուէ՛ք իրեն թէ Տիկին Նարինեան գինքը տեսնելու եկեր է։

—Քառթերնիդ, ըսաւ ծառան լիրբ ժպիտով մը։

Տիկինը քարտ չունէր, պահ մը կեցաւ չփոթած, յետոյ.

—Քառթի պէտք չկայ, ըսաւ, անունս տուէ՛ք, բաւական է։

Քանի մը վայրկեան ետքը ծառան հիւրասրահէն ներս կը մտցնէր գինքը, անցընելով ներքին դռնակամարէ մը, ընդարձակ անդաստակէ մը, ծաղկանոցներքանցքէ մը արահակներով, օթոցներով, նկարներով զարդարուն, որոնց պերճանքը յաւակնոտ ցուցադրութիւն մը երեւցաւ Տիկին Նարինեանի, քան պէտք մը։

Ինք կուգար Տիկին Զարման Բեհեճեանին, իր նախկին դպրոցական ընկերուհիին, գործ մը խնդրելու իր ամուսնին համար որ վեց ամիսէ ի վեր պարապ կը պտըտէր։

Հինգ տարի, իր ամուսնանալէն ետքը, Թուրքիոյ մէկ հեռաւոր գաւառը՝ համարակալի պաշտօն վարած էր Հանրային Պարտուց Վարչութեան մէջ, և սակայն վերջերս տեղւոյն մասնաճիւղը ջնջուած ըլլալով, ստիպուեր էին Պոլիս դառնալ, և հոս կ'սպասէր նոր պաշտօնի մը հետամուտ։ Բեհեճեան ալ պաշտօնեայ էր նոյն վարչութեան մէջ, բայց շատ բարձր պաշտօնեայ մը. ուրեմն տարօրինակ չէր որ Տիկին Նարինեան իր

նախորդ ընկերուհիին դիմեր անոր աջակցութիւնը խընդրելու համար։

Սակայն նկատողութեան առնելով Տիկին Նարինեանի խրոխտ նկարագիրը, տաժանելի, գրեթէ դժընդակ ձեռնարկ մըն էր ասիկա. ինք որ դպրոցին մէջ միշտ իրմէ վար տեսնելու վարժուած էր Զարմանը, հիմայ զայն իրմէ վեր դասաւանելու հարկին մէջ կը գըտնուէր, և այդ մարմարէ արձաններուն, այդ պրիսմականներով վառ վառ չահակալներուն, մինչեւ ձեղունը բարձրացող հայլիններուն, նկարագեղ հովարգելներուն մէջտեղը՝ իր անձէն բան մը կը կորսնցնէր կարծես, քաջութիւնը հետզհետէ կը պակսէր։

Չէր կրնար մոռնալ թէ ժամանակաւ միշտ Զարմանն էր որ իր օգնութեան կը դիմեր դասերուն համար, բայց այդ ոսկեծոպ վարագոյրները, անգլիական ժանեակէ այդ մանրիկ հովրեկները աեսակ մը խորհրդաւոր անջրպետ կը յօրինէին իր և այդ փարթամ տան տիրուհւոյն միջեւ որ կ'ուշանար, որ չէր վազեր իր գիրկը ննաուելու առաջուան պէս, ինչպէս յուսացած էր։

Իր սրտին մէջ բարձրացող վախը հիմակ կ'սկսէր ուրիշ երեւոյթ մը ստանալ, վախէն աւելի բան մը կ'ըլլար անիկա, սրտմտութիւն մը գրեթէ տարտամ, շատ անորոշ անտարակոյս, որ սակայն դաստութեան կաթիլ մը կը սրսկէր հոն ուր ծնած էր, նախապատրաստելով իր միտքը ամէն բան դէշ մեկնելու։

Տիկին Նարինեան յանկարծ գլուխը վեր առաւ, դրան մը վարագոյրին յուշիկ շշուկը լսելով, և դէմ

առ դէմ գտնուեցաւ իր ընկերուհիին հետ, որ քովը-ն տի սենեակէ մը դուրս կ'ելլէր։

—Բարի եկար, Վարդո՛ւկս, դոչեց Տիկին Բեհեզեան, ձեռքերը երկարելով, և համբուրեցին զիրար։

Բայց ինչ համբոյր, քօղին տակէն, շրթունքներուն ծայրովը, երեսին փուչին թափելու վախով տրուած խուսափուկ համբոյր մը։ Գլխարկը գլուխն էր արդէն տան տիկնոջ, ձեռնոցները, հովանոցը, քարտապանակը ձեռքը, ու բոլոր սիրալիր բառերը զորս կ'արտասանէր, չէին կրնար ցրուել ցուրտ տպաւորութիւնը այդ արդուզարդին որ կարծես կ'ըսէր իրեն. «Նայէ՛ որ չուտ մեկնիս. կը տեսնես որ դուրս պիտի ելլեմ։»

—Աս ո՞ւր էիր, սիրելի Վարդո՛ւկս, ինձի նամակ մը չգրեցիր, ինչ ըրիր այսչափ ատեն, երջանի՞կ ես, զաւակ ունի՞ս, ես մանչ մը և աղջիկ մը ունիմ։ Քու-կիններդ քանի՞ հատ են, մանչ են թէ աղջիկ։

—Ես երեք մանչ ունիմ։

—Քանի՞ տարու։

—Հինգ, երեք և մէկ տարեկան։

—Ե՞րբ Պոլիս եկաք, Բերա՞ էք։

—Վեց ամիսէ ի վեր Պոլիս կը գտնուինք և կը փափաքինք հոս հաստատուիլ։

—Մհ, շատ ուրախ եմ։ Ալ մեր տիւհիներուն, ծայր ο ֆլօֆներուն պիտի գաս անշուշտ. բայց նախ պէտք է որ ամուսինդ ներկայացնես մեզի։ Կեցի՛ր, ամէն ուրբաթ գիշեր ընդունելութիւն ունինք մենք. ամուսինդ կ'առնես կու գաս։ Բայց նիհար կը տեսնեմ կոր քնգի. ո՞ւր են վարդի պէս այտերդ։

Տիկին Նարինեան այս խօսքերու տարափին հան-դէպ լուռ կը կենար։ Բաղդատութիւններ, դատում-ներ, եզրակացութիւնները արագ արագ իրարու կը յա-ջորդէին մտքին մէջ։

—Բայց ինչո՞ւ չես նստիր, վարդո՛ւկս, խելքս ո՞ւր էր, այնչափ ուրախ եմ քեզ տեսնելուս որ աթոռ մը անգամ չտուի քեզի։

—Ո՛չ, դուն դուրս ելլելու պատրաստուած ես, ես ալ պիտի մեկնիմ. կարեւոր ժամադրութիւն մը ունիմ։

—Թայեհօվիդ հետ անշուշտ, ըսաւ Զարման նայ-ուածք մը նետելով անոր զգեստին վրայ։

Տիկին Նարինեան չիկնեցաւ, կարծեց թէ իր ար-դուզարդին անպատշաճութեան ակնարկութիւն կ'ընէ, ու յօնքին ծայրը վեր առնելով.

—Ո՛չ, պատասխանեց, Գոնիայի աւստրիական հիւ-պատոսին տիկնոջը թէյի պիտի երթամ։

—Բայց դեռ կանուխ է, աղո՛ւորս, ժամը երեքին թէյի կ'երթուի։ Ես ալ հանդիպած մ՝ ունիմ, բայց դեռ ժամանակ կայ։

—Ձեմ ուզեր որ գործէդ ձնաս, սիրելի՛ս, արդէն ես ալ չեմ կրնար կենալ. հոսկէ անցած միջոցիս ան-պամ մը տեսնել ուզեցի զքեզ գործի մը համար, յու-սալով որ կրնաս օգտակար ըլլալ ինծի։

—Շատ գոհ ըլլիս, ըսէ՛ նայինք, գործդ ինչ է, երջանիկ պիտի ըլլամ եթէ կարենամ բան մը ընել քեզի։

Եւ Տիկին Նարինեան, մինչ մէկ յօնքին ծայրը

վեր, ճառ մը արտասանելու պէս, հատիկ հատիկ, գեղեցիկ նախադասութիւններով բացատրեց թէ վեց ամիսէ ի վեր, շատ բարձր պաշտօններ կ'առաջարկէին իր ամուսնոյն գաւառներու մէջ, բայց ինք բոլորն ալ մերժել կուտար, որովհետեւ կ'ուզէր Պոլիս հաստատուիլ, և այդ փափաքին գործադրութիւնը փութացնելու համար եկեր էր իր բարեկամուհւոյն ազդեցութիւնը փորձելու։

Տիկին Բեհեզեան առանց ուշադրութիւն ընելու այս առաջարկին գոռոզ ձեւին և մեծ մեծ բառերուն, յօժարութեամբ խոստացաւ ամէն ջանք ի գործ դնել յաջողութիւն մը ձեռք բերելու համար։

—Ուրեմն կանխաւ շնորհակալութիւններս, և ծնաս բարո՛վ։

—Բայց դեռ կրնայիր նստիլ. ասանկ էթիֆեթ պէտք չէ որ ընես հին բարեկամուհիդ։

—Ուրիշ անգամ կը տեսնուինք. հաւատա՛ որ ժամանակ չունիմ, հիւպատոսին կինը ինծի կ'սպասէ։

Դիմացէ դիմաց կեցեր էին խոշոր հայլիճ մը առջեւ. վարդուկ իրենց դէմքերը քովէ քով տեսաւ. ճիշդ կեանքերնուն պէս. ինք՝ տժգոյն, նիհար, աչքերը մարած, գրեթէ թարշամելու մօտ կին մը դարձեր էր, մինչ իր ընկերուհին առոյգ, կայտառ ու վարդագեղ, հազիւ քսան տարեկան կ'երեւար։

Ա՛յս հակապատկերը ուժգին հարուած մը եղաւ։

—Մնա՛ս բարով։

—Օ ողջուառ վարդո՛ւկս, գիս չմոռնա՛ս։

Եւ Տիկին Բեհեզեան մինչեւ սանդուխին գլուխը

ընկերացաւ իր բարեկամուհւոյն, պատիւ մը զոր ուրիշներու չէր ըներ։ Յետոյ հայլիին առջեւ՝ գլխարկը ճըշդեց, գնդասեղով մը հաստատեց քօղիկը, փոքրիկ ոսկի ակիչով մը կոճկեց ձեռնոցները, ու ինք ալ մեկնեցաւ անկեղծօրէն գոհ՝ իր հին ընկերուհին տեսնելուն, և ուրախ անոր ծառայութիւն մը մատուցանելու առիթ մը ունենալուն։

Վարդուկ սանդուխին վրայ հանդիպեցաւ երկու անուշիկ պուպրիկներու, որոնք թաւիշներով ու ժանեակներով հագուած՝ վար կ'իջնէին անգլիերէն խօսելով իրենց վարժուհիին հետ, և իր խեղճ տղաքը աչքին առջին եկան կարկտուած վերարկուներով, ծակծկած կօշիկներով, ու առանց կանգ առնելու, արագ արագ իջնելով աստիճաններէն, ինքզինքը փողոցին մէջ գտաւ։

Սիրտը սեղմուած էր կարծես երկաթէ գօտիով մը, աչքերը լեցուած, գլուխը խառնաշփոթ մտածումներով ծանրաբեռնուած, իբր թէ քար մը ճնշէր գանկին վրայ։

Անձրեւը բարակ բարակ կը տեղար միշտ յուսաբեկող դանդաղութեամբ։ Դեռատի կինը պահ մը կանգ առաւ և մտածեց թէ ո՛ւր պիտի երթար և ի՛նչ պիտի ընէր, յետոյ Շիշլի փողոցը մտաւ և պատշգամներուն տակէն սկսաւ արտորնօք քալել։

Մտքին մէջ կուգային հիմակ, ահագին համեմատութիւններով կը ցցուէին պահ մը առաջուան պատահած ամէնէն չնչին միջադէպերը. ծառային կոպտութիւնը, զինքը հիւրասրահ տանելէ առաջ նրբանցք-

ներուն մէջ պատրաստելը, զոր պարզապէս տան տիրուհւոյն մէկ չտեսութիւնը կը նկատէր ցուցնելու համար իրեն՝ տանը պերճանքը, յետոյ սրահին մէջ զինքը երկար ատեն սպասցնելը, գլխարկով ու հովանոցով զինքը ընդունելը, զգեստին նկատմամբ ըրած ակնարկութիւնը, և ոտքի վրայ զինքը ճամբելը։

Պարզապէս զինքը նուաստացնելու և թշնամանելու համար յերիւրուած ձեւակերպութիւններ էին ասոնք։ Եւ սակայն ինչո՞ւ Զարման այդ ընդունելութիւնը ըրեր էր իրեն։ Միթէ իր բարձր դիրքը, իր նիւթական ճոխութիւնը բաւական չէի՞ն գոհացում տալու իր սնափառութեան, ինչո՞ւ ուզեր էր իր խեղճ սիրտը վիրաւորել։

Անձրեւը կ'սկսէր հիմակ աւելի տենդոտ թափով մը տեղալ։ Տիկին Նարինեանի բարակ զգեստին տակէն թրջուած ուսերն ի վար ցուրտի զգայութիւն մը, սարսուռ մը կ'իջնէր և ինք ապաստանելու տեղ մը կ'որոնէր, սիրտը մէկուն բանալու անհրաժեշտ պէտք մը կ'զգար, ու կը վնասէր, ժոքին մէջ և շուրջը՝ նեցուկ մը որուն կարենար յենուլ վայրկ մը՝ չինալու համար։ Բայց ոչ ոք և ոչինչ. երկինքը գոց էր, շրջակայ տուները անծանօթ, փողոցը ամայի. և ստիպուեցաւ անձրեւին տակ, կողմնակի փողոցներէն քալել մինչեւ Ֆէրիտիէի ծայրը ուր սեղնեակ մը վարձած էին։

Երբ տուն հասաւ, զգեստին վրայէն ջուրը կը հոսէր, գլխարկը լմնցեր էր, ու հէք կինը տղու մը պէս նստեցաւ լացաւ միտքը բերելով կրած նուաստացումները, զոր կը խոշորցնէր անձրեւին տակ կրած ֆիզի-

գական չարչարանքը։ Ցետոյ խուլ ատելութիւն մը արթնցաւ իր մէջ, վիրաւորուած անձնասիրութեան ապիկար սրտմտութիւնը, վրէժխնդրութեան փափաք մը թշնամանքի մը դէմ զոր չէր կրնար որակել, որովհետեւ մէկ կողմէն դատողութեան ձայնը կ'զգացնէր իրեն թէ լուրջ պատճառ մը չունէր Զարմանին դէմ սրտմտելու, քանի որ գինքը ընդուներ էր, և իր խնդիրքը չէր մերժեր. բայց անոր պերճանքը իր կարօտութեան հանդէպ, անոր գուարթութիւնը իր տրտմութեան հանդէպ, անոր պաշտպանողական դիրքը իր աղերսող դիրքին հանդէպ, անոր առողջ ու պայծառ դէմքը իր վատուժ և դալկահար կերպարանքին հանդէպ, վերջապէս անոր վայելքներով յղփացած տղաքը իր զրկանքներով տառապած զաւակներուն հետ դէմ առ դէմ՝ կ'ըմբռնեցնէին իր ամբարտաւան նկարագիրը, որ առաջին անգամ խոնարհելու կը գիջաներ, և այդ ստիպողական գիջումը յանցանք մը կը նկատեր Զարմանին, իբր թէ ան ըլլար պատճառը իր բոլոր դժբաղդութեանց։

Սակայն բոլոր այս սրտաբեկող տրտմութեանց, հոգիին այս մռայլ փոթորիկներուն մէջ ակնկալութիւն մը կը ճառագայթէր, Զարմանին խոստումը, որուն կը կառչէր թշուառ կինը և կ'սպասէր։

Ու սպասեց օր մը, երկու օր, շաբաթ մը, յետոյ շաբաթներ, ամիսներ, և տեսնելով որ ձայն ձուն չկար, սպասումի օրերը տարիներու պէս երկար չէին հատաներ, ձմեռը կը յառաջանար, ազգը գործտները ալ աւելի կը մաշէին, վաճառականներուն հաշիւները հետզհետէ կը բարդուէին, և լուր մը չէր գար Զարմանէն,

ա՛լ համբերութիւնը հատաւ, կարծեց թէ գինքը ծաղրեր էր, և սուտ խոստում մը ըրեր էր գլխէն նեռնելու համար գինքը։ Ու կատղեցաւ ինքզինքին դէմ իր գաղտնիքը անոր յայտնած ըլլալուն։ Անհնարի ատելութիւն մը, վրէժխնդրութեան բուռն կրակ մը սկսաւ գինքը այրել. գլուխը դարձաւ, և սրտի պէտք մը, սփոփանք մը եղաւ իրեն բամբասել Զարմանը, չարախօսել, ամբաստանել, զրպարտել, սուտը իրաւին խառնել, ինչպէս կ՚ընեն սրտի դաստիարակութենէ զուրկ անձեր որոնք մեծ հաժարում ունենալով իրենց անձին վրայ, կը տեսնեն թէ ուրիշներ իրենցմէ աւելի բաղդաւոր եղած են կեանքի մէջ։ Ա՛լ ուր որ երթար, ուր որ նստէր ելլէր, միշտ Զարմանն էր իր խօսակցութեան նիւթը, անոր անցեալը, զոր կ՚աղարտէր անիրաւ զրպարտութիւններով, ներկան զոր կը մեկնէր չար քննադատութիւններով, և անարժան բամբասանքներ դնելով անոր բերնին մէջ ասոր անոր պատուոյն նկատմամբ։

Ամէն անգամ որ Զարմանին խօսքը բացուէր, ինքզինքէն կ՚ելլէր, կը բորբոքէր, կը փրփրար, դառնութեան աղբիւր մըն էր որ կը յորդէր, կը պոռթկար, կը ժայթքէր։ Բնաւ չէր հաշուեր ու չէր մտածեր թէ ուր կ՚երթային իր անսանձ լեզուին բարբանջանքները, որոնք մոլեգին ծովու մը ջուրերուն պէս կը տարածուէին հետզհետէ իրենց շրջանակը մեծցնելով և հասնելով մինչեւ Զարմանին։ Ան նախ չուզեց հաւատալ, քանի որ ինք Վարդուկին համար արտանոյ աշխատեր՝ և գործը յաջողութեան ճամբուն մէջ դրեր էր։ Բեռտոյ ապշեցաւ անոց իրեն վերագրուած չարախօսու-

թիւններըը լսելով մանաւանդ։ Մտածեց երթալ բացատրութիւն պահանջել վարդուկէն, խայտառակել զինքը երեւան հանելով իր ոուտերը, բայց իր դիրքին և արժանապատուութեան գիտակցութիւնը զինքը արգիլեց։ Գիտցաւ պաշտպանել իր պատիւը, բայց չկրցաւ իր բարոյական բարձրութիւնը պահել, և խընդրեց իր ամուսինէն որ ա՛լ չզբաղի Նարինեանին գործովը։

Այսպէս, հէք աղքատ ընտանիքը, իր մէկ բառովը, ամբողջ ձմեռը տուայտեցաւ յետին չքաւորութեան և զրկանքներու դատապարտուած։

Ջատկի ճրագալոյցին իրիկունը, Տիկին Բեհեզեան վայելչաշուք արդուզարդով մը Ս. Ծարութիւն եկեղեցին գացեր էր. երկու աղուորիկ զաւակներն ալ թաւիշներով, ժանեակներով հագուած չքուած՝ պահ մը ետքը իրենց վարժուհիին հետ եկան քովը կեցան։ Ժամկոչները անմիջապէս մասնաւոր աթոռներ վազցուցին իրենց, մինչ մեծ բազմութիւն մը ոտքի վրայ կը կենար։ Իր մուտքը ուշադրութիւն գրաւեց տաճարին մէջ. չատ մը գլուխներ ետեւնին դարձան. չատ մը բարեւներ փոխանակուեցան. յետոյ ամէնքը իրենց հանդարտութիւնը վերստացան. միայն երկու աչքեր, երկու բոցեղէն նետերու պէս սեւեռած մնացին իր վրայ։ Վարդուկն էր որ հեռուէն կը դիտէր զինքը ատելութեան բուռն արտայայտութեամբ մը։ Տիկին Բեհեզեան տեսաւ զայն և արհամարհոտ ձեւով մը գլուխը դարձուց, առանց բարեւելու։

Ճետոյ եկեղեցական արարողութիւնները գրաւեցին գինքը։ Դաւիթին գիրքն կը կարդային, այդ երեք հրաշալի մանուկներուն գիրքը իր կրկնութիւններովը «Սեդրակ, Միսաք և Աբեթնագով» որ ամէն անգամ կուգար ընթերցման ատուչ եղանակին մէջ հզօր և սարսռազդեցիկ չեշտ մը դնել. հնոցին մէջէն մանուկներուն հրեշտակային ալէլուն «Օրհնեցէ՛ք գՏէր, օրհնեցէ՛ք և բարձր արարէ՛ք զնա յաւիտեան։» Բոլոր ժողովուրդին հոգին հաւատքի անուշ երաժշտութեամբը կ՚օժէր, կը վերացնէր, կը բարձրացնէր, ու Տիկին Բեհեզեանի սրտին մէջէն տակաւ կը չնչուէր Վարդուկին ու անոր վատ զրպարտութեանց յիշատակը։

Պատարագը սկսաւ, և հայ եկեղեցւոյ այդ հանդիսաւոր երեկոյեան ժամերգութիւնը, որ արուեստին բոլոր բարձրութիւններէն վեր է, չողերուն, չահերուն, պրիսմակներուն մէջէն ցոլացող հազարումէկ ճրագներուն բոլոր երանգոտ թրթռումները, բուրվառներուն արծաթի հնչիւնն ու խունկերուն կապոյտ ծածանուտ բուրումը ճերմակ չահպրակներուն և նարկիզներուն հետ գիրկընդխառն, ու չարականները մանուկ դպիրներուն որոնք երկինքէն բան մը ունին իրենց ձայնին մէջ, այս ամէնը սիրտը լեցուցեր էին Զարմանին, երբ վարագոյրը բացուեցաւ, և անհամար լոյսերուն մէջէն «Քրիստոս յարեաւ» աղաղակեցին Բեերոբէի գլուխներով փոքրիկ տղաքը, ճերմակ չապիկներ հագած և մոմեր բռնած ձեռքերնին։

Այս ցնծութեան աւետիսը ցնծութեամբ լեցուց գեռատի կնոջ սիրտը։ Երջանիկ էր իր բնաւորութեամբը,

կեանքովը, վարքովը, բարքովը. երջանիկ էր Քրիստոսի Յարութեան տօնին համար, երջանիկ էր այդ վեհաշուք արարողութիւնը տեսնելուն, երջանիկ էր երիտասարդ և գեղեցիկ ըլլալուն, երջանիկ էր ամուսին մը ունենալուն համար որուն սրտին, խելքին, մտքին կըրնար ամէն կերպով վստահիլ։

Յանկարծ աչքը հանդիպեցաւ նորէն Վարդուկին, որ բազմութեան մէջէն ճամբայ բանալով կը հեռանար՝ երկու տղոյը ձեռքէն բռնած, և առաջին անգամ նշմարեց անոր խեղճ ու կրակ կերպարանքը, ողորմելի զգեստները, տառապեալ աղքատ կնոջ կծկուած դիմագիծերը, յետոյ տխուր զաւակները, նիհար, գունաթափ, հին ու մին հագուստներով, կարկտուած կօշիկներով, և բնազդաբար ձեռքը իր զաւակներուն գըլխուն տարաւ։ Այն ատեն սիրտը փղձկեցաւ, Քրիստոսի գթութեան օժտումը իջաւ իր հոգւոյն մէջ, կայծ մը Սուրբ Հոգիէն որուն լոյսը և ջերմութիւնը իր սրտին ու մտքին թափանցեր՝ և արթնցուցեր էր զայն։ Զգաց թէ ինչ պէտք էր ըլլար այդ զրկուած հէք մօր ցաւը, գուշակեց գրեթէ անոր հոգւոյն բոլոր դառնութիւնը, և բաց գրքի մը պէս կարդաց նախանձի, չարութեան չարժառիթները որոնց թերեւս ինք պատճառ տուեր էր ակամայ, անգիտաբար իր ճոխ, երջանիկ կերպարանքովը և անփոյթ վարմունքովը։ Հասկցաւ թէ թշուառին յանցանքը, նոյն իսկ մեղքը արժանի չէր վրիժառութեան, այլ գթութեան։ Ուստի ներեց անոր չարութիւններուն, և ծունգի գալով, ողջումի սրտաբուխ արցունքներ թափեց իր անգութ վարմունքին

համար, և կարեկցութեան ալ արցունքները՝ այդ հէք ընտանիքին համար, զոր թշուառութենէ ազատել այնուհետեւ իր նուիրական պարտքը և գերագոյն երջանկութիւնը պիտի ըլլար։

Աւելի գեղեցիկ վրէժ մը կարելի էր միթէ։

ՍՊԱՍՈՒԱԾ ՆԱՄԱԿԸ

ՕՐ. Մ. ՄԻՒՀԻՆԵՏԻՍԵԱՆԻՑ

Անցեալ շաբթու, ամպոտ ու մառախլային իրիկուն մը այցելութեան գացի Աննայինն։

Մինակ նստեր էր վառարանին քով, պզտիկ թիկնաթոռի մը վրայ, ու անթարթ աչքով կը նայէր կրակներուն, որոնք հատնելու մօտ՝ կը կայծկլտային փոքրիկ բոցերով մոխիրներուն գորշ բամպակին վրայ։

Զիս տեսնելով, տեղէն ելաւ ու սովորական մտերմութեամբ ողջունեց. բայց երբ նստեցանք ու խօսիլ սկսանք, հասկցայ որ, հակառակ իր ճիգերուն, միտքը ուրիշ տեղ էր։ Աչքերը կարծես զսպուած լացով մը լեցուն՝ շարունակ մոխիրներուն կը դառնային, հոն կորսուած թանկագին բան մը որոնելու անձկութեամբ։

Սկեպտիկ միտք մը՝ տեսլականով լեցուն այդքան շրջուն տարեկան պաշտելի աղջիկը, տիպար մը հակադրութիւններով, վարանումներով չարչարուած հոգի մը, ուր հաւատքի բուռն տենչը և անծանօթ պատրանքի վախերը կ'ոգորին շարունակ այն երկար անիմաստ երազին համար որ կեանք կը կոչուի։ Եւ ինք ալ ինձի հետ կ'ոգեւորի ամէն անգամ որ ցոյց կուտամ իրեն մարդկային կեանքի վարդագոյն էջերը, որոնց հասնելէ առաջ, պէտք է դարձնենք երբեմն շատ մը գեղնած ու սեւցած էջեր ալ։

—Նայինք, ինչ ունիս նորէն, կը հարցնեմ իրեն թեթեւ հեգնութեամբ մը։

—Այս անգամ, անլուր, սարսափելի ցաւ մը կը պատասխանէ՝ միշտ մոխիրներուն նայելով, զոր ես ինքս ստեղծեցի, ու չեմ կրնար դարմանել։

Եւ կ'սկսի պատմել ինծի հետեւեալը, յուզուած, տխուր շեշտով մը, ուր չունչը կը դողայ.

«Գիտես թէ երկու ամիսէ ի վեր Ամերիկայէն նամակ չեմ ստացած. գիտես նաև թէ ինչ ահռելի կասկածներով կը սառապիմ ամէն անգամ որ նշանածիս նամակները այսպէս կ'ուշանան։ Ամէնէն սև խորհուրդները ակամայ կուգան միտքս պաշարել, և դըժբաղդութեանս անխախտ նախապաշարումը տխուր նախազգացումներով կը լեցնէ հոգիս։ Քանի մը օրէ իվեր այսպէս եմ. բայց այսօր ամէնէն աւելի տխուր կ'զգայի ինքզինքս։ Սա մութ երկինքը, անձրեւին միօրինակ շշուկը, ողբի մը պէս ցաւագին, սուգի չրջանակ մը կը կազմեր շուրջս կարծես, և կը մտածէի մառացութեան, լքման, մահուան և ամէնէն կսկծեցուցիչ բաներուն, որոնք մարդուն հոգին կը քայքայեն կամաց կամաց, կաթիլ կաթիլ արիւնը քամելով։

«Յանկարծ դուռը զարնուեցաւ. խոշոր ծրար մը բերին ինծի, թանձր, դորշ թուղթի մէջ խնամքով փաթթուած, զոր անմիջապէս քաշեցի, պատռեցի, փըրցուցի, ժէջէն հանելով ալպօմ մը և նամակ մը։ Արշակէն էր։ Վայրկենապէս բոլոր թախծութիւնս, բոլոր յուսահատութիւնս հալեցաւ։ Եւ լաւագոյն կերպով ըմբռնելու համար երջանկութիւնս, տեղաւորուեցայ

թեկնածուին մէջ, ժողվեցի, կրակը նետեցի շուրջս ցիրուցան աւելորդ թուղթերը, ու սկսայ նախ աղօթքը թղթատել։

«Այնչափ հաղուադէպ բան է կեանքիս մէջ ճըշմարիտ հաճոյք մը որ, չեմ ուզեր զայն չուտով սպառել։ Եթէ կարելի ըլլար, կ'ուզէի վաղուան, միւս օրուան ալ քիչ մը պահել, և կը ջանայի Ամերիկան ներկայացնող պատկերները դիտելով, երկարել այն երջանկութեան վայրկեանը՝ որուն վայելքը պատրաստ ունէի քովս, ձեռքիս տակ։ Ու կ'ըսէի ես ինծի. իցիւ թէ յաւիտենականութիւն մը ապրէի այսպէս յոյսին հետ քով քովի . . . ։

«Վերջապէս աղօթքը փակելով սեղանին վրայ դրի, ու ձեռքովս փնտռեցի նամակը գոգիս մէջ, սիրտս կը բաբախէր . և զարմանալի բան, չէի գտներ նամակը։ Տեղէս ելայ վերջապէս, զգեստներս թօթվեցի, աթոռիս տակ, վառարանին վրայ, սեղանին չորս կողմը, նամակ չկար։ Այն ատեն խենդի պէս ասդին անդին ինկայ, դարաններուն, գզրոցներուն մէջ, և սենեակէն ալ դուրս կը խուզարկէի. մինչեւ մէկ տեղ մը չէի ուզեր փնտռել՝ վառարանին մէջ ուր նետեր էի զայն պատռած թուղթերուս հետ, ու այրեր մոխիր դարձուցեր էի ես անձամբ երջանկութիւնս զոր ձեռքիս մէջ բռնած կ'ննթադրէի և զոր, աւաղ, կը կարծէի թէ ա՛լ ոչ ոք կրնար խլել ինձմէ . . . ։»

Խեղճ աղջկան ձայնը մարեցաւ կոկորդին մէջ, աչքերը բոցավառեր էին, աչքերը կ'այրէին չուխ չոր, առանց կաթիլ մը արցունքի։ Ու յարեց աւելի մեղմ, աւելի տրտում չեշտով մը.

«Հիմակ այս մոխիրներուն մէջ են գորովանքով, սիրով թրթռուն այդ էջերը. մոխիր դարձան երկու ամիսէ ի վեր ամէն օր, ժամ առ ժամ սպասուած այդ թուղթերը, որոնք ոյժ պիտի տային ինծի դեռ երկու ամիս համբերելու։ Եւ ոչ ոք կրնամ ամբաստանել, ոչ մէկուն կրնամ գանգատիլ, ես իմ ձեռքովս ըրի։»

Հիմայ կուլար տաք տաք արցունքներով։

Ու ես կը խորհէի դիպուածին չարութեան, իրերուն ցուրտ անտարբերութեան, հոգիին բոլոր պատրանքներուն, չարչարանքներուն վրայ, որոնց ձեռքը խաղալիկ եղած ենք։ Եւ կը խորհէի մանաւանդ այն դառն իրականութեան վրայ, որով քանի՛ քանի՛ անգամներ մենք մեր ձեռքովը մոխիր կը դարձնենք մեր երջանկութիւնը, ցայն յետաձգելուս կամ անոր յարգը չգիտնալնուս համար։

ԿԵՂԾ ՄԱՐԳՐԻՏՆԵՐԸ

Շուրջս լեցուն էր, կողոշներու մէջ, սեղանիս վրայ, պուպրիկիս վիզը, գլուխը, ամէն կողմ ցրիւ սեննեակին մէջ. վարագոյրներուն ծայրը, աշտանակներն ի վար ճչմարիտ հեղեղ մը կը սորսորէր մարգրիտներու, մանրիկ, խոշոր, երկար, կլոր, ճերմակ, դեղին, բոսոր, այլազան ձեւերով, բոլոր երանգներով, տարօրինակ յեղյեղում մը մարգրիտներու որոնց բուռն սէր մը տուեր էի հիւանդ ըլլալէս ի վեր: Ծորմէհետէ բժիշկը արգիլեր էր ամէն հաղորդակցութիւն, և ստիպուեր էի սենեակիս մէջ փակուած անցընել քառասունքը հարսանիքին որմէ ապաքինած էի արդէն, մարգրիտէ ոլորտի մը մէջ կ'ապրէի:

Ա՛լ հիմայ չէի ձանձրանար բնաւ. ոչ ընկերներս կը փնտռէի, ոչ խաղերս, ոչ պարտէզին հովանիներուն տակ իմ աղուոր վազվռտուքներս: Ամէն բան մոռցեր էի՝ իմ մարգրիտներուս հետ, որոնցմէ կը բերէին ինծի առատ առատ, պայմանաւ որ կեզծ ըլլային անշուշտ: Եւ ես երես առած տղու կամակոր պահանջկոտութեամբ, կ'ուզէի, նորէն կ'ուզէի և շարունակ կ'ուզէի:

Խելացնոր արուեստագէտի մը աչխատանոցը դարձեր էր սեննեակս. մարգրիտէ համրիչներ, ժանեակներ, հիւսակէններ, քօղէքներ, մանեակներ, ծաղիկներ. ի՛նչ գիտնամ, ամէն յիմարութիւնները զոր եօթը տարեկան

տղու անհանգիստ ու անհանդարտ ուղեղ մը կրնայ ստեղծել։ Եւ կը բաղձայի որ Ժիաժանին բոլոր թոյրերը ունենամ մարգրիտներէս, ու երանգի մը պակասը գիշերուան քունս կը խանգարէր եւ երազներս կը վրդովէր։ Ի զուր կը բերէին ինձի չափիւզաներ գունաւաւառ, մեղեսիկներ, զմրուխտ, սուտակ, չողակ, որոնք այնքան առատ են փերնզակներուն քով. վրանին անդամ չէի նայեր. իմ մարգրիտներս կ'ուզէի ես, որոնց թերասքօղ խորհրդաւոր նայուածքը, արցունքի պէս քնքուշ կաթիլները գորովոտ գուրգուրանք մը կ'ազդէին սրտիս։

Ցետոյ, ամբողջ տիեզերք մը կը ներկայացնէին անոնք ինձի՝ մատերուս մէջ կեանք առնելով, իրը թէ ստեղծագործ ուժէ մը ոգեւորուած յանկարծ։ Եւ քով քովի շարելով, բուրգ բուրգ դիզելով, ցրցքնելով, շաղապատելով, ոլորելով և ծաւալելով զանոնք համաձիւռ, կը կարծէի պատկերացնել ամէնէն ցայտուն տեսիլքները Ս. Գրքին զոր մայրս կը կարդար ինձի։ Ջրհեղեղը վիժակ վիժակ սահանքներով, ծիրանի գօտին, Քորեբ լերան մորենին, կարմիր ծովուն հերձատումը Մովսէսի գաւազանին տակ. մարախներու տարափը, անապատին մանանան, Ենովքին ու Եղիայինը ցեղէն կառքը ամպավարիկ։ Անհո՜ն, անծայր երազներ որոնց ընդմէջէն կը ճառագայթէին աստղավառ ցնծութիւններ իմ մանամիտ հոգիիս տենչանքները վայրվայելով։

Բայց ո՞ր վայելքն է որ պատրանք չունենայ. ամէնէն անմեղը, ամէնէն մանկականը, իմս ալ նախանձ

ազգեց բախտին։ Եւ օր մը, երբ հպարտօրէն երջանիկ, ինձմէ տարբեց ընկերուհիի մը ցոյց կուտայի գանձս, «Ատոնք կեղծ են» բսաւ արհամարհանքով։

Կեղծ, ինչ, իմ մարգրիտներս կեղծ ըլլային. բայց ինչո՞ւ, կեղծ բառին մեկնութիւնը միտքս չէր բմբռներ տակաւին, և անիմաստ կ'երեւար ինծի։ Ինչ հարկ որ կեղծ ըլլային, քանի որ իրական կրնային ըլլալ։

Եթէ մանուկներուն տրամաբանութիւնը քաղաքակրթութեան տրամաբանութիւնը ըլլար . . . ։

Այդ չնչին բառը որդ մը եղաւ սակայն որ անգուլ կը կրծէ, կայծ մը որ տակաւ կը հրդեհէ։

Ու օր մը ձեռք անցուցի իրական մարգրիտներ։ Ատոնք ալ իմիններուս կը նմանէին, կլոր, ստուերոտ սպիտակութեամբ հմայիչ, գոյնի և ծաւալի նուազ չըլայլութեամբ անտարակոյս, և այս տեսակէտով իմիններս աւելի գեղեցիկ և աւելի ճոխ էին, ինչպէս ամէն կեղծ բանները աչխարհի։ Եւ երբ հասկնալու համար անոնց արժէքը, աչքերս ու միտքս ի զուր կը չարչարէին, չղուտ անհամբերութեամբ ձեռքիս մէջ սեղմելով երկուքն ալ, իմ մարգրիտներս ճմլուեցան և փշուր փշուր մատերս ի վար թափեցան, մինչ միւսները կը ձնային իրենց պարզ հմայքին մէջ անայլայլ։

Այս աննշան դէպքը ամբողջ կեանքի յայտնութիւնը եղաւ ինծի համար, նիւթական քերթուած մը տիեզերքի պատմութեան վրայ, դասէ մը շատ աւելի գերազանց և փորձառութենէ մը աւելի ազդու։

Անկէց ի վեր, ամէն անգամ որ կը հանդիպիմ

դէմքերու շատ ճերմակ կամ շատ կարմիր, խօսքերու շատ յանկուցիչ, ձայներու շատ անուշ, և սիրտերու և միտքերու որոնք շատ գգայուն ու խորունկ են, կեղծ մարգրիտներուս միտքս կուգան ակամայ, որովհետեւ կը յիշեմ այն միւս մարգրիտները որոնք այնքան անփայլ եւ համեստ էին իրենց Թանկագին արժէքին մէջ։

ԿԱՆԱՆՑ ՄԱՐԳՐԻՏԸ

Ջեմ գիտեր ո՛ր տարին, գարունին էր, կամուրջէն չոգենաւ նստայ Բրինքիբօ երթալու համար. լուր օր մը, ճնշող օդով մը որ կը ծանրանար ծովուն վրայ, սեղմելով ալիքներուն ծփումը ջուրերուն ծոցը, և հովին սլացքը՝ երթերին մէջ։ Ու կը մտածէի այն անհամ անհատնում ճամբորդութեան վրայ, յուսահատութիւնը ամէն անոնց որ իշխանաց կղզիները երթալու համար ստիպուած են Իտարէի-Մախաուսէի չոգենաւով մը անցնիլ Մարմարայի ջուրերէն, զորս չեն ոգեւորեր մակոյկներու, ճանճանաւերու հոյլեր, և չեն եզերեր թաւշային խորունկ պուրակները, ինչպէս Վոսփորի ափունքին վրայ։

Ցանկարծ ծանօթ ձայն մը կը լսեմ որ զիս կը բարեւէ, ու դէմ առ դէմ կը գտնուիմ դեռահասակ կնոջ մը հետ որուն դէմքը անծանօթ չէ ինծի։

—Ջճանչցա՞ր զիս։

Իսկոյն կը յիշեմ, Շնորհիկն է, ճանկութեան դրացուհի մը, Նախախնամութեան այդ առաքեալը ձանձրոյթի հեռանկարիս մէջտեղը։

Քանի տարիէ ի վեր տեսած չենք զիրար, ու հարցումները կ'սկսին փոխադարձաբար արագ, փութկոտ, անդադրում. և յիշատակներն ալ կը զարթնուն անցեալին, բզզալով մեր շուրջը մեղուներու երամի մը պէս, որոնցմէ մէկուն դպած ես մատիդ ծայրովը։

Հինգ վայրկեան եռալը, գիտեմ արդէն թէ վազելի դրացուհիս կորսնցուցած է իր ծնողքը, թէ հարուստ ամուսին մը և երկու զաւակ ունի, մէկը մանչ, միւսը աղջիկ, ու խօսակցութիւնը կը չարունակուի։

Շնորհիկն ալ Բրինքիբօ կ'երթայ իր ամարանոցին մէջ նորոգութիւններ ընել տալու։ Պարտէզին մշակութեան մասին նոր հրահանգներ պիտի տայ պարտիզպանին, որովհետեւ Անգլիացի մը վարձած է զայն։

—Ո՞ւր կը բնակիք, կը հարցնեմ։

—Սամաթիոյ տուներնիս, որովհետեւ կէտիք-փաշայի տունը վարձու տուած ենք, կը պատասխանէ։

—Որչա՜փ ուրախ պիտի ըլլայի, եթէ ձեր զաւակներն ալ միատեղ ըլլային։

—Զաւակներս քիչ մը անհանգիստ են. անոր համար հետս չառի, ապա թէ ոչ տատային ալ չեմ վրատհիր, մանաւանդ իրեն ալ։ Մարիամը որ տասը տարիէ ի վեր տուներնիս է, անոր անգամ չեմ ձգեր. այս պատճառաւ ամուսինս զիս շատ կը գնահատէ։

Ի՜նչ բարի մայր, կը մտածեմ ինքնիրենս, ահա՛ կին մը որ սիրտ ունի։

—Ի՞նչ տկարութիւն ունին ձեր զաւակները, կը հարցնեմ։

—Եղբայրդս ստամոքսի տկարութենէ կը տառապի, Մառիս ալ կապուտ հազէ բռնուած է։

—Անշուշտ բժիշկի խորհուրդ հարցուցած էք։ Կապուտ հազին ամէնէն գլխաւոր դարմանը օգաւիոխութիւնն է, կ'ըսեն։

—Ես երբեք բժիշկ չեմ կանչեր. անոնք ի՜նչ գի-

տեն ո՞ր. մայր մը իր փորձառութեամբ աւելի օգտակար կրնայ ըլլալ իր զաւակներուն քան օտարական մը։ Օդափոխութիւնն ալ պարապ բան է, բաւական է որ բնակած տեղդ օդաւէտ ըլլայ, և այդ պատճառաւ է որ Սամաթիա կը բնակիմ։ Ամուսինս կ'ըսէ թէ ինծի չափ լրջամիտ կին երբեք տեսած չէ։

—Խօսակցութիւնը փոխելու պատրուակ մը կը փընտռեմ. բարեբախտաբար այդ միջոցին, եւրոպացի կին մը կուգայ դիմացնիս կը նստի, հրաշալի կերպով գեղեցիկ և գմայլելի վայելչութեամբ հագուած։

—Ինչ սիրուն կին, կ'ըսեմ։

—Կարեւորութի՞ւն կուտաք. կնոջ մը վրայ ամէնէն սիրուն բանը իր առաքինութիւններն են. ես երբեք չափտի ուզէի գեղեցիկ ըլլալ. ամուսինս ալ համամիտ է ինծի այս մասին, և կ'ըսէ թէ գեղեցիկ կիները թեթեւամիտ կ'ըլլան։

Վիճաբանելու փափաք չունիմ, և կը չանամ վերատին խօսքը փոխել։

—Շրջազգեստն ալ, գլխարկն ալ հոս չինուած չեն երեւար. Բարիզի գործ են։

—Ո՛հ, ինչ ծաղրելի բան, Բարիզէն արդուզարդ բերել տալ, անբարոյական քաղաքէ մը. ես երբեք չափտի ուզէի ատոնք կրել։ Տեսէ՛ք այս շրջազգեստս ես կարած եմ, գլխարկս ալ ձեռքովս կապած եմ։ Պերճանքը չեմ սիրեր. պարզութեան բարեկամ եմ. կը յիշեմ անշուշտ որ ժամանակաւ Պարզասիրաց Ընկերութեան անդամ էի։ Բայց կերպասին կանգունին 50 ղրշ. վճարած եմ որպէսզի դիմացկուն ըլլայ. մեայն թէ կարող-

չէքի համար 10 փր. ծախք չեմ ըներ։ Անոր համար է որ ամուսինս կ'ըսէ թէ ճշմարիտ տանտիկին մըն եմ։

Առաջին անգամ ըլլալով, աչքերս իր զգեստներուն վրայ կը դարձնեմ։ Ողորմելի կերպով հագուած է. արծաթագորշ բարակ ասուիէ շրջազգեստ մը շատ գէշ ձեւուած և ա՛լ աւելի գէշ կարուած. չփակ մը որ կուրծքին վրայ սեղմուելով մէջքին վրայ կը փոթթուի ու նունագոյն դիպակէ նեղ բաճկոնակի մը վրայ կը բացուի։ Միեւնոյն նունագոյն դիպակով զարդարուած է գլխարկն ալ արծաթագորշ փսխաթէ, ու փոքրիկ հովանոցն ալ նունագոյն և համագոյն ժանեակներով։

Հակառակ կրած սուղ նիւթերուն և ամբողջ զգեստաւորման մէջ դրած գոյներու ներդաշնակութեան, կ'զգաս թէ համբակ ձեռքէ ելած են ամէնքն ալ, իր մարմնին բնական ձեւը թիւրելով, և համբակ ճաշակով ընտրուած, մանաւանդ տանտիկնուհեան տեսակէտով, որովհետեւ կաթիլ մը քրտինք, արեւու շառաւիղ մը բաւական է գունաթափելու այդ փափուկ արդուզարդին բոլոր թարմութիւնը։

Նոյն ժիջոցին բնութիւնը օգնութեան կը հասնի ինծի. երկինքը ամպոտած է արդէն, արեւը կ'անհետանայ բոլորովին կարծես սեւ սրահակի մը ետին, որուն ծալքերը կը սարսռան հորիզոնին վրայ։ Հեռաւոր փայլակներ լոյսի յեղակարծ ակօսներ կը գծեն, ծովուն վրայ հովը կը զովանայ և ջուրերը կը դողդղան անձրեւին կաթիլներէն, որոնք արծաթի հեղուկ վարագոյրի մը պէս խիտ՝ կ'իջնեն վար չիբչիտակ, ահագին

խշրտուքով մը և կը ծածկեն մեր առջեւ հեռապատկերը Բրոթիի բլրակին որուն մօտեցած ենք արդէն։

Մեր խօսակցութիւնը պահ մը ընդհատուած է օդին այս յեղակարծ փոփոխութենէն. յետոյ չոգենաւը հետզհետէ կանգ կ'առնէ Անթիկոնիի և Հալքիի առջեւ, որոնք անձրեւին թանձր մշուշին տակէն ուրուականներու պէս կ'երեւան մեզի։

Ծանկարծ Շնորհիկ կը հարցնէ ինծի թէ կղզիին ո՞ր կողմն է երթալիք տեղս։

—Խրիսթոս, կը պատասխանեմ։

—Ուրեմն միասին երթա՛նք, կը յարէ ուրախութեամբ։

Նաւամատոյցին մօտեցած ենք արդէն, դուրս կ'ելլենք մեր ամառուան փոքրիկ հովանոցներուն տակ սարսռալով անձրեւէն։ Կառք մը կը կանչեմ և «Հրամմեցէ՛ք» կ'ըսեմ իրեն։

—Չէ՛, ես կառք նստիլ չեմ սիրեր, կը յարէ ժպիտով մը. եթէ ուզեմ, մենք տունէն կառք ունինք, բայց ամուսնիս տրամադրած եմ ջոյն։ Ամէն մարդ կը պարմանայ, և ամուսինս կ'ըսէ թէ կանանց մարգրիտն եմ. . . .։

Ուրդէն կառք մտած եմ, և կառապանը ձիերը կը մտրակէ. հազիւ ժամանակ կ'ունենամ ձեռքովս գինքը բարեւելու ու կը մեկնինք սրարշաւ անձրեւին տակ որ հետզհետէ կը սաստկանայ։

Պահ մը ետքը, բլուրին ժէկ դարձքին վրայ, հեռուէն կը նշմարեմ Շնորհիկը, որ քղանցքները հանգ-

րիճաժ, տաժանքով վեր կ'ելլէ դարեւանդէն, հովանոցն ի վար վազած կարմիր չուրերէն զգեստները խխում կտրած։

Եւ, ի զուր կը չանամ գուշակել թէ արդեօք ինչ փայփայիչ ածական պիտի գտնէր ամուսինը այս անգամ, իր կնոջ այս դիւցազնական վերելքին համար։

ՈՒՆԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆԱՅՆՈՒԹԵԱՆՑ

Իր խօսեցնալին, իր ամենասիրելի Հարմակին յեղակարծ մահէն ետքը, Նազան տապաստ ինկեր էր նկուն ու չէր կրցեր վերականգնիլ ընդերկար։

Շանթ մը պայթեր էր իր գլխուն վրայ, ու տապալեր էր հոյակապ շէնքը իր երջանկութեան։ Ահռելի եղեր էր հարուածը ճիշդ իրենց հարսնիքի նախօրեակին, և վայրագ եղեր էր աղէտքը ճիշդ իրենց երիտասարդութեան փթթումին մէջ։ Չար հով մը փչեր՝ ու ցրուեր տարեր էր բոլոր բովանդակ թովանքը իր կեանքին։ Ոսկեբիւրեղ բաժակին մէջէն, որուն կը մօտեցընէր հեշտագին իր շրթունքը, յանկարծ վիշապ մը դուրս ժայթքեր էր, փաթթուեր էր իր վզին հարիւր ճիրաններովը ու կը ծծէր իր արիւնը։

Այս եղաւ մղձաւանջը, անգութ լկանքը իր տառապանքին դիշեր ցորեկ։ Ցետոյ սարսափելի լրցքի նոպաներ չարչրկեցին զինքը, որոնց հետեւանքով զգայագիրկ ինկաւ ինաց խոր թմրութեան մէջ։

Մայրը, որ անքուն և անդուլ կը հսկէր վրան, խեղայեղ, մոլորուն, ծունկի վրայ կ'ինար անոր մահճին ատորոտը, անոր ձեռքերը կը բռներ ու կը թախանձէր պաղատագին, ինչպէս կը պաղատի մարդ Աստուծոյ. «Նազա՛նս, նա՛ղս, բա՛ց աչքերդ անգամ մը։»

Գեղատեսիլ աղջիկը կէս մը կը բանար իր աչքերը, ղոյդ մը մարած ճրագներ, խորունկցած, մթագնած։

կարեկցութեան փայլակ մը կ'անցնէր անոնց մէջէն մօրը համար ու կը մարէր։ Եւ ինք կը թաղուէր նորէն մխեւնոյն քնափութեան մէջ անյարիր։

Բժիշկը կ'ըսէր թէ բուռն յուզում մը զգեստները էր զինքը. նոր յուզումէ մը կրնար սթափիլ։ Մինչդեռ ան հեղուսուաց իր բարձին, օրէ օր կարծես սիրայօժար կը սուզուէր անէութեան խորը ուր կը յանկուցանէր զինքը։ Հոգիով բացակայ իր միջավայրէն, դէպի անեզրութիւն խոյանք մը կ'անզգայացնէր իր մարմինը։

Այսպէս տեւեց երկար ամիսներ։ Բայց ծաղիկ հասակի մէջ, կեանքի թափը անբռնաբարելի է, և պատրուակները կ'որոնէ ազատելու մարմինը հոգիին ամբակուռ կապանքներէն։

Գիշեր մը երբ կը նիրհէր, բաց պատուհանէն լսեւեցաւ սրտառուչ եղանակ մը. ես շանցի մի ևս ուշ ծայն։ Շահազիզեանի զմայլելի երաժշտութիւնը էր զոր կ'երգէին դրացի տունէ մը։

Նազան աչքերը բացաւ, գլուխը վերցուց, և արմկայեց ունկնդրեց. յետոյ, սկսաւ արցունք թափել անմրմունջ։

Մայրը իսկոյն յիշեց թէ քանի քանի անգամ լսած էր այս երգը իր ազգկան հէք խօսեցեալէն որ մայր մը ունէր հեռուն։

Այնուհետեւ ամէն օր կրկնել կուտար զայն Նազան ու կուլար, կուլար իր փշրուած երազը վերյուշելով չարունակ։

Բժիշկը ըսաւ թէ այդ յուզումը պիտի փրկէր գինքը։

Արդարեւ նազան կ'սկսէր վերապրիլ։

*
* *

Հիմայ կը խօսէր իր մեծ վիշտին վրայ, իր հարսակին վրայ՝ մօրը հետ, միակ ուղեկիցը իր անվերջ Գողգոթային։ Արդէն ոչ ոք և ոչինչ կը շահագրգռէր գինքը բացի մօրմէն։ Իր մերձաւոր ազգականներէն, բարեկամներէն ոչ մէկը կ'ընդունէր, ամէնէն ալ կը ծածկէր իր դէմքը, կարծես ամչնալով իր անհուն ցաւին ականատես ընելէ ուրիշները. կամ դուցէ նախանձելով անոնց մասնակցութենէն իր տառապանքին, միակ մասունք իր անպարագիր սիրոյն։ Թերեւս կ'ուզէր առանձին ըմբոշխնել վիշտին կսկծալի բանաստեղծութիւնը, ինչպէս առանձին կ'ուզենք վայելել գրգանքը մեր երանութեան։ Ո՞վ կրնայ թափանցել իր խանդավառ հրայրքին մէջ զարնուած կոյսի մը խոհանքներուն։

Սակայն կ'ոգեւորուէր տակաւ։ Ոչ ոքի՛ անունդ է վիշտը։

Օր մըն ալ փափաքեցաւ Բրինքիբօ փոխադրուիլ, այդ սրբավայրը իր անցեալի յիշատակներուն։ Եւ այդ ուխտագնացութիւնը ոչ միայն կազդուրեց իր մարմինը, այլ հոգիին վերադարձուց ապրելու կորովը։ Միայն թէ իրական առարկայ մը ուներ նախապէս իր սէրը, հիմայ անոր յիշատակն էր որ կը գրաւէր գինքը, և անկէ դուրս ոչի՛նչ, ոչինչ։

Ինք մոռցած կը թուէր իր տարիքը, կը կարծէր թէ չատ երկար ապրած էր մեծ աղէտքէն ի վեր, ինչպէս կ'ըսէր, և ծերացած էր արդէն։ Ու իր խորշանքը այնքան ցայտուն էր սիրոյ, պերճանքի, վայելքի ու փառքի համար որ, չէին համարձակեր առաջարկել իրեն ոեւէ ժամանց մը կամ մատուցանել իրեն հաճոյական մեծարանք մը։

Իր դաշնակը փակ կը մնար, պատկերակալը, վըրձինները ձեղնայարկին խորը նետուած էին, և գրադարանին բանալին կորսուած էր։

Միօրինակ սև զգեստ մը կը հագնէր։ Առաջին նմուշին վրայ կը պատրաստէին նորերը եղանակին համեմատ, և ինք որ վայելչասէր ու գեղաշուք կիներուն նախանձ ազդած էր իր պատկանած ընկերութեան մէջ, արհամարհանքով երեսը կը դարձնէր, երբ արդուզարդի խօսք ըլլար։—Ունայնութի՛ւն ունայնութեանց...։

Ու սակայն այդ ունայնութիւններէն յօրինուած չի՞ մրթէ կեանքը, և անոնք չե՞ն արդեօք մինակ իրականութիւնը աշխարհի վրայ։

*
* *

Այն տարին, ամառը նորէն Բրինքիբօ անցուցեր էր Նազան։ Իր մեծ վիշտին յաջորդող հիւանդութենէն ի վեր, հինգերորդ ամառն էր որ կուգար ապաստանիլ այդ յիշատակներու բոյնին մէջ, ուր հիմայ աշունը իր հրաժեշտի բանաստեղծութիւնը կը հեւարձմոյն վերջալոյսներու մշուշին ընդմէջէն։

Գիշերհաւասարի հողմերն ու անձրեւները կը մերկացնէին արդէն կղզիին չքեղ պարտէզները, ծածկելով հողը չէկ և տղմուտ պարարով մը։ Գիշերները, ամբուռք մը կ'անցնէր սաղարթներուն մէջէն սուլելով, ու կը ցրուէր ոստերուն փակած գօս տերեւները։ Ամէն առտու, Նաղան իր զարթուփին՝ աւելի ցանցառած կը գտնէր մերձակայ թմբլիները, բարտիները, և աւելի մօտեցած՝ հեռանկարները։ Անեղծ կը մնային միայն եղեւիններն ու ուր ասդին անդին մէկ քանի կեռնեխներ կ'ոստոստէին տակաւին։

Ագռաւի յորձանքներ կ'անցնէին թիռ թիռ ծառերուն վերեւէն, և անձրեւի ջուրերով լեցուն փոսերուն վրայ կը թեւաբախէին միայն վայրի բադեր իրենց ռնգային չեփորը հնչեցնելով։

Բնութեան այս մերկացուժը, ամայութեան այս տեսարանը տխուր չէր թուեր սակայն Նաղանի սրտին։ Ան իր երիտասարդութեան, իր ուժին, իր կեանքին սպառումին վրայ լալու համար չէր որ կուգար այնտեղ։ Ընդհակառակը, նետահար թռչուն, կը զարմանար այսքան երկար ապրելուն, երբ խոր վէրքով մը խոցուած էր իր սիրտը, երբ տարիներէ ի վեր ինկած մեռած էր ընկերը իր հոգիին որ ընկերը պիտի ըլլար նաև իր կեանքին։ Կը զարմանար թէ ինչո՞ւ և ինչպէ՞ս կ'ապրէր առանց անոր նայուածքին, առանց անոր աղաչապատանքին, ինք որ անոր համար ապրած էր միայն։ Եւ կ'երթար իրենց սիրոյն հետքերը որոնել այն վայրերուն մէջ ուր չրջագայած, խօսակցած ու զգացած էին միասին տարիներ առաջ։

Ամէն առտու, ըստ տեղւոյն սովորութեան, կը բերէին իրենց՝ էզմէրալտան և Գօրալիան, Բրինքիբոյի ամէնէն աղուոր հեծանեւլինները, զորս իշապանները վերապահած էին «Գեղանի այրի»ին, ինչպէս կ'անուանէին զինքը, իր խոր սուգի զգեստներուն պատճառաւ։ Եւ մօրը հետ ճամբայ կ'ելլէին դէպի Այի-Եօրկէ, վայրի անանուխներով հոտանուշ դարթափներու վրայէն, կոխոտելով հաւամրգիներն ու բեւեկնիները։ Ու եղեւիններու ներքեւէն բարձրանալով լեփ առ լեփ դէպի այն բացատը որ կզգին երկու մասի կը բաժնէ։ Այնտեղ պահ մը դադար կ'առնէին։

Յետոյ, կը վերսկսէին բարձրագոյն վերելքը դէպի մենաստանը, գագաթին վրայ մեծ ժայռին, ուրկէ խաչակներ ծոպ ծոպ կը կարկառին դէպի ծով։

Հոն է գեղեցիկ արեգակնակը Այի-Եօրկիի վանքին։ Այնտեղ կը նստէին մայր ու աղջիկ, կրկին անգունդներու միջեւ կարկառ այդ չքեղ օրրանին մէջ։

Մայրը իր ձխագլանիկը կը վառէր, որուն կապուտակ մուխը կը թեւաձեր ծիլ ծիլ սպիտակ մազերուն շուրջը, և ժպտուն՝ կը նայէր իր աղջկան։ Այն ատեն կը թուէր իրեն թէ կեանքի նոր հիւթով մը կ'ոգեւորուէր ան, թէ կենսահոս արիւն մը կը շրջաբերէր անոր երակներուն մէջ, ու կը ծաղկագեղէր անոր այտերը։ Անոր կամելեակի նման թափանցիկ դէմքին վրայ կը կարծէր տեսնել արշալուսային երփնուռներ, և բարակ յօնքերուն ներքեւ՝ նուաղած աչքերը պայծառ նշոյլով մը կը փարփառէին։

Անշուշտ հրայրք մը կը վառէր այդ չքնաղ էա-

կին մէջ՝ անթափանց, անասելի, երբ հաւատացեալի խանդավառ վերացումներով յակճիռ կը մնար այդ համայնապատկերին հանդէպ։ Երազանքի որպիսի ծիրկաթին Պրոպանտիսը իր անսպառ աւանդութիւններովը անցեալին և դիւթանքներովը շրջապատակերին։

Բայց Նազանին անրջանքը անոնց վրայ կանգ չէր առներ. ան կը թեւէր խորհրդաւոր այդ սփիւռներուն մէջ։ Իր երեւակայութեան համար վայրկենական հանգրուան մը միայն կրնային ըլլալ Ս. Օգսէնտիոսի երկնաբերձ լերան անմատոյց ճգնարանները, որոնց մէջ լացեր ու աղօթեր էին դարերով առաջ իրենին պէս վշտահար հոգիներ։ Անոնք սուրբի վերացումներով նուիրուեր էին իրենց խաչեալ Յիսուսին։ Միթէ ինք ալ խաչուած իտէալ մը չունէր, միստիկ կուռքը իր ներքին տաճարին։ Դժխեմ բախտը խլեր էր զայն իր ձեռքէն, բայց չէր կրցած խլել իր հոգիէն։ Միթէ պէտք ունէր տեսնելու իր իտէալը՝ զայն սիրելու համար։ Միթէ կը դադրի մարդ սիրելէ իր աստուածը որովհետեւ հեռու է իրմէ, որովհետեւ չի տեսներ զայն, չի լսեր անոր ձայնը։

* * *

Միայն թէ, քսանըհինգ տարեկանի մէջ լոկ երազով չի սնանիր կեանքը, տարբեր պահանջքներ ունի։ Ան հիմայ կը չանար ընդունիլ տալ դեռատիպիկ աղջկան իր տառապանքին ունայնութիւնը և աննպատակ, յուսաբեկ գալարումները անոր։ Նազան կ'զգար իր մեծ սիրոյն շուրջը դատարկութիւն մը որուն սահ-

մանը կ'ընդլայներ հետզհետէ. կ'զգար թէ այդ վեհաձեան խանդավառութիւնը, այդ միստիկ արբեցութիւնը ի զուր կը կորսուէր, մինչ իր հոգին ակամայ, անգիտաբար կը ձգտէր դէպի իրականութիւն, դէպի նոր, անծանօթ անձնուիրութիւն մը, այլապէս մեծ, այլապէս մարդկային քան անդրշիրիմեան պաշտանքը յիշատակի մը որ կը մառախլանար: Այնքան տարտամ, այնքան անճշմարտանման էր սակայն այդ զգայութիւնը, որ եթէ բացատրէին իրեն, պիտի ուրանար, պիտի մերժէր, և անկեղծօրէն, որովհետեւ չէր ճանչնար և չէր վերլուծեր երբեք իր հոգիին վիճակը: Միշտ անկարեկիր՝ մարդոց ցաւերուն և հրճուանքին հանդէպ, անտարբեր իրեն ընծայուած ամէն տեսակ համակրանքի, բան մը կը խլրտար իր սրտին մէջ, երբ մանուկ մը տեսնէր: Անմտադիր, կը հետեւէր իր նայուածքը փոքրիկներուն՝ երբ հանդիպէր անոնց, երախաներուն՝ երբ անոնց ճիչը լսէր:

*
* *

Օր մը, իր ուխտատեղին, Այի-Եօրկի, վանքին արեւակնակին վրայ երբ կ'ընկողնէր աչքերը կիսախուփ, դեղջուկ մը մօտեցաւ փոքրիկ աղջնակ մը ձեռքէն բռնած: Իրենց նախկին պարտիզպանն էր որ սկսաւ խօսակցիլ մօրը հետ:

—Ո՞վ է այդ պզտիկը, կը հարցնէր մայրը:

—Որբուկ մը, տիկի՛ն: Մեր քովի Բոյները վարձակալ մը ունէին, հայ կին մը, ամիս մը առաջ մեռաւ: Հայ ըլլալուս տղեկը ինծի բերին, մարդ մար-

դասանք չունի։ Հիմակուհիմայ քովս առի, որբանոց մը պիտի դնեմ։ Տիկինին ձեռքը համբուրէ՛, Սօնա՛։

Նազան աչքերը բացաւ։

Փերոզէի գլուխ մը տեսաւ, մոմէ պուպրիկ մը գիսախուռիւ, թափթփած լաթերով։

Մայրակարօտ տղեկը մոռցեր էր արդեօք իր մօրը դէմքը, կամ նմանութիւն մը գտաւ արդեօք անոր և Նազանի ծաղիկ կերպարանքին միջեւ։

—Մայրի՛կ, մայրի՛կ աղաղակեց ու անոր գիրկը խոյացաւ։

Մոգական այդ բառը հոգին Թունդ հանեց սգաւոր աղջկան, մէկ րոպէի մէջ արթնցուց անոր մէջ նիրհող մայրական բնազդը, յաղթելով անոր տարամերժ վիշտին։ Եւ սեղմելով տղեկը իր կուրծքին վրայ, առաջին համբոյրը տուաւ անոր Նազան։

*
* *

Այն տարին, Կաղանդին, Սօնայի սիրոյն, որ իր աղջիկն էր հիմայ, տօնածառի հանդէս մը սարքած էր Նազան գիւղին որբանոցին սանուհիներուն համար։

Փովի սենեակէն կը լսէր Թափրտուքը անոնց տոտիկներուն, ճռուողումները անոնց ծիծղուն, և կը խորհէր թէ որքա՜ն անսիրտ եղեր էր, որքա՜ն եսասէր՝ թաղուելով այնքա՜ն տարիներ խորը իր վիշտին, զոր կրնար անմահացնել ողջակէզ մատուցանելով զայն գժբախտներու սփոփանքին։ Ինչ անիմաստ զոհաբերութիւն էր մահացումը որ չլատումն է կենսականութեան։ Ինչո՞ւ ապարդիւն սպառէր խանդաղատանքը

իր հոգիին առանց անկէ ուրախութիւն մը, երջանկութիւն մը քաղելու ուրիշին համար։

Յանկարծ սենեակին դուռը բացուեցաւ։ Սօնա ճերմակ մարմաջներով հագուած չքուաժ, ճերմակ ժապաւէնէ թիթեռնիկ մը փրփուր մազերուն մէջ, վազելով եկաւ։

—Մայրի՛կ, աղաղակեց անոր գիրկը նետուելով, եկո՛ւր դուն ալ պարէ՛ մեզի հետ, մենք միանակնիա չենք կրնար . . . ։

Սենեակին կիսաբաց դուռնէն կ'երեւար հանդէսին սրահը հազարումէկ պաճուճանքներով չքազարդ։ Մոմեր, խաղալիքներ, պտղալից կողովներ, դալար ոստեր ամէն կողմ, և փոքրիկ որբուհիները, որոնց ամէնուն ալ ճերմակ մարմաջներ զգեցուցած էր Նազան, կը խնդային, կը խաղային, կ'ոստոստէին։ Ճերմակ հարսնիք մը թիթեռնիկներու, եղեմ մը, առանց օձի, ոսկեհատակ ծաղիկներով լեցուն դրախտ մը զոր ինք ստեղծեր էր։

Նազանի հոդին յուզուեցաւ կարեկցութեամբ ու գորովով։ Ցիշեց թէ տարաժամ անհետացած բոլոր այդ հէք մայրերը իրենց ցնծութեան, ինչպէս պարտականութեան բաժինը իրեն կտակած էին այն օրը։ Տեղէն ելաւ և Սօնային հետ մտնելով սրահէն ներս, բռնեց բոլոր այդ հրեշտակներուն թաթիկները միացուց, մեծ շղթայ մը կազմեց և բոլորապարը սկսաւ ծափ-ծափիններով ու ժիժաղներով։

ՄՕՐ ՆԵՆԳՈՒԹԻՒՆ

Անդրեւը չարունակ կը տեղար, ահռելի տեղատա-
րափ մը, ամբողջ քաղաքը խեղդելու սպառնալիքի մը
պէս բուռն և ուժգին։ Պուլվառին վրայ մուխը կը կո-
խէր, և անցորդներուն հովանոցները իրարու զարնուե-
լով գիրար փեռւեկտելու ճիգով մը, օդապարիկներու
պէս ուռուցիկ, կը ցատկռտէին ջրային մթնոլորտին մէջ։
Ճամբուն մայթը իրարմէ յափշտակելու համար խուլ
պայքար մը կը մղեր ամէն մարդ իրարու դէմ, որովհե-
տեւ տղմուտ հողը կօշիկներուն տակ կը պռւթկար, կը
ժայթքէր, և մուխը կ'իջնէր, կ'իջնէր չղջիկի մը պէս
փակչելով գետնին, մինչ ջուրին լոյծ երիզները, օձե-
րու պէս պաղ ու վէտվէտուն, անցորդներուն ծոծրակին
ի վար կը սողսողային խշրտալով։

Տիրան թրջուած, յոգնած և սրտաբեկ, կանգ առաւ
պուլվառին տուներէն մէկուն առջեւ, և երբ ներս մտաւ,
դռնապանը ներկայացուց իրեն նամակ մը որ Պոլսէն
կուգար։ Իր հինգերորդ յարկի սենեակը երթալ, հապ-
ճեպով պահարանը պատռեց, և գիրը բացած միջոցին
լուսանկար մը ինկաւ մէջէն։ «Անուշի՛կ մամաս, նոր կեն-
դանագիր մը հանել տուեր է ինծի համար,» մտա-
ծեց երիտասարդը։ Բայց, ո՛չ, մամային պատկերը չէր։
Նորափթիթ դէմք մըն էր, մանօթի մը պէս աղուոր, որ
երկչոտ գուրգուրանքով մը կը նայէր իրեն։ Տիրան

զարմացաւ մնաց, և ա՛լ աւելի հետաքրքիր, նամակը բացաւ։

«Իմ սիրելի Տիրանս, կը գրէր մայրը իրեն, այս լուսանկարը զոր նամակիս հետ պիտի ստանաս, անակնկալ մըն է, անակնկալ մը, զոր միմիայն քու մամայիդ սէրը կրնար պատրաստել քեզի, և որուն չէիր կրնար յուսալ տասնըւթ տարեկան հասակիդ և սկըսնակ ուսանողի վիճակիդ մէջ։

«Մեկնելէդ քանի մը օր ետքը, ընտանիք մը եկաւ վարձեց մեր քովի տունը։ Այդ ընտանիքը կը բաղկանայ ծաղկահաս աղջիկէ մը և իր ծնողքէն որոնց հետ, հակառակ սովորութեանս, մտերմացայ առաջին օրէն։ Հայրը հիւանդկախ մարդ մըն է քու հօրդ պէս, մայրը ազնուական կին մը, իսկ իրենց աղջիկը՝ Լուսիան, կ'ուզես որ մէկ բառով ըսեմ, զմայլելի արարած մը զոր առանց վարանելու հարս պիտի ընտրէի ինծի, եթէ կանխաւ արտօնութիւնդ առած ըլլայի։ Բայց որովհետեւ այդ արտօնութիւնը չունիմ տակաւին, քեզի կը ձրկեմ իր կենդանագիրը, որպէսզի դուն անձամբ դատես։ Ինքը քուկդ տեսած և հմայուած է, առանց ոմէ ըլլալդ գիտնալու։ Եթէ դուն ալ քիչ մը մանանակից ըլլաս իր զգացումներուն, գրէ՛ ինծի որպէսզի հրամայեմ ստանամ իր ընտանիքէն որ հետդ թղթակցութեան մտնէ։ Այս կերպով երկուքդ ալ ժամանակ և առիթ կ'ունենաք ձիրար ճանչնալ և դնահատելու։

«Կը վստահիմ միայն որ այս խնդիրը գաղտնիք մը ըլլայ առայժմ երկու ընտանիքներու միջեւ։ Ոչ նշանտուք, ոչ խօսքկապ, բան մը պէտք չէ։ Ձեմ ուզեր

որ նիւթական ու պաշտօնական ձեւ մը տրուի զգացումի մը որ նոր պիտի ծնի, և այսպէս անսովոր պայմաններու մէջ։ Նախ սիրեցէ՛ք զիրար, ինչպէս պիտի սիրէիք իտէալ մը։ Մնացածը Աստուծոյ թողուցէ՛ք։

«Շատ շատ համբուրելով զքեզ, իմ սիրելի Տիրա՛նս, պատասխանէդ կ՚սպասեմ անհամբեր։

Գորովալից մայրդ»

Երիտասարդը այս ընթերցումէն ետքը կենդանապիրը ձեռք առաւ նորէն։ Աքանչացած մնաց։ Կարծեց թէ երազ կը տեսնէր։ Երբեք նամակ մը այսքան պատեհ ժամանակին հասած չէր։ Ի՛նչ աղէկ մտածումներ էր մայրը, ինչ աղէկ նախատեսեր էր իր մտերմութեան ու սիրոյ ծարաւը։ Միշտ մօրը գրկէն անբաժան, անոր քով դաստիարակուած, միակ կինն էր ան զոր սիրած էր, հաւատալով անոր կատարեալ գորովին և զմայլելով անոր մտքին լուրջ յատկութիւններուն։ Եւ հիմայ որ երկու ամիսէ ի վեր հեռացեր էր անկէ ու եկեր ինկեր էր Բարիզի անհուն ալեծփումին մէջ, տարօրինակ կերպով մինակ կ՚զգար ինքզինքը։ Իր չուրջը ամէն բան չլացում կ՚ազդեր իր աչքերուն, իր մտքին. բայց այդ առաջին զգլխումին մէջ, դեռ յանգգնութիւն չէր ունեցած նետուելու վիթխարի հոսանքին ծոցը, որուն հսկայ թաւալումը կը տեսնէր մօտէն՝ տենչոտ ու ահաբեկ աչքերով։

Այդ անուշ անբիծ աղջիկը ճիշդ ժամանակին կը հասնէր իր գուրգուրացող նայուածքին համբոյրովը փարատելու բոլոր պատկերները լպիրշ ու խարդախ, որոնք օրերէ ի վեր կը տատանէին երեւակայութեանը մէջ,

գիշերուան քունը խանգարելով։ Ու կուրծքին վրայ սեղմեց զայն մօրը նամակին հետ, և աչքերը խանդաղատանքի արցունքներով թրջուեցան։

Դուրսը տեղատարափը կը շարունակուէր, անձրևի կաթիլները հիմակ աւելի խոշոր, աւելի ուժգին կը բախէին ապակիներուն գանոնք խորտակելու ապառնալիքով։

Բայց Տիրան ա՛լ բան մը չէր լսեր դուրսէն։ Ծանր կարծ տարօրինակ կերպով նոր զգացումներ կը խլբռտէին իր մէջ, և անոնց տարափր բնութեան հնդեղէն աւելի ուժգին թափով մը կը զեղուր թուղթին վրայ, որ փութով պիտի տանէր հասցնէր զանոնք մամային, անոր փափաքը իրագործելով։

* * *

Հեռուէն հեռու, պատկերի մը համայքէն հրաշքով անաժ և անջրպետին թեւերուն վրայ երևակայութեամբ անաժ այս սէրը, որ չար հրեշտակի կնճռոտ ժպիտ մը պիտի ուրուագծէր կեանքին արձակը ապրած երիտասարդի մը բերնին անկիւնը, յափշտակութեամբ լեցուցած էր Տիրանին հոգին, որ բաբախուն բանաստեղծութիւն մըն էր ինքնին խանդավառ մօր մը երազանքներովը հիւսուած։ Այդ մայրը, զարգացած կին մը, ծագկահաս տարիքին մէջ չկարենալով գտնել իր անրջայոյզ մտքին տիպարը, և ամուսնութեան մէջ իր հրաթեւ ըղձանքներուն դէմ ցցուած տեսնելով նիւթին ու մարմնին անխուսափելի խութքը, գրականութեան գիրկը նետուեր, ու անոր հերոսները մինչև սիրեր էր։ Եւ

ինք ալ, իր կարգին, երկներ էր. Տիրանը իր միակ գլուխ-գործոցը, որուն փարեր էր ծնած օրէն, ու իր պաշտումի վերացումներուն մէջ՝ փչելով անոր իր տարփոտ շունչին կրակը՝ իր իտէալ կուռքը դարձուցեր էր զայն։ Մարգրիտներու, փրփուրներու բոլոր սպիտակութիւնները, հիւսիսայգներու, հարսնուկներու բոցն ու փողփողումը դրած էր անոր սրտին խորը, ընդելուզելով անոր երեւակայութեան հետ տարտամ կապոյտը եթերին, ուր կը ծածանին կարապներու ալեծփիկ թեւերը, ամպերուն շղարշները և գիսաւորներուն լուսացնցուղ ժապաւէնները։

Այս հուրով և պայծառութիւններով շաղուած տղան, որ հազիւ մօրը արուեստագէտ ձեռքերէն դուրս եկեր էր, բոլոր ուժովը փարեցաւ իր նոր սիրոյն, և իր սիրոյն ուժովը՝ գիտութեան։ Այդ սէրը Տիրանին երջանկութիւնը և փրկութիւնը եղաւ երեք տարի շարունակ, որովհետեւ մայրը չէր ուզեր որ արձակուրդի օրերուն իրենց քով դառնար, վախնալով որ կը թուլցնէր անոր աշխատութեան եռանդը, ընտանեկան կեանքի յանկուցիչ հրապոյրներուն մէջ։ Տիրան իր մօրն ու Լուսիայինին սիրոյն և անոնց նամակներուն մէջ, ուր խանդ, գուրգուրանք, խնամք, հաճոյք, ամէն բան կը վայելէր, կ'զգար թէ ինք մարդ մըն էր ուրիշ մարդոցմէ աւելի երջանիկ, աւելի վեր, քանի որ այդքան սէր կը ներշնչէր ոչ միայն մօրը, այլև նորատի աղջկան մը, որ իր նամակներուն մէջ միայն զինքը ճանչնալով, կապուեր էր իրեն։

Իր շուրջը, մեծ ոստանին մէջ, ամէն ինչ որ գե-

զեցկութիւն էր, հանճար էր, պերճանք էր, հրաշակերտ էր, ինչ որ սիրով ու սիրոյ համար ստեղծուած էր, Լուսիան կը ներկայացնէր իրեն, որովհետեւ ամէն բան Լուսիային համար կ'ուզէր տեսնել։ Լուսիան ալ նամակներուն մէջ փոխադարձաբար իր աչքերովը կը տեսնէր ամէն բան, աննախանձ մասնակցելով իր ամբիծ հիացումներուն և ազնիւ համակրանքներուն։ Այդ անուշ աղջիկը այնքան կը վստահէր իր սրտին, իր պատուին, իր խօսքին, որ Տիրան ինք ալ կը գուրգուրար իր սրտին, իր պատուին վրայ, ու ամէն բանէ վեր կը բռնէր զանոնք. և այս հրաշալի սիրոյն մէջ վայելած անսահման վստահութեամբը մեծցած ու հպարտացած էր։ Կ'զգար թէ այդ սէրը՝ իր շուրջը պտուտկող խօլ տարփանքը, փոսուռային կայծր, աստղին բոցը չէր, այլ սուրբ ճառագայթն էր հզօր արեւին որ կ'ստեղծէ կ'ապրեցնէ մեծ հոգիները։ Այդ ճառագայթը ոգեւորեր ու ապրեցուցեր էր զինքը երեք տարի, և հիմակ, Իրաւագիտական Համալսարանին շրջանը աւարտած, կը մտնէր իր մայրենի տանը սեմէն ներս։

*
* *

Առաջին գրկախառնուէն, առաջին համբոյրներէն ետքը, «Ո՞ւր է Լուսիա», հարցուց Տիրան իր մօրը։

Բայց ան՝ խոնարհեցուց աչքերը՝ դեռ տամուկ ուրախութեան արցունքէն, ու երկչոտ ձայնով մը, իբր թէ ինք իր բառերէն դողալով.

—Շա՞տ կը սիրես զինքը, զաւակս, հարցուց։

—Չե՞ս գիտեր թէ իրմով կ'ապրիմ, մայրիկ։

—Ուրախ եմ, գոչեց մայրը քաջութեամբ, քանի որ այդպէս է, այսօրուընէ վինաւեն ու գտնեն զայն. Որովհետեւ, զաւա՛կս, Լուսիան դոյութիւն չունի, իտէալ մըն է անիկա զոր ես ստեղծեցի պանդուխտի կեանքիդ գառնութիւնները սփոփելու և զայն զուարթացնելու համար։ Ես կը գրէի երեւակայական Լուսիային նամակները և օրինակել կուտայի բարեկամուհիի մը։ Ներէ՛ ինծի այս անմեղ նենգութեանս համար, որովհետեւ միակ միջոցն էր իտէալդ բարձրացնելու և փրկելու զքեզ չատ մը անկումներէ։ Հիմակ որ մայրական սիրոյն մէջ ճանչցար ճշմարիտ կինը, վինաւէ՛, ու մի՛ տար սիրտդ մինչեւ որ չգտնես զայն։

ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Գիւղի պզտիկ յոյն գիւղ մըն է, Պիլէճիկէն մէկ ժամ հեռու։ Ծաղիկներու, երգերու փունջ մը կարծես այդ աւանը, որուն մէջէն կապոյտ ժապաւէններ ալիք ալիք կ'երկննան։ Եւ բարեբար պարիկը, որ այդ ժապաւէնները ջուրի փոխած է, այդ հովանիներուն բոլոր թարմութիւնը սփռած է նաև այտերուն վրայ գիւղին աղջիկներուն, որոնք, կիրակի օրերը, երբ չերամի գործարանները կը փակուին, օրն ի բուն իրենց տօնի խաղերը կանչելով, կը պտըտին հեղեղներուն երկայնքը, գլանիկը բերաննին, և ծովի պէս մազերնին՝ հոլանի լանջքերնուն վրայ՝ խառնած կամար կամար ոսկիներուն։

Գիւղը բլրակի մը եզերքն է, ուրկէ կ'իջնեն սահանքները։ Եւ սահանքները հեղեղներ կը դառնան վարը խարակներուն ստորոտը, և հեղեղներն ալ լայն կամ նեղ, տափակ կամ գալարուն երիզներու հազարումէկ ձեւեր կ'առնեն ու կը չրխչրխին փողոցէ փողոց արծաթէ օձերու պէս, սուլելով, դոռալով, համանուագ մը յօրինելով կարկաջանքին բոլոր խաղերէն, արտայայտելով ամբողջ երաժշտութիւնը ջուրին բոլոր կոծերուն, բոլոր ծիծաղներուն։

Հոն, վերը, դարտաւին կատարը կը բարձրանայ մին մինակ ճերմակ վիլլա մը կաղամախներու մեայլ խորքին վրայ, իր սիրուն աշտարակիկներուն դրասանգներովը կարկառուն լօռուտ ափափաններուն կողքը, ճիշդ

անդունդին բերանը ուրկէ վար կը խուժեն փսոր փսոր եղած վրիպուրները ջրվէժին, ինչպէս հարսի մը գլխէն վար՝ արծաթի թելերը։

Վիլլան վարդաստանով մը շրջապատուած է։ Գաղտնին, վարդերու ծիածաններ իրարու ընդելուզուած, տերեւներուն կանանչ ժանեակներուն մէջ բռնուած, ծղօններուն վարմին մէջէն դուրս ժայթքելով, վերտ վերտ կ'երկննան մինչեւ լայն արեգակնակը վիլլային, ու ցած վանդակորմին ցանցէն ներս կը սպրդին, ծաւալելու համար անոր մարմարէ յատակին վրայ։ Ու վիլլան դիւթանկար մը կ'երեւայ վարէն իր պատուհաններուն գունագեղ ապակիներով՝ արեւուն ճառագայթներէն ցոլացիկ, գիւղին աղջիկներուն աչքին որոնք պզտիկ պզտիկ հիւղակներու մէջ կը բնակին։

Բայց այդ խեղճ աղջիկներէն ոչ մէկը պիտի ուզէր վոխանակել իր սեւ չաղախով չինուած վանիկը այդ եդեմին հետ։ Անոր նայելով «եազո՛ւ, եազո՛ւ» կը գոչեն պառաւ կիները խաչ հանելով երեսին, և գեղջուկ աղջիկներուն աղուոր աչուըները արցունքով կը լեցուին։

Այդ չքնաղ վիլլային մէջ Հայ մը կը բնակի, Օրամ էֆէնտի, իր ֆրանսացի կնոջը հետ, որոնք բարերարներն են գիւղին։ Անոնց դուռը կ'երթան իրենց նեղ օրերուն՝ բոլոր գիւղացիք, երբ չերսամին հունտերը ցնաստուած են ցսւրտէն, կամ ափիոնը՝ ճեղքուելէ ետքը՝ թրջուած է անձրեւէն, և ոչ ոք յուսահատ ետ կը դառնայ այդ տունէն։

Կիրակի օրերը կը տեսնեմ զիրենք Պիլէճիկի մէջ,

մեր եկեղեցին։ Կինը հրաշագեղ արարած մըն է, գե-
րազանց սակաւապետութեամբ հագուած, այլ ազնուա-
կաններու այն զգուշաւոր պերճանքովը զոր մարդ ճա-
շակով կամ սովորութեամբ կ'ընդունի իր անձին հա-
մար, և ոչ ուրիշին։ Արդէն ինչ պէտք ունի արդու-
զարդի, պչրանքի։ Իր երեսուն տարեկան կնոջ հասուն
շնորհքին մէջ, լրիւ կը պահէ ծաղիկ մանկութեան
փթթումը։ Իր աչքերը անանկ փայլփլուններ ունին, իր
հասակը անանկ վայելուչ օրօրումներ ունի քալած ատեն
որ չեմ կրնար աչքս զատել վրայէն։

Միշտ իր հետն է ամուսինը, իրմէ աւելի դեռա-
հասակ թերեւս. նուրբ, շատ նուրբ դիմագծութեամբ
երիտասարդ մը վերջին ծայր խնամքով հագուած։ Ու
այնչափ վայլած են իրարու, և այնչափ կը գուրգուր-
րան իրարու վրայ, որ աղուոր քերթուածի մը տպա-
ւորութիւնը կը թողուն վրաս։ Երկուքն ալ հիանալի
են իրենց կեցուածքին, շարժուձեւերուն մէջ, երբ
պատարագին ներկայ կը գտնուին, դասին վան-
դակին առջեւ կեցած, ոտքի վրայ, ծունկի վրայ.
ու ես վերնատունէն կը տեսնեմ գիրքերը առաջին ան
գամ։

Երբ արարողութիւնը աւարտի, կը մեկնին, և կինն
է որ կը վարէ կառքը, ամուսինը աղէկ մը անոր մէջ
տեղաւորելէ, բարձերը անոր կռնակը, թեւերուն տակ
զետեղելէ ետքը։ Ջմայլանքով կը հետեւիմ հեռուէն
միշտ իրենց, ու կ'ըսեմ.

—Ինչ աղուոր են։

—Եազո՛ւմ, եազո՛ւմ, կը քրթմնջէ քովէս կին մը։

—Ինչո՞ւ, կը հարցնեմ։

—Ձե՞ս գիտեր, ամուսինը կոյր է։

*
* *

Ինչո՞ւ, ո՛վ Աստուած իմ, ինչո՞ւ չես թողուր որ մարդիկ երջանիկ ըլլան։ Այդ կինը բարի, գեղանի, հարուստ, խելացի, ու զարգացած անշուշտ,—որովհետեւ կեանքիս մէջ տեսած չեմ այն դէմքի եւ ճաշակի իմացուն արտայայտութիւնը, որով կը տարորոշուի ճանչցած բոլոր կիներէս,—ինչո՞ւ դատապարտուած ըլլայ, ամբողջ կեանքը, կոյր մը խնամելու, քանի որ աչխարհք իր բոլոր պերճանքը, և բնութիւնը իր բոլոր գրդանքը լիաբուռն շնորհած է իրեն։

Հիմայ սակայն կարեկցութենէ աւելի հզօր զգացում մը, ծայրայեղ սքանչանք մը կը համակէ զիս իրեն նկատմամբ. չեմ կրնար առանց յուզման նայիլ իրեն, երբ կը տեսնեմ իր ուրախ զուարթ դէմքը, իր սիրաւառ խանդոտ նայուածքը, իր գորովալից ժպիտը ամուսնին հետ խօսած ատեն։ Երկու նշանածներ են կարծեսբայց չէ, անոնք իրարու համար այդ խորունկ հոգածութիւնը չպիտի ունենային, զոր կենակցութիւնը մէյնէյն կուտայ։ Եւ ամուսինն ալ ուրախ է կնոջը պէս. կը շաղակրատեն չարունակ ծիծաղներով, քրքիջներով, ու հեռուէն ոչ ոք պիտի կասկածի թէ կոյր է այդ առոյգ, եռանդուն երիտասարդը որուն աչքերը բաց են, և ասմազուն սափիրայի աղօտ անուշութիւնը կ'անդրադարձնեն իրենց հանդարտ սեւեռումին մէջ։

Եկեղեցիէն ելլելնուս, կը բարեւենք զիրար. բայց

ես աւելի մօտենալ կ'ուզեմ իրեն՝ ու չեմ հասարձակիր։ Եւ ծրագիրներ կը պատրաստեմ մտքիս մէջ, զուգադիպութիւններ, հանդիպումներ կը յարմարցնեմ ինքնիրենս, որոնց ոչ մէկը կրնամ գործադրել հպարտութեանս պատճառաւ։ Բայց ինչ որ սիրտհատնումներով չեմ կրնար ընել, դիպուածը մէկ վայրկեանի մէջ կ'ընէ իր քմահաճոյքովը։

Կիրակի օր մը որ բաց կառքով եկեղեցի եկած են, ժամերգութենէն ետքը, անձրեւը կ'սկսի։ Անմիջապէս ղիրենք տուն կը հրաւիրեմ, ժամու մը չափ կը տեսակցինք, ու դիւթուած, հմայուած կը բաժնուիմ, նորէն տեսակցելու փոխադարձ խոստումներով։

Շատ բարձր դաստիարակութիւն ստացած կին մըն է, և կատարեալ վայելք մըն է լսել իր բերնէն ֆրանսերէնը։ Իսկ հայերէնը, զոր ամուսինէն սորված է ու հատիկ հատիկ կ'արտասանէ ձայնի սխրալի ելեւէջներով, բառերը ոլորելով, երկարելով, յետոյ, անուշ վանկի մը մէջ ամփոփելով, տարաշխարհիկ հմայք մը կուտայ մեր աղուոր աշխարհաբարին։ Բայց ամուսինը ճշմարիտ հայագէտ մըն է որ իր յատակ, հզօր հնչումովը կը տիրապետէ կնոջը թաւշային փափուկ չաղակրատութեան։ Ու անոնց ուրախ զուարթ խօսակցելը լսելով ամէն նիւթի վրայ մինուոյն զգացումով, կը մոռնամ որ կոյր մը կայ դիմացդ, վասն զի իրենք մոռցած կը թուին զայն։ Հայ երիտասարդը միշտ կնոջը յառած աչքերովը՝ բուռն սիրոյ հայեցողութեան մը մէջ մագնիսացած, յաւերժացած մարդու մը երեւոյթը ունի։ Ու կինը կարծես կը սիրէ այդ նայուածքը, վասն

զի ինք ալ այդպէս կը նայի անոր, հիացած մնալով երեան ի վեր։ Բայց ամէն անգամ որ կը տեսնուիմ հետերնին, քաժնուելէս ետքը սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ։ Չեմ կրնար նայիլ այդ դժբաղդ երիտասարդին երեսը, որուն ղուարթութիւնը՝ անշուշտ քաղաքավար ըլլալու համար, խղճի խայթի մը պէս կը դպչի ինծի. և կինը առանձին տեսնել անկարելի է։ Ուստի կը փախչիմ իրենցմէ՝ չվրդովելու համար զիրենք իրենց անմռունչ տառապանքին մէջ։

*
* *

Օր մը սակայն, կ'իմանամ թէ ամուսինը հիւանդ է։ Որչա՛փ տխուր պէտք է ըլլայ խեղճ կինը միս մինակ օտար երկրի մը մէջ, լեռներուն գլուխը։ Ու կ'ելլեմ կ'երթամ։

Ծիծաղ դէմքով կը դիմաւորէ զիս Ամուսնոյն ուղեցածը թեթեւ հարբուխ մըն է, որուն համար խոհեմութիւն սեպեր է սենեակէն դուրս չելլել, և հիմայ կը հանդչի քիչ մը։

Սրահ մը կը մտնեմք, ճիշդ արեգակնակին դիմացը որուն ստորոտէն հեղեղը կը թաւալի չառաչուն, ժայռերն ի վար ցրցքնելով ադամանդէ փրփուրը. և վարդերը իրարու պլլուած վեր կ'ելլեն վանդակներուն վրայ տարտղնելով թեերնին։ Վարը դիւղն է իր անդադրում խժլտուքին մէջ, կիրակի օրուան երգերու, նուագներու աղմկայոյզ ոգեւորութեամբը։

Տիկինը վերչին ծայր գոհ կը մնայ իմ հիւանդատեսի այցելութենէս, և հիմայ իրարու հետ մինակ՝

խօսակցութիւննիս սովորականէն աւելի մտերիմ հանգամանք մը կ'ստանայ։

—Ինձի ալ սորվեցուցէ՛ք, կ'ըսեմ, միշտ զուարթ ըլլալու գաղտնիքը։

—Զուարթութեանս գաղտնիքը՝ երջանկութիւնս է, կը պատասխանէ պարզութեամբ։ Քեռոյ նշմարելով թերահաւատ ժպիտը շրթունքիս ծայրը, կը շարունակէ.

—Դժուար է հաւատալ, չէ՞, որ երջանիկ ըլլամ եթէ դեռահասակ կին մը, փակուած այս ամայի ապառաժներուն գլուխը՝ կոյր ամուսնի մը հետ, հեռու աշխարհի բոլոր վայելքներէն։ Բայց ժտիկ երէ՛ք պատմութիւնս ու պիտի համոզուիք անկեղծութեանս։

«Հարուստ ընտանիքի մը մէկ հատիկ աղջիկն եմ։ Մայրս կանուխէն մեռած ըլլալով, շատ կարճ մանկութիւն մը ունեցած եմ։ Հայրս՝ որ հոգի կու տար վրաս, ուսմունքս աւարտելէս ետքը ուզելով հատարեալ դաստիարակութիւն մը տալ ինծի, պտըտցուց զիս աշխարհի շատ մը նշանաւոր քաղաքները։ Եւ երբ չափահաս եղայ, ինծի թողուց ամուսնի մը ընտրութիւնը։ Մէկը չէի սիրած, ու բարեկամուհիներուս կեանքին մէջ ճանչցած ըլլալով այրերը, չէի համարձակեր ընտրութիւն մը ընել։ Եթէ ինձմէ բարձր անձի մը հետ ամուսնանայի, իր խաղալիքը պիտի դառնայի, և բոլոր կեանքս տառապանքի և մտահոգութեանց մէջ պիտի անցընէի, վասնզի պիտի նախանձէի իրմէ։ Իսկ եթէ ինձմէ վար անձ մը ընտրէի, չպիտի կարենայի սիրել. և տափակ գեռնաքարշ կեանքի մը պիտի դատապարտէի ինքզինքս՝ իջնելով երազներուս բարձունքէն։ Ուստի որո-

չած էի չամուսնանալ, երբ Աբրամը ճանչցայ, ու խենդի պէս սիրեցինք զիրար։ Գտայ իր վրայ ինչ որ չէի գտած երբեք հայրենակիցներուս մէջ, և նշանուեցայ հետը յանձն առնելով նախանձի բոլոր տառապանքը սիրոյ կատարեալ երանութեան հետ։ Երջանկութիւնս չատ էր. աղէտքը վրայ հասաւ. հայրս մեռաւ, և նշանածիս հիւանդութիւն մը գալով իր տեսողութիւնը կորսընցուց։ Բայց մենք գիտցանք նոյն իսկ մեր աղէտքովը վերակազմել մեր երջանկութիւնը։ Ամուսնացանք, ու եկանք քաշուեցանք այս դիւղը ուր հայրս ժամանակաւ մետաքսի գործարան մը կը բանեցնէր և այս վիճակն չիներ էր իր բնակութեան համար։ Հեռացայ աշխարհէն, որպէսզի ինքզինքս ամբողջապէս ամուսնոյս ու սիրոյս նուիրեմ, և որպէսզի ամենափոքրիկ նախանձ մը չվրդովէ իր սրտին խաղաղութիւնը։ Արդէն ինչ պէտք ունէինք ուրիշներուս, երկուքս ալ հարուստ էինք, երկուքս ալ՝ երիտասարդ։ Աբրամը քսանըհինգ տարեկան էր երբ աչքերը կորսնցուց։ Կեանքին պայծառ երեսը միայն տեսած էր, ու չէր ճանչցած անոր սեւութիւնները, անոր պատրանքները։ Կը սիրէր զիս իր առոյգ հոգիին բոլոր թափովը, բոլոր յափշտակութեամբը. կը հաւատար ինծի, որովհետեւ իր առաջին սէրն էր, և ես կը հաւատայի իրեն, վասնզի գիտէի թէ առ յաւէտ իմս պիտի ըլլար։ Իր հոգւոյն մէջ մէկ պատկեր մը կար միայն, իմս զոր ուրիշ մը չպիտի կարենար ջնջել երբեք։ Ուրկէ՞ կու գայ կնոջ մը գժբաղդութիւնը. ո՞չ ապաքէն իր դեռատի աղջկան երազներուն մէջ խաբուելէն։ Այրն է միշտ կնոջ մը երջանկութիւնը տակն ու վրայ

ընողը իր անտարբերութեամբը կամ փոփոխամտութեամբը. վասնզի կնոջ կեանքն է յաւէտ սիրել։ Ո՛վ պիտի երաշխաւորէր զիս, թէ ամուսինս իր աշխարհիկ կեանքի պահանջումներուվը չպիտի պաղէր ու ձանձրանար ինձմէ. ո՛վ պիտի վստահացնէր զիս թէ ինձմէ ուրիշ կին մը չպիտի հմայէր իր այր մարդու և զարգացած մարդու նորասէր ու անկայուն միտքը. և այն ատեն ի՞նչ պիտի ըլլար իմ սիրող, կապուղ կնոջ հոգիս զոր յաւիտենապէս տուած էի իրեն։

«Բայց Աստուած ուզեց որ երկուքս ալ զերծ մնանք չատ մը դժբաղդութիւններէ. և մեկ հարուածով ամէն վտանգ փակեց մեղի դէմ։ Հիմայ միայն ինձմով և ինծի համար կ'ապրի ան, միշտ իմ քսաներեք տարեկանի թարմ, գեղաժպտիկ դէմքս ունի իր երեւակայութեանը մէջ. մազերս միշտ գեղձան, աչքերս միշտ վառվռուն, հասակս միշտ առոյգ պիտի մնայ իրեն համար, եթէ հարիւր տարի ալ ապրիմ։ Իր սէրը չպիտի ցամքի, որովհետեւ իմ խնամքս միշտ արթուն, իմ սէրս միշտ վառ, իմ հոգիս միշտ տաք պիտի գտնէ։ Երբեք դառնութիւն մը, երբեք տրտմութիւն մը չպիտի ծօտեցնեմ իր հոգիին, միշտ անուշ-ութիւններ, վայելքներ և գուրգուրանք պիտի ստեղծեմ իր շուրջը, ու ան պիտի սիրէ կեանքը ու պիտի օրհնէ կեանքը ինձմով ու ինծի համար։

«Իսկ ես յաւէտ պիտի վայելեմ իր մտքին ու հոգիին անթառամելի երիտասարդութիւնը, որուն չպիտի դպչին երբեք կեանքի ստորնութիւնները։ Իր իմացականութիւնը՝ հեռու աշխարհի պզտիկ հոգերէն և մար-

դող ճղճիմ գժժուքիւններէն՝ հետզհետէ կը բարգաւաճի, անմատոյց բարձունքներու կը հասնի, և այդ վսեմ, մաքուր հոգիին միակ կուռքը՝ ես եմ, յաւիտեան ես պիտի ձնամ»։

Արեգակնակին դիմացը, մռայլ կաղամախներու խորքին վրայ, վարդերու ծիածաններուն բուրմունքին մէջ, հեղհեղին անհուն կարկաչանքովը օրօրուած, այդ դեռահասակ, չքնաղ կինը մայրգարէի չեշտեր կ'ստանար իր ճակատագրին հայեցողութեամբը ոգեւորուած։ Ու վարը, գիւղին մէջ, աղուոր աղջիկներուն կիրակիի երգերն ու վանկերը կը նուաղէին, աշխատանքի օրը սկսող ատուձերներուն մէջ, բայց այդ կնոջ եռանդը չէր նուաղեր, վասնզի հոգիէն եկած երանութիւնը վերջ չունի։

Ու ես կը մտածէի թէ կոյր ամուսին մը միայն կրնար ուրեմն իր կինը երջանիկ ընել։

ԱՆԿԵՂԾ ՖԷՄԻՆԻԶՄԸ

ԼԵՒՈՆ ԷՖ. ԲԱՐՋԻԿԵԱՆ, (45 տարեկան որ հաճախ-
րու շահագործութեամբ կ'զբաղի։ բոլոր հարստութիւնը վաս-
ցած է մեծ դաս մը հետապնդելով որ իր բաղդը պիտի վճռէ).
ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻ ԲԱՐՋԻԿԵԱՆ (30 տարեկան).

*ԼԵՒՈՆ ԷՖ. (Սրահէն ներս մտնելով զուարթու-
թեամբ) բարե՛ւ Մարի՛ս, ո՞ւֆ, աս ի՛նչ ցուրտ, աս ի՛նչ
ցուրտ է։*

*ՏԻԿ. ԲԱՐՋ. Բարե՛ւ (իրարանցումով մէջտեղը
կը ժողվէ, եւ սեղանին վրայէն նստակ մը առնե-
լով, շտապով չփակին տակ կը պահէ: Ցետոյ, թիկնա-
թոռ մը բշելով վառարանին մօտ), եկո՛ւր, հոս կրակին
քո՛վ նստէ։ (Ձեռքերը բռնելով) աս որչա՛փ մսեր եա։*

*ԼԵՒՈՆ ԷՖ. (Որ տեսած է կնոջը նստակ պահելը՝
դէմքը խոժոռելով, մեկուսի) վա՛յ, գաղտնի՛ք, հա՞...:*

*ՏԻԿ. ԲԱՐՋ. (Ամուսնին կռնակը քարձ մը ձեռ-
ղելով) սանկ կութնէ՛ որ քիչ մը հանգչիս, ով գիտէ
որչա՛փ յոգնած եա։*

*ԼԵՒՈՆ ԷՖ. Հոգիս բերանս եկաւ. մինչեւ իրիկուն
ասդին անդին վազեր եմ։*

*ՏԻԿ. ԲԱՐՋ. Է՛յ, գործը ի՞նչ վիճակի մէջ է. այ-
սօր վճիռ պիտի տրուի կ'ըսէիր առտուն։*

*ԼԵՒՈՆ ԷՖ. (Առանց պատասխանելու, չորս կողմը
հոտոտելով) հի՞ւր ունէիր։*

ՏԻԿ. ԲԱՐՋ. (վարանելով) չէ՛, ինչո՞ւ հարցուցիր։

ԼԵՒՈՆ Է֊Ֆ.—Սեննեակին մէջ մուխ կայ. կարծեցի որ սիկառ ծխեր են։

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ.— (կատնրեզով) Վառարանը աղէկ չի քաշեր կոր, անոր մուխը ըլլալու է։

ԼԵՒՈՆ Է֊Ֆ·—Հը՛մ, կարելի է: (Հեգնութեամբ) Մինչեւ երէկ իրիկուն վառարանը բան մը չունէր. օդէն ըլլալու է։

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ.—Ձեմ գիտեր։

ԼԵՒՈՆ Է֊Ֆ·—Աչքերդ ինչ են եղեր. լացեր եա։

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ.—Չէ, մուխէն ըլլալու է։

ԼԵՒՈՆ Է֊Ֆ.—Շատ կը ցաւիմ, որչափ փափուկ էք, Տիկի՛ն, բժիշկ մը բե՛րեք։

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ. — Կատակը ձգէ՛, հիմակ իմ վրաս չխօսի՛նք. դուն ինչ ըրիր, գործդ ինչ եղաւ։

ԼԵՒՈՆ Է֊Ֆ.—Ես ինչ ըրի, հա՛, ատիկա կ'ուզէք իմանալ. մինչեւ իրիկուն չարչարուեցայ, տառապեցայ, յոգնեցայ, մսեցայ, ասդին անդին վազեցի, քրտնեցայ, մէկը համոզեցի, միւսին աղաչեցի, ասոր պաղատեցայ, անոր հետ կռուեցայ, ուրիշի մը երդում ըրի, դեռ ուրիշի մըն ալ... սուտ խօսեցայ։ Գիտէ՞ք ինչու. որպէսզի Տիկինը տունը հանգիստ ընէ, որպէսզի Տիկինը հագուի, չքուի, այցելութեան երթայ, հիւրեր ընդունի...։

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ.—Ա՛խ, երա՛նի թէ ձեռքէս գար, եւ փոխանակ տունը նստելու մտածելու, քու տեղդ քիչ մըն ալ ես աշխատէի եւ յոգնութիւնդ թեթեւցնէի։

ԼԵՒՈՆ Է֊Ֆ.—Խօսքով. կին ըսուած արարածը ծնած է այրը չարչարելու համար։ Դուք գաղափար անգամ չունիք թէ ինչքա՜ր կը կրեն այրերը, ինչ զոհողութիւն-

ներ կ'ընեն, ինչ պատասխանատուութիւններ կ'ստանձնեն, ինչ հոգերու, մտատանջութեանց կ'ենթարկուին, երբ դուք իրենցմէ չարունակ կը պահանջէք . . . :

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ. (Տխրութեամբ) Ես ի՞նչ պահանջած ունիմ. . . :

ԼԵՒՈՆ ԷՖ.—Երանի՛ թէ պահանջես, հրամայես, կռուիս. աստնք անկեղծ կնոջ գործեր են: Կնիկ մը իր ամուսինէն ամէն բան պահանջելու իրաւունք ունի: Զարդարանքներ, գոհարեղէններ, կառքեր, զբօսանքներ, ամէն բան, ամէն բան. և ամուսին մը պարտական է անոր ամէն փափաքները գոհացնել: Կնոջ մը համար ամօթը սուտ խօսիլն է, ամօթը՝ գայն խաբելն է:

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ.—Ձեմ հասկնար կոր:

ԼԵՒՈՆ ԷՖ.—Ձե՞ս հասկնար. հարկաւ չես հասկնար թէ ինծի պէս ապուշ ամուսին մը, որ տասը տասրիէ ի վեր վրադ. կը վատահէր, ինչպէս յանկարծ աչքը բացեր՝ ճշմարտութիւնը կը տեսնէ:

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ.—(Շուարած) Աստուա՛ծ իմ, ինչե՛ր կ'լսես կոր. . . արդեօ՞ք դասը կորսուեցաւ ի՞նչ պատահեցաւ:

ԼԵՒՈՆ ԷՖ.—Դա՞տը, այո՛, դատը կորսուեցաւ, և աղէկ եղաւ: Այսուհետեւ ամէն դուռ գոցուած է մեզի դէմ. ոչ պարտք կրնանք ընել, ոչ ալ՝ մէկէ մը ատակ փոխ առնել: Պիտի սահիպուինք այս տունը ծախել. խոհարարը ճամբել, դուն խոհանոց պիտի իջնես, եթէ երբեք եփելիք բան մը գտնենք. ապա թէ ոչ ցամաք հաց պիտի ուտես:

ՏԻԿ. ԲԱՐՁ.—Այդչափ մի՛ յուզուիր, կ'աղաչեմ,

գիտես որ ես ամէն բանի կը համակերպիմ։ Ինչ ընենք, Աստուած ողորմած է։

ԼԵՒՈՆ ԷՖ.—Այո՛, բայց մի՛ մոռնար թէ Աստուած խարեբայի հետ գործ չունի։

ՏԻԿ. ԲՈՒՐՋ.—Խաբեբան ով է։

ԼԵՒՈՆ ԷՖ.—Ես չե՛մ ապահովաբար։

ՏԻԿ. ԲՈՒՐՋ.—(Զարմանքով) Ե՞ս եմ։

ԼԵՒՈՆ Է.Ֆ.—Քաղաքավարութիւնս չի ներեր որ աւելի նախատական անուն մը տամ քեզի։

ՏԻԿ. ԲՈՒՐՋ.—(Լալով) Ո՛վ Աստուած, խելքին է եկեր

ԼԵՒՈՆ ԷՖ.—Դժբաղդաբար խելքս գլուխս է տակաւին, թէեւ կը նախընտրէի որ խելքս կորսնցուցած ըլլայի քան քու վրադ ունեցած վստահութիւնս։ Գիտես թէ ի՛նչ տառապանքներ կրեցի, ինչ նեղ օրեր անցուցի, բայց երբեք քաջութիւնս չկորսնցուցի, վանդի երջանիկ էի քեզմով, և կ՚ուզէի զքեզ երջանիկ ընել։ Մինչեւ այսօր կրցածս, չկրցածս ալ ըրի, որպէս զի դուն դժբաղդ չըլլաս, որպէս զի բանի մը չկարօտիս։ Իմ նեղութիւններս քեզմէ ծածկեցի, պարտք ըրի, որպէս զի բանէ մը չզրկուիս... բայց բաղդատանքյաջող գնաց, ինչ կրնայի ընել, ինքզինքս երբեք չմըտածեցի, իմ արժանապատուութիւնս, իմ նախասիրութիւններս, ամէն բան, ամէն բան վտանգի դրի, որպէսզի դուն քու դիրքէդ չիյնես։ Եւ հիմայ երբ յոգնած դադրած, սառ կտրած տուն կը դառնամ, տանս մէջ գիս կը խաբես... վառարանը չի քաշեր կոր, անանկ չէ՞....։

ՏԻԿ. ԲԱՐՋ.—(Ժպտելով) Ա՛յդ է բարկութեանդ պատճառը,

ԼԵՒՈՆ ԷՖ.—Մէկը սիկառ ծխած էր հոս քիչ առաջ, կը հաճիք ըսել թէ ո՛վ էր։

ՏԻԿ. ԲԱՐՋ.—Նպարավաճառը և մսավաճառը։

ԼԵՒՈՆ, ԷՖ.—Ի՞նչ էր այն նամակը որ կուրծքիդ տակ պահեցիր։

ՏԻԿ. ԲԱՐՋ.—Տեսա՞ր ի՛նչ ձախաւեր եմ. Աստաւած իմ։ (Նամակը կը հանէ սեղանին վրայ կը նետէ։)

ԼԵՒՈՆ ԷՖ. (կարդալով) «Ստորագրեալքս, մսավաճառ Յարութիւն և նպարավաճառ Սարգիս, վերջին անգամ կ'իմացնենք ձեզի որ, եթէ մինչեւ կիրակի մեզի ունեցած պարտքերնիդ չվճարէք, դատարան պիտի դիմենք, և ձեր բնակած տունը արգելքի տակ պիտի առնենք.» (Թուղթը ձեռքէն կը ձգէ)։ Ա՛ս է եղեր... է՛յ, ասիկա ինձմէ ինչո՞ւ պահեցիր։

ՏԻԿ. ԲԱՐՋ.—Ինչո՞ւ... որպէս զի դուն չյուզուիս, որպէս զի դուն ա՛լ աւելի չտառապիս։ Գիտէի թէ այս օրերս ինչ նեղութեան մէջ էիր, գիտէի թէ երկու օրէ ի վեր ի՛նչ մտատանջութիւններ ունէիր և քուն չէիր քնանար։ Դեռ երէկ գիշեր ըսիր որ եթէ դատերնիս կորսուէր, անձնասպան պիտի ըլլայիր։ Եւ, ի՛նչ սիրտով կ'ուզէիր որ ցոյց տայի քեզի այս թուղթը և հոգերուդ վրայ հոգ մըն ալ աւելցնէի, ի՛նչպէս պատմէի քեզի թէ հացագործն ու նպարավաճառը եկան ծանր խօսքերով յուզեցին զիս այսօր, երբ ես քու յուզմունքդ ամոքելու համար պատրաստ էի ամէն ցաւ կրելու։ Ի՛նչպէս խոստովանէի քեզի իմ սրտա-

տանջութիւններս, արցունքներս, երբ դուն ամբողջ օրը յոգնած, մաաժ, խռոված կուգայիր իմ քովս սփոփանք փնտռելու . . . :

ԼԷՒՈՆ ԷՖ.—Մարի՛ս, ներէ՛, ներէ՛ ինծի, արժանի չեմ ես քու սրտիդ և անձնուէր սիրոյդ. չատ բարձր կեն ես դուն, և ես գձուձ արարած մը՝ որ պատիր երեւոյթէ մը խաբուելով, մոռցայ բոլոր անձնուիրութիւնները, կասկածեցայ վրադ և վիրաւորեցի զքեզ. ներէ՛ ինծի որ սիրտդ ցաւցուցի . . . : Բայց Աստուած արդար է. և քու սրտիդ համեմատ վարձատրեց զքեզ, որովհետեւ սուտ խօսեցայ քեզի. դատերնիս կորաւած չէ:

ՏԻԿ. ԲԼՐՋ.—Հապա՞ . . . :

ԼԷՒՈՆ ԷՖ.—Շահուած:

ՋՐԻՆԵՐԸ

Եօթը տարեկան էի արդէն։ Մանկութեանս վերջին տարիները Մատամ Կառիւսի ֆրանսական դպրոցին մէջ անցուցած ըլլալով, հայերէն կարդալ նազիւ գիտէի, երբ ծնողքս Թաղին Ս. Խաչ վարժարանը դրաւ զիս, ուր ճնացի հազիւ երեք ամիս, ձեմարան երթալէս առաջ։

Ինչպէս կը յիշեմ յուզումս առաջին օրը, դրանդէն ներս, սանդուխին գլուխը, տեսնելով արձանագրութիւններ ամէն կողմ, պատերուն վրայ, դուռներուն ճակատը, ԱՐԳԻԼՈՒՄԸ Է ԽՕՍԻՆ, ԱՐԳԻԼՈՒՄԸ Է ՏԵՂԷՆ ԵԼԼԵԼ, զորս կազմող սեւ սեւ խոշոր գիրերը խոշոր համեմատութիւններով կը մեծցնէին անոնց նշանակութիւնը իմ տղու աչքերուս հանդէպ։ Չխօսի՛լ, չշարժի՛լ. ես որ համակ շարժուն, վոլթոյիկ էի համակ։ Եւ ի՛նչ եղաւ սրտաբեկումս, երբ խնամակալութեան սենեակը տարուելով, այնտեղ, Տիկիններուն դատաւորի լուրջ նայուածքին տակ, ենթարկուեցայ հետեւեալ հարցաքննութեան.

—Քրիստոնէական կարգացա՞ծ ես։—Ո՛չ։

—Քերականութի՞ւն։—Ո՛չ։

—Աշխարհագրութի՞ւն։—Ո՛չ։

—Պատմութի՞ւն։—Ո՛չ, ո՛չ...։

Իւրաքանչիւր ոչին, յանցաւորի մը պէս կը շառագունէի, ճակատս քիչ մը աւելի վար կը հակէր

և աւելի կը խոնարհէի արտեւանունքս։ Ա՛լ չէի համարձակեր վերցնել աչքերս որոնք մշուշի մը պարոյրին ընդմէջէն սեւեռած էին տախտակամածին վրայ։

Ծանկարծ սենեակին դուռը բացուեցաւ, և ներս մտաւ Մկրտիչ Մելիքեան, չատ ծանօթ դէմք մը ինծի, (յետոյ խմբագրապետ Հայրենիքի։)

—Վա՜յ. օրիո՛րդ Խանճեան . . . ։

Ձակատս բարձրացուցի իսկոյն. իր բարեկամ նայուածքը, իր համակիր ժպիտը, իր մտերիմ բառը վայրկենապէս փարատեցին այդ օտար միջավայրէն, այդ անծանօթ դէմքերէն կրած տպաւորութիւնս։

Արդարեւ Մելիքեան ներկայացուց զիս անոնց՝ չատ փայփայուտ բառերով. ըսաւ թէ ջուրի պէս ֆրանսերէն կը խօսէի, և թէ հիանալի արտասանութիւններ կ'ընէի այդ լեզուով։

Իսկ ես, այդ անգնահատելի տաղանդներս ցոյց տալու անհամբեր՝ սկսայ ֆրանսերէն խօսիլ իրեն հետ, և արտասանեցի գիտցած ոտանաւորներս, որոնց հակիրճ ցուցակին մէջ կ'ամփոփուէր բոլոր և միակ հրմտութիւնս։

Տիկիններուն դէմքը կը գորովէր, կ'անուշնար ժպտուն նշմայրներով զորս կ'ուղղէին իրարու քանի կ'արտասանէի Լաֆոնթէնի Ագռաւն ու պանիրը.

O ! bonjour, Monsieur du corbeau,
Que vous êtes joli, que vous me semblez beau!

Ա.յլեւս գրաւեր էի խնամակալուհի տիկիններըը որոնք գովեստներով ներկայացուցին զիս Բ. սրահին

մէջ, և սակայն չկրցան ուրգիլել որ իմ տարիքէս շատ վար դասարանի մը մէջ դրուիմ։

Շուրջս, ամէնքն ալ ինձմէ պզտիկ աղջնակներ, ոմանք իրենց գրասեղանին առջեւ կը պառկէին գլուխնին գիրքերնուն վրայ. ոմանք գրպաննուն փոքրիկ գընդակներ հանելով, կը խաղային իրենց գոգնոցին մէջ. ուրիշներ շաքար կամ ձիւթ կը ծամէին։ Ես բնականաբար չէի կրնար բարեկամանալ անոնց հետ, ես որ ևօթը տարեկան էի և ֆրանսերէն ոտանաւորներ գիտէի . . . ։ Ձեռքս տուած էին մէկ քանի դասագիրքեր, որպէսզի գոց սորվիմ, և ասիկա խաղալիկ մըն էր ինծի համար որ այնքան գոց սորված էի նօեղ է Շաբաւաչի քերականութենէն, առանց բառ մը հասկցած ըլլալու մէջէն։

Չէ՛, այս դպրոցին մէջ, ինչ յուսահատեցնող բանը ոչ այդքան վար դասուիլս էր, ոչ ալ առանձին մնալս։ Շատ աւելի վիրաւորիչ բան մը կար որ առնչութիւն չունէր անձիս հետ, և որ սաստիկ կը չարչարէր զիս։

Սրահին մէջ, աջդին անդին կը տեսնէի շատ մը կեղտոտ, չսանտրուած, գրգլեակներ հագած, բոկոտ տղաք որոնք մուրացիկի երեւոյթ ունէին, և որոնց անուններ ձրի էր։

Վարժուհին զանգակը կը զարնէր ու կը պոռար. «Ձրիները ճաշի իջնեն։ — Ձրիները տիկիններուն սենեակը անցնին։ — Ձրիները թուղթ գրիչ առնելու երթան։» Ու անոնք ամէնքը միասին ոտք կ'ելլէին գլխիկոր ու վճռեր։

Ես չէի գիտեր թէ ինչ կը նշանակէ ձրի բառը,

որ սոսկալի բան մըն էր անշուշտ, որ պատժապարտի, դատապարտեալի գաղափարը կուտար ինձի. կը հարցնէի ես ինձի թէ ի՛նչ յանցանք գործած էին արդեօք այդ խեղճ տղաքը ձրի ըլլալու համար:

Մինչեւ այսօր այս հարցումիս պատասխանը գտած չեմ տակաւին: Միայն գիտեմ թէ նուիրական բան մը մը կը համարուի այսօր ձրին, նահատակներու տառապեալ սերունդ մը ներկայացնելով ընդհանրապէս:

Վայրկեաններ կային ուր կարեկցութեան զգացումը կոկորդս կը սեղմէր. վաղանցո՞ւկ վայրկեաններ որոնց մէջ խանդաղատանքի, մերթ արցունքի քաղցրութիւնը կար նորէն. այլ աւելի ստէպ անտեղիտալի, անգութ պժգանք մը կը համակէր զիս: Խռուած մազերով, աղտոտ եղունգներով այդ աղջիկները, որոնց զգեստները գոնակէն քուրջեր թել թել վար կը կախուէին, մղձաւանջ մը դարձած էին ինձի համար, ձրինե՛րը, հէ՛ք բուրիաներ:

Ցօժարակամ կը հրաժարէի զբօսանքէս, խաղերէս, խուսափելու համար զանոնք ինձ մօտեցնող առիթները, եւ անխոստովանելի այս պժգանքը օր ըստ օրէ կը սաստկանար, կիրքի մը, մոլութեան մը ծայրայեղութիւնները կ'ստանար ու կը տանջէր զիս:

Մանաւանդ Աննիցա անունով ձրի մը կար իմ դիմացի գրասեղանիս վրայ, որուն աչքերը շարունակ կ'արցունքոտէին: Ո՜հ, այդ աղջկան յարատեւ տեսքը, անոր անասունի պաղատող նայուածքը յամառօրէն վրաս հեղուստած՝ տառապանքն էր աչքերուս. բայց աւելի մեծ տառապանք մըն էր սրտիս դիւռակցու-

թիւնը այս վատ, այս անարժան զգացումիս որուն չէի կարող յաղթել.

Օր մը, մեր գեղագրութեան ուսուցիչը գիրս աչքէ անցուներէ ետքը, հարցուց ինծի.

—Դո՞ն գրեցիր այս բոլորագիրը։—Անշո՛ւշտ, պատասխանեցի։

Ափրի՛ս, աղջիկս, գոչեց, դուն դեռ ամիս մը առաջ, չէնք չնորհք պարզ գիր մը չէիր կրնար գրել. ի՞նչ չուտ առաջ գացիր։ Ափրի՛ս, շա՛տ ուրախացուցիր զիս։

Եւ տետրակիս նոյն էջին տակ գրեց սա տողերը, զոր հազար անգամ կարդացած ըլլալուս բառ առ բառ կը յիշեմ.

«Բ. սրահէն Զապէլ Խանճեան աշխատասէր օրիորդին 1870 փետր. 28ին գրած հայերէն գիրը բաւական վարժ և ընտիր գրուած ըլլալուն վկայութիւնս անաչառապէս ուրախ սրտիւ կը դնեմ հոս»

Ծետոյ, բոլոր սրահին առջեւ կարդաց։ Տետրակս ձեռքէ ձեռք անցաւ։ Ամէնքը չուրջս խմբուեցան. բայց զգացի թէ ոչ մէկը գոհ ինծմէ յաջողութենէս, որովհետեւ բարեկամ չունէի։ Եթէ գիտնայի, և եթէ գիտնային անունք ալ թէ ի՛նչ աննախանձելի ձիրք մը նկատուած է գեղագրութեան ընդունակութիւնը.... Մեծերէն մէկը մինչեւ իսկ ըսաւ. «Տեսանենք ի՛նչ գրած է»։ Բոլորտիքս զսպուած ծիծաղներ իրաւունք տուին անոր։ Այն առեն բազմութեան մէջէն ձայն մը բարձրացաւ.

—Ա՛յ, ինք գրեց. խաչո՛ր, ես աչքովս տեսայ։

Ննիցան էր, այն խեղճ աղջիկը պոր կ'ատէք գրեթէ իր ականայ ինձի պատճառած զգուանքին համար, եւ ան, կը համարձակէր պաշտպանել զիս ամբողջ սրահին դէմ։

Եւ մինչդեռ ես խոժոռ կը կենայի այս անիրաւ յարձակումին դէմ սրտմտած այլ հպարտ, քովս մօտեցաւ և հոգածու ձայնով մը ըսաւ ականջիս. «Նստէ՛ մէյ մըն ալ գրէ որ տեսնան։»

Այս բարեկամ ձայնը, այս մտացի թելադրութիւնը ոգեւորեց զիս։ Անմիջապէս հարցուցի ուսուցչիս։

— Կ'արտօնէ՞ք որ ուրիշ մըն ալ գրեմ։

Ու գրասեղանիս առջեւ անցնելով կրկնեցի այդ ապուշ գիրը որ պահ մը վրդովեր էր սրահին բարեկարգութիւնը։ Կ'երեւայ թէ այս անգամ աւելի խնամքով գրեր էի. Ցուղումներըը զիս չեն շուարեցուցած երբեք։ Ու կրկնապէս յաղթանակեցի. նախ՝ հերքելով ընկերներուս զրպարտութիւնը, յետոյ աւելի մեծ գովեստներ լսելով ուսուցչէս։ Բայց սառնցմէ չատ աւելի անուշ ուրախութիւն մը կը գրաւէր զիս հիմայ. բարեկամ սրտի մը բաբախելը կ'զգայի սրտիս մօտ. լոյսի ճառագայթ մը կ'ողողէր հոգիս. վայրկենապէս կորանցուցած էի պժգանքս Ննիցային նկատմամբ։ Գըրկեցի և համբուրեցի զինքը։

ՍԵՐԵՆԱ

Հաղիւ տարի մը կար որ Պոլիս եկեր էր Սերենա, և տխուր ու հմայաթափ՝ իր հայրենի քաղաքը կ'երազեր արդէն, արգաւանդ ու նկարագեղ Պրուսան՝ Ծաղկի փունջի մը պէս բուրումնաւէտ։

Բերայի լաւագոյն փողոցներէն մէկուն մէջ, հոյակապ տան մը թանձր վարագոյրներուն ետին ճրնշուած նստած՝ նեղսիրտ շարժումով մը կը թղթատեր նամականերու, կենդանագիրներու անհատնում չարք մը։ Մինչ միտքը թռեր գացեր էր իր Սէթ-Պաշիի լուսաւատ տունը, որուն պատուհանէն կը լսուէր հեղեղին գոռումը՝ վարը, լօռուտ խարակներուն լայն իրամատին մէջ եւ կը մտածէր իր կանանչ վանդակորմով բաց պատշգամին, ուրկէ գիշերը՝ կը տեսնէր բոլոր քաղաքը շքեղ հարսնիքի տան մը պէս ժամերով ու լամպարներով լուսավառուած։ Ու յիշեր առտուան արեւը կաս կարմիր՝ Ոլիմպոսի գլխուն վրայ հրդեհէ պսակի մը պէս, ու կը դառնար կը նայէր հիմակ՝ դիմացը պատնէշի պէս ցցուած չէնքի մը սեփ սեւ պատին, ուր լոյսերը այնքան ուշ կը վառէին, մեռելի լապտերներու պէս դեղնած, ծալք ծալք սրահակներուն եառեւէն։

Ինչո՞ւ ելեր եկեր էր. տուն տեղ, ընտանիք, պզտկան, թեկնածուներ, ամէն բան հոն թողած։ Իր ծանօթները մտածեր էին թէ չէր կրցեր սիրական հօրը

ֆահուան կակիծին դիմանալ, և կը հեռանար՝ իր սու-
պի առաջին տարին ընկերութենէ քաշուած ապրելու
համար։

Իրաւ, Մերենա հօրը մեռնելէն երկու ամիս ետքը
Թողեր էր իր հայրենիքը, և մօրը հետ եկեր հաստատ-
ուեր էր Գատը-Գիւղ, ուր ամողջ ամառը սգաւորի ան-
շուք կեանք մը վարելէ ետքը, աշնան սկիզբը Բերա
փոխադրուեցաւ, իր բնակավայրին հետ ապրելու կեր-
պըն ալ փոխելով։

Այս ամէն փոփոխութեանց մէջ մայրը կամք
չուներ. պարզ սրտի տէր անուշ կնիկ մըն էր, որ աղ-
ջկանը վրայ հոգի կու տար, հաւատալով անոր՝ ինչ-
պէս կը հաւատար իր եկեղեցիին սուրբերուն, և հնա-
զանդելով անոր, ինչպէս հնազանդած էր իր ամուս-
նին՝ բոլոր կեանքին մէջ։

Եւ Մերենա անարժան չէր այս պաշտամունքին,
այս հաւատքին։ Իր քաղաքին յաւերժահարսերուն պէս
վեհաշուք՝ անոր դեղձերուն պէս թաւիշ այտեր, անոր
սաղարթներուն պէս երկար առատ վարսեր ունէր, և
Պրուսայի բոլոր աղբիւրներուն ճերմակ ու բոլորչի բա-
ղուկները, և անոնց վարդ եղունգով մատները, որոնց
պիտի վայլէին աչխարհքիս ամէնէն աղուոր մատնիները։

Տեղացի վարժապետէ մը քիչ մը կարդալ գրել
սորված էր, և տասը տարի չարունակ ամէն օր Աւետեաց
կարդալով, հիմակ աղեկ մը կը հասկնար հայերէն լե-
զուն, առանց զայն խօսելու։ Ատոր փոխարէն կը խօսէր
սակայն տաճկերէն մը, Պրուսացի կիներուն յատուկ
այն յոյլ արտասանութեամբը, որ գրգռանք մը, հեշտ

ու կախարդիչ բան մըն է ինքնին, և այն թատերա-
բեմի բացագանչութիւններով, որոնք փայփայող շեշտով
մը կը մարին, կը հալին կարծես իրենց շրթունքներուն
վրայ։

Սերենա անուս կիներու թարմ և առոյգ միտքը
ունէր, որ բնաւ յոգնած չէ խեղդ ու խեղճ ընթեր-
ցումներով։ Ողիղ դատողութեան տէր, գործնականը
տեսականէն վեր դասող, դգացումը սկզբունքին զոհե-
լու պատրաստ, իր առողջութիւնը վայրկեանէն աւե-
լի սիրող գաւառացի լուրջ աղջիկն էր, որ իր հօրը
մահուամբը տասը հազար ոսկիով օժտուած՝ կուգար
իրեն յարմար ամուսին մը փնտռելու Պոլիս, խեթալը
բոլոր գաւառացի աղջիկներուն։

*
* *

Ամէն տարի մայիսին, Պոլիս իր Հայ-Լայծը կը
դրկէ Պրուսա Բերայի բարձրագոյն ընկերութիւնը՝
Եւրոպացիներէ բաղկացած ընդհանրապէս, ամիս մը
իր պերճութիւնը կը պատռռնէ Ամէմիէր տանող պո-
ղոտային վրայ, որ Սեթ-Պաշիէն մինչեւ Ջերմուկները,
և հռնկէ Մուտանեայի նաւահանգիստը կ'երկարի,
կ'երկարի միշտ ուղիղ, միշտ հարթ, միշտ լայն։ Անա-
գոներ, ճերմակ, սեւ, չէկ ձիերու վրայ հեծած, քաւիսօնե-
րու մէջ, թափթըփով իրենց ճամբուն վրայ փետուրներու,
շքաշներու, դիւթական փրփուրներու վէտվէտում մը,
բարեւելու նոր կերպեր, շրջագեստ վերցնելու նոր ձե-
ւեր, անժանօթ նոր բառեր, օտար հնչումներ, միշտ
տարօրինակին, անակնկալին եւ անժանօթին անդիմա-
դրելի հրապոյրը։

Եւ այդ վաղանցուկ ամիսներէն ետքը, ամբողջ տարի մը Ոլիմպոսի աղջիկները կը խօսին ու կը խօսին անոնց վրայ, ինչպէս կը խօսէինք մենք, մեր մանկութեան տարիքին մէջ, մոգական լապտերին մէջէն ընդ-նշմարուած ու անցած գացած տեսիլքներուն վրայ։ Եւ կը ջանան նմանիլ անոնց՝ քալուածքով, շարժուածքով ու արդուզարդով։ Իրենց համար Պոլիսը վերջին բառն է ճաշակի նրբութեան, քաղաքակրթութեան և յառաջդիմութեան, և այս բառերը կը նշանակեն իրենց լեզուին մէջ չըլազդեստ, պար, պչրանք։

Սերենա չէր կրնար զերծ մնալ անշուշտ այս բանբառնումէն. բայց իր առողջ մտքովը և համեստ ճաշակովը՝ ոչ թէ անոնց պերճանքին ու զբօսանքին՝ այլ կեանքին էական պայմաններուն և գաղափարնե, ուն կը հետաքրքրուէր։ Այս էր ամէն օր Արեւելք կարդալուն գաղտնիքը, և ոչ թէ ուսման սէրը, ինչպէս կը կարծէին միամիտները։

Ինք՝ հարուստի աղջիկ՝ միտքը դրած էր անպատճառ պոլսեցի ամուսին մը ունենալ, որ գերազոյն պերճանքն է։ Ու կը կարդար, կը կարդար Արեւելքը, արդի երիտասարդութեան սկզբունքները, ճաշակները ճանչնալու և անոր պահանջումներուն ինքզինքը վարժեցնելու համար։ Իր անփորձ աղջկան միամտութեամբը՝ բոլոր գրուած գեղեցիկ բաներուն կը հաւատար։ Խօսքին ու գործին միջեւ գտնուած անջրպետը չափած չէր տակաւին, և չէր ճանչնար թմբուկին ձայնը, որ այնչափ անուշ կուգայ... հեռուէն։

Կը կարդար պարզեւաբաշխութեան հանդէսներու

ատենաբանութիւնները, լսարաններու, հարսնիքներու մէջ ատատասանուած ճառերը, եկեղեցիներու բեմէն խօսուած քարոզները, յօդուածները, թղթակցութիւնները, վիպակները և ամէնքը, ամէնքն ալ մէկ բերան կը պահանջէին որ հայ աղջիկը լաւ տանտիկին և լաւ մայր ըլլալու պատրաստուի։

Եւ Սերբենա կը պատրաստուէր. ինք էր որ կ'ուփէր տանը անուշեղէնները, սանձելիխան, ասպէպր, ճերմակ կեռասը, ինք կը բանար խմորեղէնները, կէօզլեմէն, սիմիխանաթըն. կը չինէր տարեկան երշիկը, ապուխտը, կը քննէր, կը կարգադրէր հաշիւները, կը կարէր զգեստները, կը խնամէր իր հիւանդոտ հայրը. և այսպէս իր կեանքին քսանըեօթերորդ տարին կը բոլորէր, ու պոլսեցի հիւրերէն գեռ մէկը չէր գար գինը ամուսնութեան խնդրելու. մինչ իր հայրենակիցներէն ոչ մէկը կ'ամուսնանար, իր ձեռքը խնդրելէ և մերժուելէ առաջ։

Որոշեց ուրեմն որ ինք երթայ անոնց, քանի որ անոնք կ'ուշանային, և գնաց ուղղակի Գատը-Գիւղ, համեստ տուն մը վարձեց Միւհրտար։ Ոչ ծառայ տարաւ իրեն հետ, ոչ խոհարար, ոչ ալ սպասուհի մը։ Իր նպատակին չուտով հասնելու և իր բոլոր բովանդակ տաղանդը ցոյց տալու համար, տանը բոլոր բովանդակ հոգը վրան առաւ։

Դրացիներուն մէջ համակրելի երիտասարդներ տեսաւ, որոնք ամէն ճիգ թափեցին այդ աղուոր աղջկան ծօտենալ դարպաս ընելու բայց ոչ ամուսնանալու համար։ Սերբենա իր խելացի կնոջ սուր դատողութեամբը գործը կռահեց, և դուռը փակեց անոնց դէմ։ Իր հօրը

հարստութեան համբաւը լսողներ հեռու տեղերէ վազեցին եկան. բայց տեսնելով այդ անչուք տունը առանց ծառայի, առանց պերճանքի, «հօրմէն բան չէ մնացեր» ըսին ու մէյ մըն ալ տունը ոտք չկոխեցին։ Եւ մարդ չհարցուց իրեն թէ ո՞վ կ'եփէր կերակուրը, ո՞վ կը դարձնէր տունը։ Նոյն իսկ երբ մայրը ուզեց հասկցնել դրացիներուն՝ ազգկանը տանտիկնուհիւնը, երեսին անդին դարձուցին ու ականջ չկախեցին։

Եւ օր մը, խեղճ Սերենա, նշմարեց որ պարապ տեղը իր աղուոր ձեռուքները աւրեր էր խոհանոցի ամաններ չփելով։ Բայց չուտով յուսահատող կին չէր։ Իր կաժքին մէջ հաստատ՝ ուզեց նոր փորձ մըն ալ ընել։ Զգեց գիւղի տունը և եկաւ բնակիլ Բերա, այն չքեղ տան մէջ, որուն մութ վարագոյրներուն ետին նստած՝ իր սիրելի Պրուսան կ'երազէր, թղթատելով կենդանագիրներու և նամակներու ծրարը, փետրուարի ամպոտ իրիկուն մը, մթնշաղ թերաստուերին մէջ։

*
* *

Կը մտածէր հիմակ ամբողջ ձմեռը իր վարած կեանքին։ Իր ձեռքին մէջ բռնած այդ նամակները, այդ կենդանագիրները մէկիկ մէկիկ աչքին առջեւ կը բերէին բոլոր երիտասարդները և ծերունիները, (որովհետեւ Պոլսոյ մէջ ծերերն ալ կ'ամուսնանան), որոնք իր ձեռքը խնդրեր էին Բերա գալէն ի վեր։ Բժիշկներ, փաստաբաններ, վաճառականներ, պաշտօնեաներ, ամէն դասակարգէ, ամէն վիճակէ և տեսակէ մարդիկ, նոյն իսկ անոնք որ երեսը չէին նայած Գատը-Գիւղ, հիմակ կը սողային իր ոտքերուն տակ։

Ու կը խորհէր տրտմութեամբ թէ սուտ են եղերը բոլոր այն գեղեցիկ տեսութիւնները, ճառերը կնոջ պատուին, կնոջ կոչումին, կնոջ դաստիարակութեան մասին. ոսկի խօսքեր, զորս քաղաքակիրթ ընկերութիւնը իր սեմէն ներս չ'ընդունիր։ Այս նոյն կեանքին մէջ, որուն դուռները բացեր էին իր առջև հօրը ոսկիները, կը տեսնէր շուրջը նորատի կիներ որ կը ծխեն, կը հայհոյեն, կը խազան, կը խմեն, և իրենց պարտքին ու կոչումին վրայ բառ մը չեն գիտեր։

Ուրեմն պարապ տեղը սորվեր, յոգներ, աշխատեր էր այսչափ տարի։ Ընտանեկան կեանքի համար ունեցած իր մեծ սէրը, անձնուիրութեան պատրաստակամութիւնը մէկը չէր ուզած գնահատել, և բոլոր այդ թեկնածու պարոնները մուրացկաններ էին, խեղճ չտես մարդիկ որ իր դրամին շուրջը կը դառնային։

Այդ յօդուածագիրները, այդ ատենաբանները ստախօսներ, խաբեբաներ ամէնքն ալ, իր վրայ խընդացեր էին։ Աղջկան մը դաստիարակութիւնը, աղջկան մը արժանիքը միայն և միայն դրամ ունենալն է եղեր Գոլոյ մէջ։ Իր անձին հետ չէր ուրեմն որ կ'ուզէին ամուսնանալ այդ պարոնները, քանի որ արհամարհեր էին զինքը իր նիւթական անշուք երեւոյթին տակ։

Եւ իր կնոջական արժանապատուութեան մէջ վիրաւորուած, իր յոյսերուն մէջ խաբուած, ամէն ազնիւ բաներու համար հաւատքը խախտած, ոտք ելաւ։

Այդ ստախօս նամակները, այդ կեղծ դիմակով կենդանագիրները ա՛լ չէին կրնար զինքը կապել օտար

քաղաքի մը, ուր ճանչցեր էր կեանքի ամէնէն դառն բանը, պատրանքը։ Հիմայ կարդը իրեն եկեր էր ամէնուն վրայ խնդալու։

Եւ դնաց վառարանին մէջ նետեց ծրարը այդ ազաչող խօսքերուն ու քծնող նայուածքներուն, և սպասեց հոն մինչեւ որ բոցը լափեց անոնց յետին վշտերը, մոխիր դարձուց զայն։

Նոյն միջոցին սենեակին դուռը բացուեցաւ և մայրը ներս մտաւ։

—Աղջի՛կս, մութ տեղը ի՞նչ կ'ընես։

—Սա վառարանին կրակները կը դիտեմ, նայէ՛ ինչպէս մութը՝ լոյս և լոյսը՝ մութ կ'արտադրէ։ Յետոյ յարեց.

—Աչքդ լո՛յս, մայրի՛կ, որոշումս տուի, վաղուան շոգենաւով պիտի մեկնինք, Պրուսա պիտի դառնանք։

ՇՆՈՐՀՔՈՎ ԿԻՆԵՐ ԵՒ ԱՆՇՆՈՐՀՔ ԿԻՆԵՐ

(ԿԱՂԱՆԴԻ ՆՈՐԱՎԷՊ)

Դոմինիկ հանըմ, չիսուն տարեկան որբեւայրի մը որ զաւակ չէր ունեցած, իր պզտիկ քրոջը, Օր. Աղաւնիին հետ միեակ կ'ապրէր Գատը-Գիւղ, Միւհիւրտարի պարտէզին կողմը, ամուսինէն ժառանգած իր չքեղ տանը մէջ։

Սիւնազարդ կրկին սանդուխներով սիրուն գաւթակի մը վրայ կը բացուէր փողոցին դուռը, և մարմարէ լայն անդաստակին ետին կը տարածուէր ընդարձակ պարտէզը, որ կ'երկննար, կ'երկննար, և լիաղ մը անցնելով կը հասնէր մինչեւ նեղ գետիհ մը, ուր հըրդեհէն ետքը, վարձու փոքրիկ տուներ կառուցուած էին համեստ ընտանիքներու համար։ Դոմինիկ հանըմին տանը ետեւի պատուհանները ճիշդ այդ փոքրիկ չէնքերուն վրայ կը նայէին. և երկու քոյրերը, ամէն առտու, հոն կ'առնէին սուրճերնին, երկու մատ վերցուած վէժերուն ետին, ուրկէ ամէնքը և ամէն բան կրնային դիտել, առանց իրենք տեսնուելու։ Փոքրիկ մանրամասնութիւն մը ասիկա, որ սակայն իրենց ուշադրութենէն չէր վրիպեր, քանի որ գետհիկ սովորութիւն մը կը նկատէին պատուհանին առջեւ համարձակ նստիլը, և իրենք այնքա՜ն կը խորշէին գետհիկ երեւալէ։

Ընդէն, ոչ ոք պիտի մտածէր ընծայել իրենց այդ անմեղ մակդիրը։ Շատ շնորհքով ու աղնուական ընտանիքի մը համբաւը վայելած էին միշտ, և իրաւամբ։ Տունէն անգամ մը վեր նայողը կը համոզուէր այդ մասին։ Վարագոյրները այնպիսի հաճաձեւ միօրինակութեամբ վերցուած էին որ կարծես կարկինով չափուած ըլլային ամէն կողմէ. փայլուն ապակիներուն վրայ փոշիի շամանդաղ մը իսկ չէր տեսնուեր։ Վերնայարկի պատուհաններուն փեղկերը շաբաթը անգամ մը միայն կանոնաւորապէս կը բացուէին, ցուցադրելով դրացիներուն առջեւ ոսկի ցայտք մը շրջանակներու, և վիտակումը աթինեալ պաստառներու, թւլթրակ ծոպերու, սարսռատ ժանեակներու։ Աներեւոյթ ձեռք մը գողի պէս խուսափուկ, ներս դուրս փոշիները կը թօթվէր անշշուկ, և յետոյ կը փակուէին վանդակները, վերստին ու ամէն բան իր աղնուաձեւ անշարժութեան մէջ կ'իյնար։

Սակայն այս ահագին տան մէջ, սենեակ մը միայն յատկացած էր Դոմինիկ հանըմին և իր քրոջը բնակութեան։ Հոն կը ճաշէին, կ'աշխատէին, կը պառկէին կ'ելլէին և այնտեղ կ'ընդունէին միջնորդ կիներու, լուացարարներու և ասոր անոր սպասուհիներուն այցը, որոնց բարեսիրաբար գաւաթ մը սուրճ կը հրամցնէին, ուրիշին տան գաղտնիքները մտիկ ընելու համար, ինչ որ օրերով իրենց խօսակցութիւնը կը սնուցանէր։

Ծերուկ խոհարար մը կը ծառայէր իրենց հինգ տարիէ ի վեր, յորմէհետէ ալ չէր կրցած ուրիշ տեղ գտնել։

Ծոյլ չէին ամենեւին. միշտ գործի վրայ, ճերմակեզէնները կը կարկտէին, կը տեղաւորէին, վուշինները կը թօթվէին, կը փչէին, կը չտկէին կը չոկուտէին, և խեղճ վարպետին ալ հոգին բերանը կը բերէին՝ չփել, արբել, աւլել, ծանր բեռներ վերցնել տալով անոր։

Իրենց տեսակցութիւնները քաղաքավարական պարտքի հատուցումներ էին՝ միշտ հարուստ դասակարգին հետ, որոնց առջեւ կը խոնարհէին, կը քծնէին, կը պըզտիկնային, այն համեմատութեամբ որով կը յոխորտային խոնարհներուն, աղքատներուն հանդէպ։ Երբեք մանուկ մը ոտք չէր կոխեր իրենց տունը, որովհետեւ կ'ատէին աղաքը ճնասակար կենդանիներու պէս, վախնալով որ գորգերուն վրայ կը կոխեն կամ բազմոցին ծածկոցներուն թարմութիւնը կը ճմռթկեն։

Միօրինակ ու տխուր այս կեանքին մէջ, ուր կը պտըտցնէին մաքրասէր, աշնուական, քաղաքավար և մանաւանդ, բարի ըլլալու պատրանքը, մէկ հատիկ ժամանցնին էր՝ դրացիները դիտել երկու մատ վերցուած վէժերուն ետեւէն. փողոցին կողմէն՝ հարուստները, անոնց զուարճութիւններէն, արդուզարդերէն նախանձելու համար. պարտէզին կողմէն՝ աղքատները, անոնց անշնորհքութիւնները ծաղրելու, գաղտնիքնին ծուռ չիտակ մեկնելու, և քանի մը թիզ աւելի բարձրանալու համար իրենց սիրամարգի հպարտութեան մէջ. պերճանք մը զոր առանց ծախքի կրնային վայելել։

Օր. Աղաւնի քառասունի մօտ էր արդէն, բայց չէր մոռնար տակաւին իր նորատի աղջկան ամչկոտութիւն-

ներրը, միշտ աչքերը վար՝ կը խօսէր, հարսի պատրանք մը տալով ինքզինքին, և կակուղ համեղ ձայնով մը կ'բսէր իր անմեղ գարշանքները, իր անբիծ զարմանքները մէկուն միւսին խայտառակութեանց դէմ, միշտ կրկնելով թէ ամենեւին բամբասանքը չէր սիրեր։

Իրենց մեծագոյն պարծանքն էր երբեք սայթաքած չըլլալ չափուած ձեւուած կեանքէն, և իրենց արդար իրաւունքը կը նկատէին միեւնոյն բանը պահանջել նոյն իսկ սիրտ ունեցողներէն։

Անգամ մը խեղճ կին մը կը գանգատէր թէ նամակատունը ստիպողական հեռագիր մը տանելու համար, գիշերը անձրեւին դուրս ելեր՝ և չուներէն չրջապատուելով ցեխերուն մէջ ինկեր էր։

— Մենք գէշ օդի երբեք դուրս չենք ելլեր, կը պատասխաներ օրիորդը յաղթապանծ։

— Դիշեր ատեն՝ մինակ դուրս ելլել չիտակը չնորհքով կնկան մը վայելուչ բան չէ, կը յարեր քոյրը գայթակղած։

Ազգատ կին մը լալով կը պատմէր թէ զաւակը իրենց թաղին բժիշկին տգիտութեան զոհ գացեր էր, կանոնաւոր բժիշկ մը բերելու դրամ չունենալնուն պատճառաւ։

— Մենք միշտ Մուլիւքը կը բերենք, գոչեց տիկինը պարծենքոտութեամբ։

Այսպէս այս բարի արարածները ոչ մտքով և ոչ սրտով կ'ըմբռնէին ուրիշին զրկանքները, ակամայ սխալանքները, ու կը պախարակէին այն զանցառութիւնները,

որոնք սիրտը կը բզկտեն ղանոնք գործելու հարկադրուող դժբախտներուն։

Ամէնուն տկարութենէն, աղքատութենէն, ձախողանքէն, անկումէն անափառութիւն մը կը հանէին իրենց, այսպէս վրէժը լուծելով այն անճառ քաղցրութիւններուն ալ, զորս կ'ըմբռչխնեն չատ անգամ սրտի և մտքի տէր մարդիկ, երեւոյթները զոհելով իրենց ներքին գոհունակութեան։

Պարտէզին կողմը, երկու մատ վերցուած վարագոյրին ետեւէն դիտելով այդ կարօտ ընտանիքներուն նեղ նուագ կեանքը, անոնց փրթած, քակուած, խանդուած ճերմակեղէնները, կ'երթային կը բանային իրենց գարանները, ու կը համրէին ձիւնի պէս ճերմակ սաւանները, սփռոցները, բանուած բարձի երեսները, որոնք տարիներէ ի վեր հոն կը սպասէին գուցէ... Մեսիային գալստեան։

Դիեցիկ մանկիկը կուրծքէն կախուած՝ [illegible] առջեւ առուտուր ընող խեղճ անյարդար կիներուն հազարումէկ տգեղ տուններ կուտային։ Իսկ երբ տեսնէին անոնց ընտանեկան մէկ հաւաքոյթը, ա՛լ կատաղութիւնին չափ չունէր։ Իրենք միայն զրկուած էին այդ հաճոյքներէն, ամէն մարդ զուարճանալու միջոցը կը գտնէր, նոյնիսկ այդ չլթիկնե՛րը։ Աղաւնի թաչկինակը աչքերուն կը տանէր. «եթէ հայրիկս ողջ ըլլա՛ր»։ Եւ իսկոյն բարեսիրտ քուրիկն ալ կը փղձկէր, ու այս ողբերգութիւնները կը վերջանային հազարումէկ անէծքներով անոնց դէմ որ չափերին չէին ճանչնար։

Բայց իրենց բուն չարախօսութեան տաղանդը կ'ար-

թննար, երբ այդ տուներէն մէկուն մէջ սիրային "հովուերգութեան մը հոտը առնէին. վա՛յ անոնց։

—Աղա՛ւնի, նորէն եկաւ։

—Ա՛լ ես կ'ամչնամ կոր։

Ու կ'անցնէին ժամերը ճառելով անբարոյնութեան վրայ։ Ջմեռ դիշերները, կրակները մոխիր կը դառնային և մոխիրները կը պաղէին, սառ կը կըտրէին, մինչ իրենց խօսակցութիւնը կը յանգէր ծունդ ծունդ աղօթքներու՝ Աստուծոյ կրակը խնդրելով այս անպատիւ մարդոց վրայ։

Անպատիւ բաներու համար այս ընդհանուր սրրտմտութեան մէջէն կը տարորոշուէին սակայն մասնաւոր դէպքեր ու դէմքեր։ Օրինակի համար, Օրիորդ Աղաւնիին ուշադրութիւնը դրաւած էր գլխաւորապէս պարտէզին ծայրի տուներէն մէկուն մէջ աղջիկ մը, որ ժորջ հետ կը բնակէր։

Դէրասանուհի մըն էր այդ չքնաղ աղջիկը, հազիւ քսան տարեկան։ Ամէն օր դուրս կ'ելլէր, մինա՛կ, ամէն օր, դրանը առջեւ կրկին և կրկին իր մայրը համբուրելէ ետքը՝ անցորդներուն առջեւ, անամօ՛թը, մինչ սպասին Աղաւնի ձեռքերով երեսը կը ծածկէր ամչնալէն։

Ի՛նչ հակապատկեր իր մադաղաթէ երեսին հետ՝ այդ գեղաժպիտ դէմքը, իր սառ նայուածքին հետ, այդ լուսացայտ ծով նայուածքը, իր տափակ, չորցած, կռնծած մարմնին հետ. այդ առոյգ, ճկուն, լեցուն մարմինը, որ դլխոյի մը վեհութեամբ կը կրէր ամէնէն պարզ չրջազգեստները։

Բայց Աղաւնի չէր յապճնար հեգնելէ։

—Նայէ՛, սուտ օղեր դրեր է, ճիտին մարգրիտը նայէ՛, վա՛յ չտես, վա՛յ։ Ես աւոնց իրաւները ունիմ, օր մը օրանց դնելս տեսա՞ր էք։

—Դուն նայէ՛ որ ունեցածդ չես վայլեցներ։

Եւ ամէն անգամ որ անոնց դուռը զարնուէր, երկու քոյրերը կը վազէին։

—Ո՞վ է նորէն։

—Ծաղիկ բեռին։

—Ո՞վ գիտէ ո՛վ ղրկեր է։

Ու կ՚ակսէին ենթադրութիւնները, առաւօտեներլը, մեկնութիւնները, բոլոր չարախօսութեանց ցանկը քաղ ընելով, որոնց պէտք ունէին ապրելու համար հացի և ջուրի չափ։

Օր մը սակայն, անլուր, ապրսափելի բան մը պատահեցաւ, դիմացի դուռը զարկին, և Օր. Աղաւնի, որ ջուր կը խմէր այդ պահուն, այնքան դողդ ելաւ որ գաւաթը ձեռքէն ինկաւ կոտրեցաւ։ Քոյրը վազեց ահաբեկ։

—Վահրամ պէյը, էֆթիկ հանըմին տղան դիմացի տունը եկաւ։

—Չէ՛, ճանըմ, սխալ տեսած ըլլալու ես։

Նոյն ինքն էր. հիմայ սենեակէն ներս կը մտնէր, գլխարկը ձեռքը խոնարհելով երկու կիներուն առջեւ, ինչպէս երբեք չէր խոնարհեր երբ Ծնունդին կամ Զատկին ացելութեան գար իրենց։

Այն գիշերը, քուներնին խանգարուեցաւ, ու հետեւեալ օրը, թէպէտ կարգը իրենցը չէր, ելան այցելութեան գացին էֆթիկ հանըմին՝ այս նշանաւոր լուրը հաղորդելու համար։

* * *

Իր անուրջներուն, ըղձանքներուն, դեռատի աղջկան իր թարմ ու վառվռուն հակումներուն հրճուանքովը ապրող զուարթ աղջիկ մըն էր Ծուլի։ Սրտի և գլխու տէր մօր մը մէկ հատիկ սիրելին, իր ճաշակներուն մէջ անկախ, հօրը մեռնելէն ետքը թատերական տենդոտ կեանքին մէջ նետուած էր, չկարենալով կար կարողի միօրինակ կեանքին համակերպիլ. որով մայրը կ'զբաղէր տանը ծախքերուն օգնելու համար։

Իր գեղեցկութիւնը, անարուեստ ու շնորհալի շարժուածքը, զմայլելի ձայնը, իր խօսելու, քալելու, ամէն բան ընելու մասնաւոր վայելչութիւնը, մանաւանդ իր լուրջ վարմունքը, զմայլանքի մթնոլորտ մը յօրինած էին իր բոլորտիքը, որուն մէջ արժանապատուութեամբ կ'ապրէր, սիրտը բաժնած ըլլալով մօրը նկատմամբ իր անհուն ազապատանքին և արուեստին սիրոյն միջեւ։

Մէկ իտէալ մը ունէր. քիչ մը դրամ հաւաքելով բարիղ ճամբորդել, և հոն իր արուեստը կատարելագործելէ ետքը, կովկաս երթալ, ուր այնքան կը գնահատուէին իր արուեստակիցները։

Ուստի լրջօրէն կը հետապնդէր իր նպատակը, նայուածքն իսկ չհաճելով դարձնել իր շուրջը ոլորտացող կնահաճութեանց, որոնց բուն արժէքը ճշդելու չափ խելք ունէր։

Բայց բոլոր այդ աղուոր անրջանքները, ծրագիրները, փառասիրութիւնները տեղի տուին աննեղ և բուռն սիրոյն առջեւ տոհմիկ երիտասարդի մը, վահրամ Ծուսիկեանի, որ տարի մը չարունակ մեծ յարգան-

քով զինքը պաշտելէ ետքը, օր մը եկաւ ամուսնութեան խնդրեց զինքը։

Երիտասարդին ծնողքէն գաղտնի կատարուեցաւ նշանտուութիւնը, երկար առարկութիւններէ ետքը, որոշուելով որ Ծուլի հրաժեշտ տար բեմին, և վահրամ չկանար իր ընտանիքին հաւանութիւնը ստանալ այս ամուսնութեան մասին։

Դեռատի աղջիկը յանձն առաւ այս զոհողութիւնը, զգալով որ ինք ալ վահրամը կը սիրէր իր կեանքի ըղձանքներէն աւելի։ Եւ իր նշանածին առաջին այցը կ'ընդունէր այն օրն իսկ ուր Աղաւնիին ձեռքէն ինկեր կոտրեր էր գաւաթը։ Երկրորդ այցելութիւնը սակայն՝ տրտմութեան արցունքներով թրջուեցաւ։

Վահրամին ծնողքը, Դոմինիկ հանրմէն իմանալով անոր Ծուլիին հետ ունեցած յարաբերութիւնը, հարցուփորձեր էին զայն։ Երիտասարդը ստիպուեր էր ամէն բան խոստովանիլ, և բուռն ընդդիմախոսութիւն մը եղեր էր ծնողքէն։ Հիմայ կը մեկներ Պոլսէն ինքնուրոյն գործի մը ձեռնարկելու համար, ուր կը յուսար քիչ ատենէն մեծ յաջողութիւն ձեռք բերել, և այն ատեն անկախօրէն պիտի ամուսնանար։

*
* *

Ա՛լ այնուհետեւ սկսան Ծուլիի համար կեանքի մեծ թմրախիծները։ Բաւական չէր իր սիրելի Վահրամէն բաժնո իլը ստիպուած էր, ապրելու համար, կար կարել, ինք որ վարժուած էր խանդոտ կեանքի մը բոլոր պէսպիսութիւններուն, ինք որ ժամ մը չէր կրնար

մինչեւ յոյն տեղը նստած ձնալ, հիմայ մինչեւ իրիկուն ճերմակեղէններու միօրինակ շուլլալ-խածիպներու վրայ կը դեղնէր, կը նիհարնար, մատնիները մատերէն վար կը սահէին, զգեստին գօտիները ա՛լ մէջքը չէին բռներ։ Ինք՝ թատերասրահին լոյսերուն, ծափերուն, երաժշտութեան, բանաստեղծութեան մէջ վթթած ծաղիկ, իր անձուկ տանը աղօտ լամպարին տակ կը հիւծէր հիմայ։

Որքա՜ն կը ցաւէր ուսման կանոնաւոր ընթացք մը քոլորած չըլլալուն. գոնէ ուսուցչուհիւն կ՚ընէր, և դեռաբողբոջ հոգիներ կազմելու խանդավառութեամբը կը քարձրանար այդ քուրջերու հորիզոնէն վեր, որուն պէտք ունէր իր սլացկոտ հոգին։

Բայց Վահրամին նամակները հետզհետէ կուգային սրտապնդել զինքը, և իր անուշ սիրտը տակաւ կը սկսէր համակերպիլ այդ նոր կեանքին, էութիւնը ամբողջ ընկղմելով իր անծայրածիր սիրոյն մէջ, որ հեռուէն իսկ կը պարուրէր զինքը, ինչպէս յորձանքոտ ծովը իր գոգը նետուած էակ մը։

Իր ամէնէն մեծ ցաւն էր գրելու դժուարութիւնը։ Իր խօսակցութիւնը՝ այնքան յանկուցիչ, բեղուն, այնքան, կը ցամքէր համր ճերմակ թուղթին առջեւ։ Իր տաղանդը՝ շարժուձեւերով, ձայներով, գոյներով, լոյսերով ընձիւղած՝ միայնութեան, լռութեան, տրտմութեան մէջ կը մարէր, կը հատնէր։

Ամբողջ ամառ մը և աշուն մը, առանց տունէն դուրս ելլելու, կարեց ու կարեց, աղուոր գլուխը վայրահակ, զոր մօրը ծունգին վրայ դնելով կուլար ամէն անգամ որ Վահրամին նամակը ուշանար։

Եւ սակայն մայր ու աղջիկ այսքան տքնութիւնները չէին կրնար ծայրը ծայրին բերել։ Շատ բանէ կը զգուէին արիութեամբ, քանի որ այս զոհողութիւնը յանձն առած էին, ամէն նիւթական օգնութիւն մերժելով վաճրամին կողմէ։ Այսպէս անշուշտ պիտի գիմանային երկար ատեն, եթէ մարդկային կամքը իրօք կարենար ճակատագրին յաղթել։

Բայց Դեկտեմբերին սկիզբները, մայրը, թոքատապէ բռնուելով, անկողին ինկաւ, ու բժիշկը յայտարարեց թէ անոր կեանքը վտանգի մէջ էր, և թէ լուրջ խնամք երու կը կարօտէր։

Տան մէջ գտնուած քիչ շատ արժէքաւոր իրերը ծախուած էին արգէն, և Ռուլի փողոց ինկաւ, իրենց կար տուող կնոջ դիմելով, կանխիկ գումար մը ձեռք բերելու համար։ Ոչինչ կրցաւ ստանալ։

Ձիւնը կը տեղար, գիշերը վրայ հասեր էր, և խեղճ մայրը, օտար կնոջ մը հակողութեան տակ, մինակ կը պառկէր տունը։ Ծանկարծ գաղափար մը գեռատի աղջկան մրոքը լուսաւորեց. քանի՛ քանի անգամներ Թատրո՛ն տնօրէնը եկեր առաջարկեր էր իրեն որ մէկ ներկայացման մը մասնակցի դոնէ։ Եւ, արցունքոտ աչքերով գնաց անոր դուռը զարկաւ։ Տնօրէնը չմերժեց, պայմանաւ որ յառաջիկային տրուելիք արտաքոյ կարգի ներկայացման մը մէջ իր նախկին դերը ստանձնէր։ Ի զուր առարկեց դժբախտ աղջիկը իր մօրը հիւանդութիւնը, իր փափուկ դիրքը. մարդը անողոք մնաց։

Ռուլի չէր կրնար վարանիլ. ափ յափոյ պայմանագիր մը ստորագրեց և տուն վազեց։

Մայրը ճերմակ սաւաններուն մէջ պատուհած կը թասար պզայագիրկ, աչքերը գոց՝ մեռելի մը նման. ու զայն այդ վիճակին մէջ տեսնելով, Ծուլի խելայեղ ինկաւ աթոռի մը վրայ, ու սկսաւ տղու պէս հեծկլտալ։

***

Դոմնիկ հանըմ և իր քոյրը օրը օրին հետեւեր էին դերասանուհիին տանը մէջ պատահած իրադարձութեանց, յորմէ հետէ, իրենց չնորհիւ, երկու նշանածները հեռացեր էին իրարմէ։

Հիմակ ամէն շարժում դադրեր էր այդ տան մէջ, մեռելի տունի մը պէս տրտում, ոչ եկող կար հոն, ոչ գացող։ Բայց ինչ որ զարմանք կը պատճառէր իրենց, Ծուլիի վարած կեանքն էր։ Ինչպէս այդ վրթկած աղջիկը համակերպեր էր իր սենեակին խորը քաշուած՝ կար կարելու, ինչպէս կրցեր էր յանկարծ փոխել իր սովորութիւնները, և ապրիլ... իրենց պէս։

Աղաւնի սակայն ուրիշներուն առաքինութեան հաւատալու չափ միամիտ չէր. արտաքին ամբոխութեան տակ կը փնտռէր սեւ բիծը, որով կ'ուզէր մրոտել ամէնուն կենցաղը։

—Կ'երեւայ թէ վահրամէն իմացեր է մեր հոս բնակիլը, ըսաւ օր մը, և գիշերները մեր պատուհանէն ետքը դուրս կ'ելլէ։

Քոյրը շատ հանճարեղ գտաւ այս մտածումը, ուստի որոշեցին գիշերները մութ տեղը, պահպանութիւն ընել։ Եւ իրենց հաւքերութիւնն ու յարատեւութիւնը պսակուեցաւ արդարեւ։

Ի՛նչ մեծ եղաւ ուրախութիւննին, երբ գիշեր մը, թատրոնէ դարձի ժամուն, կառք մը կեցաւ դերասանուհիին դրանը առջեւ, և Ծուլի, գիշերուան իր մեծ կրկնոցին մէջ փաթթուած, տանը դուռնէն ներս մտաւ։ Հետեւեալ օրն իսկ վահրամին ընտանիքը իմացած էր այս պարագան, և թէպէտ Ծուլի համոզեր էր տնօրէնը որ իր անուն չդրուի ծանուցման մէջ, սակայն Դոմինիկ հանըմ, ասդին անդին իյնալով, ճշմարտութիւնը իմացաւ ու անմիջապէս գրեց վահրամին։

* * *

Ծուլիին մայրը շատ ծանր վիճակներէ անցեր էր, բայց չնորհիւ իր աղջկան աչալուրջ խնամքներուն, ապաքինման ճամբուն մէջ մտած էր հիմայ։ Դեռատի աղջիկը՝ գրած էր իր նշանածին՝ մօրը հիւանդութիւնը, երկտողով մը, բայց այնուհետեւ այնքան հոգեկան տագնապներ կրեր, այնքան տառապեր, լացեր էր անքուն գիշերներ, ձիւնին, անձրեւին տակ, բժիշկին վազեր, դեղագործին վազեր էր՝ մայրը մահուան ձեռքէն կորզելու համար, որ ա՛լ պէտք չէր զգար ինքզինքը արդարացնելու իր նշանածին կամքին դէմ գործած ըլլալուն համար։ Այնքան տանջուեր էր արդէն ինք այդ պատճառաւ, որ գրեթէ իրաւունք ստացեր էր, իր անմեղութեամբը, սպասելու որ վահրամ գինքը մխիթարէ։

Ո՜հ, ի՛նչ դժուար եկեր էր իրեն կրկին թատերաբեմ երթալ, մայրը մահուան անկողինին մէջ լքած, հագուիլ, չպարուիլ, խօսիլ, ժպտիլ, երբ արիւն կ'երթար սրտէն։ Եւ յետոյ, որչափ ամչցեր էր իր գեղեց-

կուԹիւնը ցուցադրելու հասարակուԹեան առջեւ, երբ իր սիրականին նուիրած էր զայն յաւիտենապէս։ Ա՛լ չէր զգացեր այն կրակը որ երբեմն կը վառէր զինքը՝ լոյսի հեղեղներուն և բազմուԹեան հիացկոտ նայուածքներուն տակ։ Կուրծքին մերկուԹիւնները ծածկեր էր Թեւերովը, ու լացեր էր իր աղքատուԹեան վրայ որ կ'ստիպէր զինքը իր խոստման դրժել և այդ անծանօԹ ամբոխին հաճոյք հայԹայԹել՝ մօրը կեանքը մուրալու համար անկէ։

Ո՜հ, այդ սարսռազդեցիկ զգայուԹիւնները եԹէ կարենար գրել իր նշանածին, ո՛րքան պիտի մեղքնար զինքը։ Բայց ամէն անգամ որ ԹուղԹը ձեռք կ'առնէր, սրտի ճնշում մը կ'ունենար. գրիչը կը մերժէր հնազանդիլ իր ներշնչումներուն. ու կը յետաձգէր գժուարին վայրկեանը, ուր մտային տաժանելի երկունքով մը ծնունդ պիտի տար իր չքմեղագրին։

* * *

Կաղանդին առտուն, մայրը բազմոցին վրայ նըստած, ծածկոյԹ մը ծունկերուն վրայ, կը ժպտէր իր աղջկանը նայելով, որ գրասեղանին առջեւ կը ջանար վահրամին ուղղած նամակ մը աւարտել։

Դուռը զարնուեցաւ. ԹղԹաբերն էր. ծուլի նաժակը ձեռքը վեր ելաւ. ուրախուԹենէն կը փողփողէր, և պահարանը խզած պահուն շուրջը նայեցաւ. մայրը ա՛լ աղէկ էր. իր վահրամը զինքը կը սիրէր. ուրեմն դրժբախտուԹիւնը եկեր անցեր էր չար հովի մը պէս։

Նշանածը երկու տող գրած էր.

«Ամէն բան գիտեմ. արժանի չէք իմ սիրոյս, քանի որ չկրցաք ձեր խոստման հաւատարիմ մնալ։ Մոռցէ՛ք զիս, ինչպէս ես պիտի մոռնամ ձեզ։ ՎԱՀՐԱՄ»

ՕՐԻՈՐԴԸ

Այն տարին, հօրաքոյրս Ձմեռը գիւղը ծնացեր էր բժիշկին պատուէրով։ Քանի քանի անգամ գրեց ինծի եւ թախանձեց որ երթամ քանի մը շաբաթ իրեն հետ անցընեմ, եւ այնքան կը սիրէի զինքը, որ հաւանեցայ երեք ամիս բանտարկուիլ Բրօթիի մէկ անկիւնը, Ձմեռուան եղանակին՝ լքուած խարակ մը պարզապէս, Մարմարայի ջուրերուն մէջտեղը։

Հօրաքոյրս գեղեցիկ վիլլա մը վարձեր էր այնտեղ, քիչ մը պոռոտ ճոխութեամբ կահաւորուած. հոն կը գտնուէր նաեւ գրադարան մը. ու պատմեց ինծի թէ ինչ դժուարութեամբ կրցեր էր անոր բանալին ստանալ տանտէրոջմէն մասնաւորապէս ինծի համար։

Տանը կահաւորումէն դատեցով, չիտակը փափաք չունեցայ աչքէ անցընելու գրադարանը. միթէ չուրջս չունէի՞ ազատ ու արձակ բացավայրերը, լայնատարած հորիզոնը, վարդափթիթ արշալոյսները եւ վերջալոյսները ծիրաներփեան. յետոյ ծովը, ու ամէնէն առաջ ծովը զոր իր ամէնէն գգուոտ ու ամէնէն փրփրուտ վայրկեաններուն մէջ իսկ՝ հաւասար եռանդով կը պաշտեմ։

Առաջին օրերը զուարճացայ երկար պատյտներ ընելով ծովափին դարտափիններուն վրայ։ Բիւզանդեան պետութեան կայսրերուն այդ աքսորավայրին մէջ, անսահման խորհրդաւորութիւն մը կը գտնէի ոչ

ամէն քայլիս կը կեցնէր զիս շրջագայութեանս միջոցին դերբուկ արահետներուն մէջտեղը, ու խորհիլ կուտար դարերով հեռաւոր անցեալի մը իրադարձութիւններուն։

Միտքս, գերբնական բաներու համար անբացատրելի հակումով մը, մէն մի քարի ներքեւ, մէն մի մացառի խորը քարացած արցունք մը, արիւնի ցամքած կաթիլ մը, խեղդուած հեծկլտուքի մը արձագանգը կը փնտռէր։ Երբ իրիկուններըը շառագոյն արեւը՝ մոլորի, նարինջի մեղմաժուխ բեկբեկումներ խաղցնելով կորզ կղզեակին կատարին վրայ, հետզհետէ կը ժողվէր իր կարմիր մարմաջէ զրանգքները և ակրիներուն թաւշայինն գլուխները կը սեւնային, ինծի կը թուէր թէ այդ դարաւէժ քարի կտորուանքներուն ներքեւէն դուրս կ'ելլէին ուրուները վաղնջուց դժբաղդ կայսրերուն, և կուգային չախչախուած գանկերով, փորուած աչքերով, արիւնլուայ մարմնով այդ վհհապետները փընտռել իրենց կորսուած փառքերուն, իրենց խորտակուած գահերուն յիշատակը։

Ռոմէն Դիոգինէսի, Միքայէլ Ռանկապէի գալկոտ դիակները, Լեւոն Ե. բիւզանդեան հայ կայսեր արիւնթաթաւ գլուխը մարմին կ'առնէին կարծես փլած վանքին խորութեանց մէջէն, ու վարը Պրոպոնտիսի ալիքներուն վրայ կը յառաջանար մահասարսուռ նաւը՝ բերելով Թէոդոսիան իր դժբաղդ զաւակներուն հետ, որոնց կ'ընկերանար իրենց հօրը ջարդուփշուր ոսկորները կրող քստմնելի սև պարկը։

Կ'երեւակայէի Վարդանը, այն քաջասիրտ առա-

քինի դիւցազնը, յաղթողը Սարակինոսներուն, որ իր բարեկամներէն ու զինակիցներէն մատնուած՝ Բրօթիլի մէջ իր չինած վանքը կ'աքսորուէր ու հոն կ'սպանուէր։ Ամէն կողմ արիւն, ամենուրեք մատնութիւն, ահալի՛ ուրուականներ, որոնք դարերու անջրպետին մէջէն կը խօսէին ինծի իրենց ցաւերուն, իրենց յոյզերուն սրտառուչ ձայնովը։ Ճետոյ միտքս կուգար գրովալի անձուիրութիւնը Եւտոքսիա գրասէր կայսրուհիին իր ամուսնին նկատմամբ, զոր բնաւ սիրած չէր անոր փառքի օրերուն, բայց լսելով հրաշէկ երկաթով անոր աչքերուն խարուիլը, եկեր էր զայն խնամել Բրօթիլի վանքին խղճալի խցիկին մէջ։

Անդին, խրոխտ ու թովիչ Թէոփանան, որուն եղերական տարփանքներով լեցուն է բիւզանդեան պատմութեան ամբողջ մէկ շրջանը, իր աքսորի ցաւագին օրերը ունեցած էր այս կորսուած կղզեակին անկիւնը. և դեռ չատեր, որոնց անթիւ անհամար խուժբը կը տողանցի գիշերուան մշուշին մէջէն տառապանքի, բողոքի անհուն հռնդիւնով մը։

Ամբողջ ամիս մը սառեպ թիրն ի վեր մագլցելով, հետազօտեցի բարաբի ձեւով սեղերուն մէջ հետք մը այդ հնամենի վանքերէն՝ վիժանուտ մացառներուն մէջ, շաւիղը եղերող բուսարձակ խոպանուկներուն տակ. ոչինչ կրցայ գտնել, և զուր չանքերուս մէջ յուսահատ, զգացի որ երազը իրականութենէն աւելի կ'արժէ, ու եթերացած իմ ցնորքներուս յափրանքը ճնաց ինծի։

Արդէն նոյեմբերի հոծ մառախուղները սկսեր էին ծառալիլ ծովուն վրայ. ամբողջ կղզեակը կը մրգանար

կարծես։ Ոչ երկինք, ոչ ցամաք, ոչ ծառ, ոչ իսկ երդիք մը կ'երեւար։ Ոչ չունչ, ոչ շշունչ, բացի ալիքներուն ահալուր շառաչումէն որ կուգար հարիւրաւոր ռումբեր պայթեցնել ափունքին ափափաներուն վրայ։ Անսահման չրհեղեղի մը տպաւորութիւնը կը տարածուէր ամէն կողմ։ Հանդիպակաց լեռները կը չնչուէին մշուշին ետին, և ամայութիւն մը, մահուան պէս ցուրտ, թաւածածկին վհատութեամբ կը տոգորէր սիրտս։

Գիւղին տուները փակ էին բոլորն ալ. ամառանայինն հիւրերը մեկնած էին արդէն, իսկ սակաւաթիւ բնակիչները իրենց կրկնակ փեղկերուն ետին ապաստանած, դուրս չէին ելլեր բնաւ։

Հարկ էր ապրիլ սակայն, և ապրիլ՝ զուարթ ըլլալ կամ տառապիլ կը նշանակէ ըստ իս. երբեք չեմ հասկցած մէջին ճամբան։ Պէտք էր ներքին կեանք մը ստեղծել, զուարթութիւն մը յառաջ բերել վառարանին բոցերուն հանդէպ, որոնք հմայքէ զուրկ չեն անշուշտ, երբ կրնաս կազմել կէս շրջանակ մը սրտով կամ մտքով միացած։

Հօրաքոյրս, այնքան հեզահամբոյր, ամէնուն հետ կը համաձայներ, հակառակ իր կորովի մտքին, սովորութիւն ուներ ամէն մարդու յատկութիւնները միայն տեսնելու, իսկ թերութիւնները՝ երբեք։ Կարելի չէր իրեն քով աննպաստ դիտողութիւն մը ընել ոևէ մէկուն նկատմամբ։ Ստիպուած էի փայփայել տրամադրութիւնը բոլոր հիւրերուն, մտիկ ընել չահագրգիռ պատմութիւնները մէկուն եղբօրը յօդացաւին, միւսին թոռանը կապուտ հազին, ուրիշի մը ծխնելոյզին կամ

ջրամբարին։ Հօրաքոյրս ամէնուն կը համակրէր օրտանոց, մէկուն դեղ մը, ուրիշին խրատ մը կու տար, և կը մոռնար իր իսկ հիւանդութիւնը՝ ուրիշին սիրտը հայթայթելու համար։ Իսկ ես որ ոչ իր տարիքը, ոչ իր նկարագիրը ունէի, արկած մը, հանդիպում մը կը փնտռէի՝ քիչ մը խնդալու կամ գոնէ լալու համար։

Ինչ դիւրին է սակայն արկածներ գտնել կղզեակի մը մէջ ուր ձմեռը՝ առտու իրիկուն երկու չոգենաւ միայն կը հանդիպի, և որոնցմէ գիւղին պահնորդը կամ մասավաճառին աշկերտը դուրս կ'ելլէ։

Բարեբախտաբար յուսահատութիւնը իմ մահացու մեղքս եղած չէ երբեք։ Այս անգամ ուրախութեամբ մօտեցայ գրադարանին զոր արհամարհեր էի բնութեան գեղեցիկ օրերուն։

Եւ անակնկալ մը ունեցայ։

Մեծ մասամբ ֆրանսերէն ընտիր հատորներէ կազմուած էր այգ գրադարանը։ Ինծի ծանօթ և անծանօթ չատ մը հեղինակներու լաւագոյն գործերը կային հոն ամէն գպրոցէ լաւ ընտրանքով։

Ուստի սկսայ կարդալ մեծ եռանդով, մոռնալով կղզին, ծովը, բիւզանդեան թագաւորները և ամէն բան։

Հօրաքոյրս կ'սպասէր որ յոգնիմ կամ ձանձրանամ, և ոչ մէկ պարագայի մէջ չէր ընդմիջեր ընթերցումս։ Օր մը սակայն եկաւ սեղնեակիս դուռը զարկաւ իմացնելու համար որ օրիորդը այցելութեան եկեր էր։

Օրիորդը. չատ անգամ լսեր էի այս անունը, և միշտ ենթադրելով որ գիւղին վարժուհին ըլլալու էր,

առաւօրինակ փուքիկոտուքիւն մը չէի դրեր գինքը ճանչնալու։ Այս անգամ բացարձակ դժգոհութեամբ մը ձեռքէս ձգեցի Պալզաքին մէկ հատորը, Բրօթիի հռչակաւոր ուսուցչուհիին հետ ծանօթութիւն հաստատելու համար։

Ցուսախաբութիւնը դժբախտ զգացում մըն է զոր ամէն մարդ առիթ ունեցած է ճանչնալու. բայց ինչպէս որակել այն հաճելի զարմանքը, այն հմայիչ ապշանքը զոր կ'ունենայ մարդ սխալած, խաբուած ըլլալը տեսնելով իր տխմար կանխադատութեանց մէջ։

Օրիորդը վարժուհի մը չէր. օրիորդը թագուհի մըն էր։ Շքեղ, մեծավայելուչ, գեղեցիկ մոգական պատկեր մը։ Պերճաշուք հասակ մը, սեւ թարթիչներով սքօղուած ծովափայլ աչքեր, սեփ սեւ առատ մազերով փաթթուած պաշտելի գլուխ մը, մեղրամոմէ թափուած իշխանուհիի ձեռքեր, և անթերի ճաշակով ձեւուած ու կարուած պարզ արդուզարդ մը։ Ահա՛ ինչ որ նշմարեցի իր վրայ առաջին նայուածքով, և ինքզինքս փչրուած, ոչնչացած զգացի իր առջեւ։

Բայց իր անկեղծ բաց նայուածքը, իր գրաւիչ ձայնը ապահովեցին զիս, և իր հանդարտ շարժուձեւերն ու խօսելու պարզ եղանակը վերհերոտութիւնս ամրապնդեցին։

Եկեր էր տանը մատենադարանէն գիրք մը խընդրելու, Մոնթէսքիէօյի Exprit des lois-ն. ու խօսեցաւ ինձի հեղինակին վրայ, ու խօսեցաւ գործին վրայ այնպիսի գիտակից համեստութեամբ և այնքան վայելչութեամբ, որ հմայուած մնացի իր խօսքէն, ինչպէս իր ձենէն։

Այն օրը այլեւս չուզեցի կարդալ. իր վրայ խոր-հեցայ մինչեւ իրիկուն. ո՞վ էր այդ գմայլելի աղջիկը, ինչո՞ւ այդ ամայի գիւղը կը բնակէր. և դեռ հազա-րումէկ հարցումներ կ'ուղղէի հօրաքրոջս որ չէր կրնար լիովին գոհացնել զիս։ Գիտէր միայն թէ շատ չքեղ վիլլա մը կը բնակէր վերը, բարձրաւանդակին վրայ, թէ առանձին կ'ապրէր, և թէ մանաւանդ ամբողջ կղզեցին մեծ յարգանքով ու գուշեստով կը խօսէր իր մասին։

Բոլոր գիշերը իր վրայ մտածեցի, և առտուան քունէ մը եռքը, երբ ուշ ատեն արթնցայ, արդէն գիրքը եռ ղրկեր էր չնորհակալութեան քարտով մը որով իրիկուան թէյի կը հրաւիրեր հօրաքոյրս և զիս։

Հոն, իր սրահին հոյակապ պերճանքին մէջ, բիւ-րեղներու, ժաղիկներու, արծաթներու ցոլքերով փող-փողուն սեղանին չուրջը, և թէյին հոտաւեան գաղջու-թեամբ տոգորուած մթնոլորտին մէջ՝ այնքան հմայիչ, այնքան անգիմադրելի երեւցաւ, որ հօրաքոյրս այն վաղահաս մտերմութեամբ որուն իրաւունք կու տան ալեւոր մազերը, հարցուց թէ ինչո՛ւ այդպէս առան-ձին կ'ապրէր և թէ ինչո՛ւ չէր ամուսնանար։

Օրիորդին աչքերը լուսեղէն ճառագայթով մը խնդացին։

—Շնորհակալ եմ որ ինծի կը հարցնէք առիկա, ըսաւ, փոխանակ ուրիշներէն տեղեկութիւն խնդրելու իմ մասիս։ Ամէն մարդ իր ուզած կերպովը կը մեկնէ իմ կեանքս. ես միայն կրնամ քեզ ճշմարտութիւնը ըսել ձեզի։

Իր մեղրամոմէ աղուոր մատերովը մեր գաւաթները թէյով լեցուց վերստին. իր սկահակը չրթունքներուն տարաւ, և ապուշ խօսեցաւ.

«Հարուստ վաճառականի մը աղջիկը և իր փիսիկ ժառանգորդն եմ։ Մօրմէս շատ կանուխ որբ մնացած, հօրս խնամքին տակ մեծցած եմ որ անկախ դաստիարակութիւն մը տուաւ ինծի, զարգացնելով իմ մէջս ինքնուրոյնութեան գաղափարը, և մշակել տալով փոքրիկ ընդունակութիւններս։ Ամբողջ մանկութիւնս և պատանեկութիւնս ուսմամբ և գրականութեամբ զբաղեցայ։ Շատ ծաղկահասակ էի երբ հայրս ալ մեռաւ, և հարկադրուեցայ ապրիլ մէկ մօրաքրոջս հետ որ աշխարհիկ կին մըն էր, և ինձ մտցուց Բերայի, ինչպէս կ'ըսեն, բարձր դասու ընկերութեան մէջ։

«Այդ միջավայրին սակայն չկրցայ ընտելանալ. այն կեղծ բարեկամութիւնները, վարկպարապի ըմբռնումը փոխադարձ պարտքերու, մակերեսութեանց զարգացումը մտքի և զգացումներու՝ դժբախտ կ'ընէին զիս։ Մեր յարաբերութեան շրջանին մէջ ոչ մէկուն կը համակրէի, որովհետեւ ոչ մէկուն համակրանքին կը նայի հաւատալ։

«Կրտսեր մօրաքոյրս այս կղզին կը բնակէր։

«Օր մը, համիտեան սարսափի շրջանին մէջ էր, անոր տան մէջ հանդիպեցայ երիտասարդ փաստաբանի մը, Արսէն Մ. անունով, որ մեծ վտանգի մը սպառնալիքին տակ կը գտնուէր այդ պահուն։ Գետական մեծ շրջանակներու մէջ որոշուեր էր հետապնդել զինքը, որովհետեւ վեհանձնութիւն ունեցեր էր պաշտ-

պանելու դատը գաւառացի աղքատ տղու մը որ անիրաւ ամբաստանութեան մը տակ էր. և յետոյ ծախքը հոգալով արտասահման փախցուցեր էր զայն. Իր ազգականները դողալով իր կեանքին համար, թաքուն ակնարկութիւններ կ'ընէին գործած անխոհեմութեան մասին:

«Արսէն սրտմտած այդ ակնարկութիւններէն, յայտարարեց թէ ոչ միայն չէր զղջար ըրածին վրայ, այլև պատրաստ էր միեւնոյն բանը կրկնելու, եթէ պարագան ներկայանար վերստին:

«—Ի՞նչ կ'արժէ, գոչեց զայրոյթով իմ իրաւաբիտութիւնս, իմ խօսելու արուեստս, եթէ չծառայէ անիրաւութեան դէմ մաքառելու և հարստահարեալ գժբախտներ պաշտպանելու:

«Այս խօսքը այնպիսի ուժգին աւիւնով մը արտասանեց որ ամբողջ իր դէմքը գունաւորուեցաւ, աչքերը անճառ կրակով մը վառեցան, և իր ձայնին մէջ գոաւացող հաստատ համոզումի տաք չեշտը ցնցում մը յառաջ բերաւ հոգիիս մէջ:

«Իրիկունը, երբ մօրաքոյրս սուիպեց որ քանի մը օր իր քով մնամ, յօժարութեամբ հաւանեցայ: Ինք այրի էր և զաւակ չուներ. իր տան մէջ ոչ գրադարան կար, ոչ դաշնակ, և ստիպուեցայ իրեն օգնել առտնին աշխատութեանց մէջ, որովհետեւ ծայրայեղ մաքրասիրութեան մը հետեւանքով, սպասուհի ալ չէր պահեր:

«Սակայն կեանքիս ամէնէն քաղցր, ամէնէն հեշտալի օրերը վայելեցի այն ամառան մէջ զոր անցուցի իր քով:

«Ամէն առաւօտ կը տեսնէի Արսէնը պատուհանիս վանդակափեղկերուն ետեւէն, երբ շոգենաւ կը մտնէր, և ամէն իրիկուն կը հանդիպէի իրեն նաւամատոյցին վրայ։ Կը բարեւէինք զիրար, և եթէ մօրաքոյրս միասին ըլլար, կը մօտենար մեզի, և կը չանար կարգադրութիւն մը ընել, որպէսզի երեկոյթը միասին անցընենք։

«Ա՜խ ի՜նչ երջանիկ կ'ըլլայի տեսնելով զինքը, ի՜նչպէս կը բաբախէր սիրտս, երբ իր սև աղուոր աչքերը յամառ սեւեռումով մը կը նայէին ինծի։ Ի՜նչպէս կը համաձայնէին մեր ըղձանքները, մեր իտէալները, ի՜նչպէս կը հասկնար իմ դիւրազգածութիւններս, ի՜նչպէս կը յարգէր իմ մանկամարդ աղջկան վհեռոտութիւններս և ի՜նչ վեհանձնութեամբ, անձնուիրութեան որպիսի՜ ազնիւ զգացումներով կ'ըմբռնէր կեանքը։

«Որքան կը ճանչնայի զինքը, այնքան կը կապուէի իրեն. ամէն օր աւելի մեծ, աւելի բարձր կը գըտնէի զինքը։ Իր նկարագրին մէջ բացառիկ գիծեր կային զոր դիպուածով երեւան կը հանէի, ու զանոնք կ'ուսումնասիրէի, կը վերլուծէի, կ'ընդլայնէի մտքիս մէջ։

«Ա՛լ բացարձակ մտասեւեռումս եղած էր ինքը. օրուան մէջ չկար վայրկեան մը ուր միտքս իրմով չզբաղէր. գիշերը, նոյն իսկ քունիս մէջ, կամքի տարօրինակ ուժով մը կը շարունակէի խորհրդածել իր վրայ։ Կեանքը այլեւս ուրիշ նպատակ, ուրիշ հրապոյր, ուրիշ երես չունէր ինծի համար։ Կրնայի յետին թշուառութեան մատնուիլ, ծանր հիւանդութեանց ենթարկուիլ, տառնջուիլ. ի՜նչ փոյթ. կը բաւէր որ զինքը ունենայի

մտքիս մէջ, և հոգիիս խորը։ Եւ ո՞վ կրնար գինքը վանել հոնկէ։ Ես իմ խանդավառութեամբս, իմ բարոյական ուժերովս աստուած մը չիներ էի գինքը և կը պաշտէի։

«Իսկ ինքը՛, գիտէի թէ իմ տեսակցութիւնս կը փնտռէր, և ասիկա կը բաւէր իմ դեռատիթիթ հոգիիս ըղձանքներուն։

«Այսպէս ամիս մը տեւեց իմ երանութիւնս, և յետոյ ստիպուեցանք բաժնուիլ իրարմէ։

«Ոստիկանութիւնը իր ետեւէն ինկեր էր։ Համիտեան արհաւիրքի օրերուն մէջ, մահ կամ աքսոր էր քաջասրտութեան վարձքը։

«Ու ստիպուեցաւ մեկնիլ Պոլիսէն։

Հոս վայրկեան մը կանգ առաւ գեղանի աղջիկը, սկահակը շրթունքներուն տարաւ վերստին, զսպելու համար հեկեկանք մը որ իր կոկորդը կը խեղդէր, մինչ վարդի բեկբեկուածներով կը նշուլէր իր չքնաղ դէմքը։

«Երբեք չէի համարձակած խորհիլ, շարունակեց, թէ կրնար գիս սիրել բարձր ձիրքերով օժտուած այդ երիտասարդը, և գրեթէ մոռցայ իրմէ բաժնուելու կսկիծս, ու հոգիս ուրախութեամբ խայտաց, երբ մեր հրաժեշտի վայրկեանին, ձեռքս իր ձեռքին մէջ պահեց պահ մը, և իր կրակոտ աչքերը աչքերուս մէջ սեւեռելով բսաւ.— Ես պիտի գամ վերստին։

«Այլեւս չկրնացայ կզգիէն. բաժնուիլ այն վայրէրէն ուր գինքը տեսեր՝ ուր իրմով միայն ապրեր և երջանիկ եղեր էի, կրկին անգամ բաժնուիլ էր իրմէ։

Հազիւ կ'երթայի երկու երեք օր ետեւ Բերա, ու կա-
րօտակէղ կը դառնայի մօրաքրոջս քովէ։ Այստեղ իր
ընտանիքին հետ սերտ յարաբերութեան մէջ էին, և իր
մասին տեղեկութիւններ ստանալու առիթ ունէի միշտ։
Շատ անգամ իր նամակները կը կարդային և իր բարե-
ները կը հաղորդէին մեզի։ Նոյն իսկ իր գիրը կրցած
էի ձեռք ձգել մեր տունը մուգուած պահարանի մը
վրայ։ Անա՛ աստղ էին հոգիիս անունդը, որոնք կ'ար-
ծարծէին հրայրքս ու կը պահէին զիս մշտատեւ խան-
դավառութեան մէջ։

«Ի՛նչ վէպեր, Աստուած իմ, յօրինած եմ իր վրայ
մտքիս մէջ. երբէ՛ք յաւակնէ՛ի գրել... և սակայն
սրտիս գաղտնիքը թուղթին հաղորդելու գաղափարն
իսկ կ'ահաբեկէր զիս։ Կ'ամչնայի մօրաքոյրներէս, նոյն
իսկ ինձմէ և մանաւանդ իրմէ։

«Այսպէս անցան երկու անվերջանալի տարիներ.
ժամանակը չկրցաւ չափ մը, սահման մը դնել իմ զգա-
ցումիս որ հետզհետէ կը մեծնար, կը ծաւալէր հո-
վարծարծ խարոյկի մը պէս։

«Գրեթէ ամէն իրիկուն, երբ մուրը կոխէր, վեր-
ջին չոգենաւին՝ նաւամատոյց կ'երթայի զինքը դիմա-
ւորելու պատրանքը տալու համար ինքզինքիս։ Եւ իրի-
կուն մը, աչնան վերջերը, իրօք տեսայ զինքը որ չոգե-
նաւէն կ'ելլէր։ Նախ ցնորքի մը խաղալիք կարծեցի
ինքզինքս։ Այսպէս շատ անգամ տեսած էի զինքը
աչքերս գոց. ու խելայեղ վազեցի իր քովէ իբր թէ
ծանօթ ըլլային իրեն իմ սպասուհիներս, իմ անձկու-
թիւններս։ Գորովանքով բռնեց ձեռքս, ու պահելով

իր ձեռքին մէջ, աչքերը սեւեռեց աչքերուս խորը, ինչպէս իր մեկնած օրը, ու գոցեց անմատած թռաւ բերնէն.— Այս որչա՞փ նիհարցեր է.ք։

«Ինձմէ աւելի հզօր բնազդումի մը ենթակայ, անգիտակից բողոք մը ժայթքեց շրթունքէս դուրս.— բայց երկո՜ւ տարի է։ Ցետոյ, ես իմ խօսքէս ահաբեկ, ամօթահար, սկսայ արցունք թափել։

«Այն ատեն թեւս մտաւ, ու անզգալաբար տարաւ զիս մութին մէջէն որ կը թանձրանար, մշուշին մէջէն որ կը նօսրանար։ Եղբօր մը պէս զգուշաւոր, մօր մը պէս գորովալի, իր ձայնին տաք շեշտովը, իր անկեղծ գուրգուրանքովը հանդարտեցուց զիս. ու երբ մեր դրան առջեւ հասանք, ձեռքս ձեռքին մէջ, ըսաւ ինծի.— Ալ չպիտի բաժնուինք երբե՛ք։

***

«Այսպէս առանց կանխաւ իմաց տալու, ուրիշի մը անձագրովը, գաղտնի Պոլիս եկեր էր, իր գործերը կարգի դնելէ ետքը, իր ընտանիքին հետ վերջնապէս մեկնելու համար։ Եւ ահա՛, յանկարծ, անակնկալ կերպով, իմ դեռատի աղջկան վիշտս զգածուած, խոստումով մը կը կապուէր ինծի, առանց իմ ներքին կեանքիս, ընկերական դիրքիս, նիւթական վիճակիս վրայ որոշ գաղափար ունենալու։

«Անիկա շատ բնական գտայ այն ատեն, բայց հիմայ քանի կը ճանչնամ կեանքը և մարդիկը, այնքան կը գնահատեմ իր վսեմ ոյժ շարժումը և անշահախնդրութիւնը։

«Հետեւեալ օրն իսկ իր ընտանիքին կողմէ դիմումը ըրին մօրաքրոջս՝ զիս ամուսնութեան խնդրելու համար։ Շաբաթէ մը պաշտօնապէս նշանուեցանք, և տասներհինգ օրէն ամուսնանալով պիտի մեկնէինք միասին։

«Ոսկեզօծ երազի մը մէջ կ'ապրէինք երկուքս ալ երկուքս ալ բնաւ չէինք զբաղեր հարսնիքի պատրաստութիւններով։ Ոչոշած էինք Բրօթիի փոքրիկ եկեղեցին մէջ կատարել մեր պսակի արարողութիւնը, և ամէն բան Բերայի մօրաքոյրս կը հոգար իմ կողմէս։

«Փոքրիկ վայրկեան մը իրմէ հեռանալը ցաւալի կորուստ մըն էր ինծի համար։ Հիմայ էր որ ամէնքը իմ շուրջս կ'զգային իմ տեղատուին սէրս, իմ քաշած կարօտի տառապանքներս երկու տարի, և նորաբոյժ հիւանդի մը պէս կը վարուէին հետս։ Իսկ ինքը բոլորովին գուրգուրանք էր ինծի համար։

«Աշունին աղուոր օրերն էին. բնութիւնը իր բոլոր հմայքները կը թափէր մեր բոլորտիքը, այլ ես բան մը չէի ուզեր տեսնել, բայց միայն զինքը, բան մը չէի ուզեր լսել, բայց միայն իր ձայնը. կարծես կը նախազգայի՝ թէ կարճատեւ պիտի ըլլային մեր յաւիտենականութեան երանելի ժամերը։

«Ամէն իրիկուն առաջին շոգենաւով կու գար։ Նաւամատոյցին վրայ կը դիմաւորէի զինքը, ու կը քալէինք միասին մինչեւ որ գիշերը վրայ հասներ։ Ցետոյ միատեղ կը ճաշէինք ընդհանրապէս մեր տունը։ Բայց երբեմն իրենց սպասուհին, գեղջուկ աղջիկ մը կարմիր այտերով, կը վազէր կու գար, ճաշի հրաւիրելու զմեզ Աբաէնին մօրը կողմէ։ Ու դարձեալ մինչեւ

կէս գիշեր կը տեւէր մեր երջանկութիւնը, մինչեւ որ մօրաքոյրս մեկնումի ժամը ծանուցանէր։ Այնատեն մինչեւ տուն կ'ընկերանար մեզի. հոն ձեռքը ձեռքիս մէջ կ'ըսէր.— Շաբաթ մը ետքը, հինգ օր ետքը ա՛լ չպիտի բաժնուինք իրարմէ երբեք։

«Ան կը մեկնէր, իսկ ես կը վազէի մեր տանը ձեղնայարկը որուն մէկ փոքրիկ լուսամուտէն կ'երեւար իրենց տանը դուռը և սանդուխին պատուհանը։ Հոն կը կենայի մինչեւ որ դուրէն ներս մտնէր ու սանդուխէն վեր ելլէր։

«Այս տղայական մանրամասնութիւնը չէի ըսած իրեն, որովհետեւ կը քաշուէի իրմէ, ամէնէն սրտազեղ վայրկեաններուս իսկ չքաւունքս կանգ կ'առնէր պատկառոտ զգացումով մը. այնքան բարձր տեղ մը տըւած էի իրեն մտքիս մէջ։

«Միայն երկու օր ձնացած էր մեր ամուսնութեան։ Բերայի մօրաքոյրս ալ հիմակ մեզի էր, և բոլոր օրը յոգներ էի զգեստներու փորձերով և արդուզարդի մանրամասնութիւններով որոնց վրայ վայրկեան մը չէի մտածեր։ Այն գիշերը շատ երկար նստեցանք, և հարկ եղաւ որ մօրաքոյրս քիչ մը ձայնը բարձրացնէ մեր առողջութիւնը նկատի առնելով։ Դրանը առջեւ աւելի երկար ձնացինք. որչա՜փ ըսելիքներ ունէինք իրարու։ Անսէն ձեռքս ձեռքին մէջ պահելով ըսաւ.— Երկու օրէն ա՛լ չպիտի բաժնուինք երբեք։

«Սիրտս խորտակուելու աստիճան կը բաբախէր, և հեւքոտ վազքով մը ձեղնայարկը ելայ գինքը անգամ մըն ալ տեսնելու համար։ Գահ մը ետքը իրենց

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ց. Մ. ՍԷԹԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ

Չափմաճըլար, թիւ 30

Ա. ՊՈԼԻՍ

---

1. ԵՐԵՔ ՀՐԱՅԱՆԱԿԻՐՆԵՐԸ (Ա. Տիւմա) 300

2. ԵՐԵՔ ՏԱՐԻ ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ՄԷՋ 30

3. ԱԶԳԱՅԻՆ ՋՈՋԵՐ (Ճ. Ճ. Պարոնեան) 125

4. ՏԱՓԵԻ (Կրօնական-Դրական պաակերազարդ տարեցոյց) 1905 150

5. ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐԸ ԾԱՐԱԻԻ ԵՆ (Ա.Ճարօլ Ֆրանս) 125

6. ՔՍԱՆ ՏԱՐԻ ԵՏՔ (Ա. Տիւմա) (Լաթակազմ) 450

7. ԿՆՈՋ ՀՈԳԻՆԵՐ (Տիկին Հ. Աւասեան) 80

8. ԵՐԲ ՊԱՏԱՆԻ ԵՆ (Ճ. Փշակաճ) 50

ԳԻՆ 80 ՊՐՈՒՇ